

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEBESİZ ZENGİNLEŞMEDE

İADE BORCUNUN TÜRLERİ VE İADENİN KAPSAMI

MUHAMMED ALPARSLAN BUDAK

ÖZEL HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üye. DORUK UTKU

İSTANBUL 2020

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEBEPSİZ ZENGİNLEŞMEDE

İADE BORCUNUN TÜRLERİ VE İADENİN KAPSAMI

MUHAMMED ALPARSLAN BUDAK

ÖZEL HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üye. DORUK UTKU

İSTANBUL 2020

ÖZET

Bu çalışmada Türk Borçlar Kanunu'nda yer alan ve borcun kaynaklarından biri olan sebepsiz zenginleşme kurumunu değerlendirdik. İade borcunun türleri ve iadenin kapsamı bakımından bir incelemede bulunduk. Sebepsiz zenginleşmenin hukukun ve uygulamanın birçok alanında kullanıldığını gösterdik. Bu çalışmada ayrıca başka hukuk sistemlerinde sebepsiz zenginleşme kavramının nasıl değerlendirildiğinden de kısaca bahsettik. Böylece, Türk Hukuku'nda yer alan uygulamanın diğer hukuk sistemleriyle fark ve benzerliklerini değerlendirdik. Ayrıca, sebepsiz zenginleşmenin diğer uygulamalarla ilişkisini, bu uygulamalarla benzerlik ve farklarını ortaya koyduk. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise iade borcunun türlerini ve iadenin kapsamını açıkladık.

Anahtar Kelimeler: Sebepsiz Zenginleşme, İade, İade Borcu.

ABSTRACT

In this study, we evaluated the unjust enrichment institution which is one of the sources of the debt in the Turkish Code of Obligations. We have examined the types of return debt and the scope of the return. We have discussed that unjust enrichment is used in many areas of law and practice. In this study, we also briefly talked about how to evaluate the concept of unjust enrichment in other laws. Thus, we have evaluated how this practice in Turkish Law is similar to other laws. In addition, we showed the relationship of unjust enrichment with other applications, similarities and differences with these applications. In the second part of our study, we explained the types of return debt and the scope of the refund.

Keywords: Unjust Enrichment, Retail, Duty of Restitution.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
GİRİŞ	1
KISALTMALAR LİSTESİ.....	3
I. GENEL HATLARIYLA SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME	4
1.1. Sebepsiz Zenginleşme Kapsamı.....	4
1.2. Mukayeseli Hukukta Sebepsiz Zenginleşme	6
1.2.1. İsviçre Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme	7
1.2.2. Alman Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme	10
1.2.3. İngiliz Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme.....	15
1.2.4. İslam Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme	18
1.3. Terim Sorunu	24
1.4. Sebepsiz Zenginleşme Kavramı.....	26
II. KURUMUN İŞLEVİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ	29
2.1. Kurumun İşlevi	29
2.2. Uygulama Alanları ve Değerlendirme Esasları.....	34
2.3. Sebepsiz Zenginleşmenin Koşulları.....	44
2.4. Zenginleşme	44
2.4.1. Müspet Zenginleşme	45
2.4.2. Menfi Zenginleşme.....	46
2.4.3. Objektif Zenginleşme	47
2.4.4. Sübjektif Zenginleşme	47
2.5. Fakirleşme	48
2.6. Hukuken Geçerli Bir Nedene Dayanmaması	49
2.7. İlliyet Bağı.....	52
2.8. Hukuk ve Ahlaka Aykırı Saikin Olmaması.....	53
2.9. Sebepsiz Zenginleşme Davasının Açılmayacağı Haller	54
2.9.1. Zamanaşımına Uğrayan Borcun Ödenmesi	54
2.9.2. Ahlaki Bir Ödevin Yerine Getirilmesi	55
2.9.3. Haksız ya da Ahlaka Aykırı Amaca Yönelik Yapılan Ödeme.....	55

2.9.4. Eksik Borçların İfası.....	56
III. SEBEPSİZ ZENGİNLEŞMEDE İADE BORCUNUN DOĞUMU VE İADENİN KAPSAMI	57
3.1. İade Borcunun Türleri	65
3.1.1. Aynen İade.....	66
3.1.2. Nakden İade.....	67
3.2. İadeye Neden Olan Haller	67
3.2.1. Hukuki Sebebin Geçersizliği.....	67
3.2.1.1. Tarafların Hukuki Sebep Üzerinde Anlaşamaması	72
3.2.1.2. Tarafların Anlaştığı Sebebin Geçersiz Olması	72
3.2.1.3. Hukuki Sebebin Gerçekleşmemiş Olması	73
3.2.1.4. Hukuki Sebebin Sona Ermiş Olması	77
3.2.1.5. Borç Olmayan Ödemenin Yapılmış Olması.....	81
3.2.1.6. İfanın Sehven Yapılmış Olması.....	82
3.2.1.7. Fikri Haklar Açısından	85
3.3. İade Talebinin İleri Sürülemeyeceği Haller	87
3.4. İade Borcunun Kapsamı	90
3.4.1. İyiniyetli Açısından	90
3.4.1.1. İadenin İyiniyetli Yönünden Sınırlandırılması ve Kapsamı.....	91
3.4.1.2. İyiniyetlinin İade Kapsamına İlişkin Yargıtay'ın Yaklaşımı	96
3.4.2. Kötü Niyetli Açısından.....	96
3.5.1. Kötü niyet Kavramı	98
3.5.2. İspat Yükü ve Bilme Kavramı	99
3.5.3. İade Borcunun Kapsamı.....	100
3.5.4. İade Borcuna İlişkin İndirim Kalemleri	103
3.6. İadeye İlişkin Özel Durumlar	103
3.6.1. Zamanaşımı ve Talep Hakkının Sonlanması	106
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	112

GİRİŞ

Sebepsiz zenginleşmeler Türk Borçlar Kanununda sözleşmeler ve haksız fiiller gibi borç kaynağı olarak yer almaktadır. Sebepsiz zenginleşme, kapsamı bakımından esasen malvarlığıyla sınırlı değildir; günlük yaşamın ve hukuki düzenlemelerin birçok alanında örnekleri görülmektedir. Malvarlığına ilişkin mülkiyetin kazanılması ve bu durumun haksız fiille sınırlı olmaması gerekir. Kanunda yer verilen düzenleme uyarınca sebepsiz zenginleşmeden doğan borç, haklı bir neden olmadan başka bir kimsenin aleyhine zenginleşen kişinin malvarlığında meydana gelen artışın, aleyhine zenginleşilen kimseye iade yükümlülüğünü ortaya çıkarır. Bu nedenle de sebepsiz zenginleşme, borç kaynağı şeklinde düzenlenerek kanundaki yerini alır.

Sebepsiz zenginleşmede yer alan esas unsur, denkleştirici adalet olgusuna dayanır ve gayesi hakkaniyet ilkesi gereği hukuki güveni ve istikrarı korumaktır. Borç kaynağı olarak değerlendirilen sebepsiz zenginleşme, şekli hukuka uygun davranarak haksızlıkların giderilerek denkleştirici adaletin gerçekleştirilmesini ve böylece sosyal adaletin sağlanmasını amaçlar. Bununla birlikte, malvarlığında görülen değer kaymalarının önüne geçerek *iadeyi sağlama işlevine* katkıda bulunduğu görülür. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan borçlarda, uğranılan zararın maddi değerinin alacaklıya devredilmesi değil, zenginleşmeye konu olan şeyin aynen iadesi hedeflenir.

Sebepsiz zenginleşme davasının istihkak davasına benzediği söylenebilir. Ayrıca kanunda yer verilen diğer hükümlere ve kurumların oluşturduğu sonuçlara göre tamamlama ve düzeltme işlevi de bulunmaktadır. Tarafların sözleşmeye dayanarak iktisap ettiği şeylerin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadesinde, sebepsiz zenginleşme kurumunun *tamamlayıcı işlevi* olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, taraflar arasındaki kazandırmanın geçerli olduğu hallerde kazandırmayla iktisap edilen zenginleşmelere dayanılarak iade yapılır. Burada sebepsiz zenginleşmenin *düzeltilici işlevi* olduğundan söz edilebilir. Sebepsiz zenginleşmeye konu olan hükümlerin tamamlayıcı ya da düzeltici olarak kanunda belirtilen durumların dışında Borçlar Hukukunda ve diğer özel hukuk kurallarında

uygulanması mümkündür. Sebepsiz zenginleşme kurumuyla birlikte iade yükümlülüğü meydana gelir.

Sebepsiz zenginleşme kurumunun amacı malvarlığında yaşanan kaymanın etkilerini ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle, sebepsiz zenginleşmeyle ortaya çıkan artışta, sebepsiz zenginleşmeye sebebiyet veren olayın etkisinin kaldırılması amaçlanır. Teorisi bu şekilde olsa da çoğu zaman uygulamada telafinin gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Alacaklının malvarlığında ortaya çıkan azalmayla borçlunun malvarlığındaki artış nedensellik bağlamında göz önüne alınır. Tarafların iadesine kadarki süreçte miktarlarda meydana gelecek farklılıklar da bu kapsamda değerlendirilir.

Sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan menfaatler arasındaki eşitsizlik de göz önüne alınarak taraflar arasında paylaştırılma şekli iade borcu kapsamında belirlenmektedir. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan iade kapsamına ve bu kapsamda nelerin yer alması gerektiğine ilişkin değerlendirmede öncelikle iade borçlusunun iyiniyetli olup olmadığı tespiti yapılması gerekmektedir. Bu itibarla, tezimizdeki kapsamı belirleyici unsur, iade yükümlüsünün iyiniyetli ya da kötü niyetli olduğuna göre değişkenlik gösterecektir.

KISALTMALAR LİSTESİ

BK	: 818 Sayılı Borçlar Kanunu
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
E.	: Esas
E.T.	: Erişim Tarihi
FSEK	: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
İBK	: İçtihadı Birleştirme Kararı
K.	: Karar
m.	: Madde
No:	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
TMK	: 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
Vol	: Cilt
YİBK	: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı

I. GENEL HATLARIYLA SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME

1.1. Sebepsiz Zenginleşme Kapsamı

Sebepsiz zenginleşmeden doğan borç, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenen borçlardan üçüncüsüdür ve sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümlere Türk Borçlar Kanunu'nun 77-82. maddeleri arasında yer verilmiştir¹. Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümlerin uygulama alanı bulabilmesi için, ortaya çıkan iade hükümlerinin sebepsiz zenginleşmeye ilişkin olması gerekir. Bu nedenle de sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümlerin uygulanabilmesi için zenginleşme ve fakirleşme arasındaki nedensellik bağına ilişkin tüm hususların değerlendirilmesi gereklidir². Sebepsiz zenginleşme kavramı, Kara Avrupa Hukuk Sistemi'nde sözleşme ve haksız fiilin yanında ayrı bir borç kaynağı olarak düzenlenmektedir. İngiliz Hukuku'na ise daha önceleri *sözleşme benzeri* şeklinde ifade edilip sözleşme hukukunda değerlendirilirken son zamanlarda ayrı bir borç kaynağı olarak değerlendirilmeye başlamıştır³.

Haksız fiil nedeniyle oluşan borç ilişkisinde hukuka aykırı bir eylemin gerçekleşmesi gereklidir ancak sebepsiz zenginleşmede bu şart aranmaz. Malvarlığında haklı bir neden olmaksızın meydana gelen artış tek başına sebepsiz zenginleşmenin varlığı için yeterlidir. Haksız fiilin gerçekleşmesi için kusur şartı aranırken sebepsiz zenginleşme için bu şart aranmamaktadır⁴. Sebepsiz zenginleşme sonucu zenginleşen taraf ile fakirleşen taraf arasında borç ilişkisi oluşur. Zenginleşen tarafın borçlu, fakirleşen tarafın ise alacaklı konumunda olduğu bu borç ilişkisi kanun kaynaklıdır⁵. Genel olarak sebepsiz zenginleşme maddesine son çare gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle diğer borçlar hukuku konuları kadar dikkat çekmemektedir. Ek olarak sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan iade borcunun *objektif zenginleşme* ile elde edinilen değere ilişkin piyasa rayiciyle sınırlandırılması

¹ EREN, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 20. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 861.

² KEKLİK, Ramazan, Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borçlarda Kötüniyetli Zenginleşmenin İade Borcu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 8.

³ ÜNVER, Feyza, Sebepsiz Zenginleşmeye Uygulanacak Hukuk Borcu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 2.

⁴ BİLGEÇ, Hakan, Şahıs Şirketlerinde Ortakların Kişisel Alacaklılarına Tanınan Haklar, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gazimağusa 2012, s. 39.

⁵ AKINTÜRK, Turgut, Borçlar Hukuku, 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2010, s. 95.

da bu konunun göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir. Ancak yine de sözleşmelerde yer alan ifadeler ile tarafların haklarının korunduğu görülmektedir. Dar anlamda ifade etmek gerekirse sebepsiz zenginleşmeyle borç olmayan edimin iadesi talep edilir. Zenginleşenin fakirleşene iade yükümlülüğü mevcutsa, bu durumda borcun sözleşmesel bir borç olarak iradeye dayandığı söylenebilir⁶. Haksız zenginleşmeye sebebiyet veren taraf, muhataplar arasındaki sözleşme ile daha kolay tespit edilir⁷.

Somut olay iyiniyetli açısından değerlendirildiğinde, zenginleşmenin eksilmesi ve kalmaması da sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanmasında ikincil çözüm yolu olarak değerlendirilir. Bunun yanı sıra, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin alacağın iki yıl gibi bir süreyle sınırlandırılması bu kuruma olan tutumu etkilemiştir⁸. Çünkü sebepsiz zenginleşme ikincil karakterde bir borç kaynağıdır ve öncelikle başka borçlardan kaynaklanan taleplerin değerlendirilmesi gerekir⁹.

Bu kuruma ilişkin düzenlemelerin kanundan doğan borç kaynağı olarak TBK'da yer almasının esas amacı, adalet kavramından kaynaklanmaktadır. Denkleştirici adaletin ve iadenin sağlanması için düzenleyici ve tamamlayıcı bir fonksiyonu olarak görünür. Buradaki esas amaç, sebepsiz yere meydana gelen değer kaymasının engellenmesi ve malvarlığı değerlerinin korunmasına ilişkindir¹⁰.

Esas itibarıyla sebepsiz zenginleşmenin oluşabilmesi için, bir kimsenin malvarlığındaki artışın nedeninin diğer bir kimsenin malvarlığındaki azalmadan kaynaklanması gerekmektedir. Böylece, sebepsiz zenginleşme nedeniyle elde edilen miktarın malvarlığında azalmaya sebebiyet verilen kişiye iade borcu doğar. Burada esas olarak dikkat edilmesi gereken, malvarlığında ortaya çıkan azalma ve artmanın hukuken geçerli bir nedene dayanmamasıdır. Ancak dikkat etmek gerekir ki, borcun ödenmesi, bağış saikiyle başkasına sağlanan devir işlemi ya da geri almak amacıyla bir şeyin verilmesi gibi hallerde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin ortaya çıktığı

⁶ TERCIER, Pierre / PICHONNAZ, Pascal / DEVELİOĞLU, Murat, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016, s. 557.

⁷ SEROZAN, Rona, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 7. Bası, Filiz Kitapevi, III. Cilt, İstanbul 2016, s. 318.

⁸ SEROZAN, s. 307.

⁹ TERCIER / PICHONNAZ / DEVELİOĞLU, s. 557-558.

¹⁰ ANTALYA, Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 2. Bası, Beta Yayınları, 1. Cilt, İstanbul 2013, s. 815.

söylenemez¹¹. Sebepsiz zenginleşmenin söz konusu olabilmesi için zararın ortaya çıkması ya da zenginleşme ile yoksullaşma arasında nedensellik bağının varlığına da gerek bulunmamaktadır¹². Sebepsiz zenginleşme her zaman haksız fiil sonucunda ortaya çıkmaz. Bir edim neticesinde oluşabileceği gibi üçüncü bir kişinin gerçekleştirdiği fiil ya da herhangi bir doğa olayı gibi beklenmedik bir olay neticesinde meydana gelmesi de mümkündür¹³. Sebepsiz zenginleşmede, haksız fiilde aranan hukuka aykırılık ve kusur ögesi bulunmamaktadır. Haksız fiil nedeniyle oluşan alacak hakkı durumların sebepsiz zenginleşme talebini önlediği görülür. Ancak belirtmek gerekir ki, haksız fiilden doğan dava hakkının kullanılması, sebepsiz zenginleşme davasının açılmasına engel teşkil etmez. Burada seçimlik yarışın olduğu görülür ve taleplerin yarışması söz konusu olur¹⁴.

1.2. Mukayeseli Hukukta Sebepsiz Zenginleşme

Sebepsiz zenginleşme kurumunun en eski kökleri, Roma Hukukuna dayanır. Bununla birlikte, Örf Adet Hukukunda bu kurumun bulunduğu uygulama alanı ve ilkenin evrimi, karasal sistemde yer alandan tamamen farklıdır. Bu kurumun son zamanlarda edindiği önem etkileyici haldedir. İngiltere’de yapılan çalışmalar neticesinde haksız zenginleşme, zamanla özel hukukun entelektüel kesiminde daha hayati alanlardan biri haline gelmiştir¹⁵. Böylece sebepsiz zenginleşme kurumuna verilen önem artmış ve hukuki olaylarda bu bağlam daha etkin kullanılmıştır.

Hukuk sistemlerinde ortak olarak sebepsiz zenginleşmenin temeline sorumluluk yüklenmektedir ancak yoksulluğa verilen öneme ilişkin kayda değer bir farklılık bulunur. Medeni Hukuk bağlamında, örneğin Alman Hukuku fakirleşmeyi şart olarak değerlendirmez. İngiliz Hukukunda Örf Adet Hukuku uygulamalarında ise davalının haksız zenginleşmesine dayanan tazminat talebinin davacı tarafında kayıp kanıtı gerektirip gerektirmediği bir neticeye bağlanmamıştır. Zenginleşmenin davacının aleyhine olması gerektiği kabul edilir, ancak bunun davacının zarar

¹¹ KAYAR, İsmail, Borçlar Hukuku, 7. Bası, Detay Yayıncılık, Ankara 2010, s. 86.

¹² SEROZAN, s. 312.

¹³ KEKLİK, s. 12.

¹⁴ EREN, s. 873.

¹⁵ DIAZ, Julio Alberto, Unjust Enrichment And Roman Law, Pensar, Fortaleza 2007, s. 114.

görmesi veya fakirleşmesi gerektiği anlamına gelmediği anlaşılmalıdır¹⁶. Hukuken bir neden olmadan borcu olan borçlunun talebine ilişkin zamanaşımı süresi dolsa dahi zamanaşımının uygulanmadığı sebepsiz zenginleşmelerde sebepsiz zenginleşme def'inin ileri sürülebileceği Alman Hukukunda ve İsviçre-Türk Hukukunda kabul görmüştür¹⁷.

1.2.3. İsviçre Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme

Sebepsiz zenginleşme kurumu tamamen Borçlar Hukukunun kapsamı dâhilindedir ve alacak hakkı doğurur. Esas itibariyle şahsi bir alacak hakkı ortaya koyar. Türk Hukukunda olduğu gibi İsviçre Hukukunda da benimsenmiş bu görüşle¹⁸ sebepsiz zenginleşmeye, her iki hukuk sisteminde de ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir¹⁹. İsviçre doktrininde yer alan hâkim görüşe göre, zenginleşmenin yalnızca başkasının malvarlığındaki fakirleşme şeklinde meydana geldiği durumlarda iade borcundan bahsetmek mümkün olur²⁰. İsviçre Federeal Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda, taşınırın devrindeki harcama işlemlerinin taşınmazlarda gerçekleştiği gibi *sebebe bağlılık ilkesi* uyarınca değerlendirileceğini kabul etmiştir. Taşınırında da istihkak davasıyla geri istenebileceğine ilişkin hüküm uyarınca, borçlanmanın geçersiz olmasına rağmen borcun doğumundan söz edilememesi ve ifa nedeniyle gerçekleşen işlemin mülkiyeti kazandırmayacağı hükmüne bağlanmıştır²¹. Gerçek olmayan vekâletsiz iş görme hükümlerinin sebepsiz zenginleşmeyi tamamlayan hükümler olduğunu söylemek mümkündür. İsviçre Federal Mahkemesi, haksız rekabetle elde edilen kazancın iadesine ilişkin talebi, başkasının işinin görülmediği nedeniyle reddetmektedir²².

Sebepsiz zenginleşmede illiyet bağına ilişkin değerlendirme yapılırken, zenginleşme şartına ilişkin illiyet bağının varlığı aranır. Burada, illiyet bağının yalnızca hukuki boyutuna bakılmamıştır; ekonomik niteliğinin olması yeterli görülmüştür²³. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle mahkemeye başvurulması şartı

¹⁶ DU PLESSIS, Jacques, The Relevance of the Plaintiff's Impoverishment in Awarding Claims Based on Unjustified Enrichment, University of Stellenbosch, Stellenbosch 2007, s. 495.

¹⁷ KARLI, s. 147.

¹⁸ BUSSY, s. 594.

¹⁹ TURANBOY, s. 96.

²⁰ ÜNVER, s. 11.

²¹ HATEMİ / GÖKYAYLA, s. 194.

²² EREN, s. 875.

²³ EREN, s. 894.

başvurunun yalnızca medeni hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklar kapsamı gerektiği kararına bağlanmıştır. Söz konusu istirdat davasında yer verilen düzenleme uyarınca ve medeni hukuka ilişkin düzenlemeler kapsamında, nedensellik ilişkisi taşıdığından dolayı verilen kararlar da özel hukuka ilişkindir²⁴.

Türk Hukukunda yer alan sebepsiz zenginleşme ve istihkak davası ayrımı İsviçre Hukukunda da mevcuttur. Her iki davada da netice itibarıyla aynı sonuç ortaya çıkar ve kaybedilen değer yeniden elde edilmesi temsil edilir. Ancak sebepsiz zenginleşmede değer yer değiştirmesi mevcutken, istihkak davasında bu yalnızca fiilden ibarettir. İstihkak davasında davalının mükellefiyeti yapma borcu olurken sebepsiz zenginleşmede verme borcu ortaya çıkar²⁵. Sebepsiz şekilde yapılan ödemeler nedeniyle elde edilen zenginleşmeye faiz geliri ile zenginleşmenin de dâhil olması Türk Hukukuyla benzerlik gösteren durumlardan bir diğeridir. Öyleki ilk zenginleşme miktarı uyarınca zenginleşme faizinin uygulanacağı - *Bereicherungszins*- görülür. Bu nedenle zenginleşen kimsenin zenginleşme nedeniyle elde ettiği faizi ispat etmesi gerekir. Ancak sebepsiz zenginleşmelere ilişkin %5'lik kanuni faiz uygulanırken; günlük ilişkilerde ve kişilerin yaşam deneyimleriyle orantılı olan %3'lük faiz oranı uygulanmaktadır. Sebepsiz şekilde ödenen paradan kazanılan faiz gelirin de faizin elde edildiği durumlarda bu miktarın göz önünde bulundurulmayacaktır. Zenginleşen kimsenin iyiniyetli kabul edildiği ve kazandığı gelirin iadesinin talep edildiği durumlarda malvarlığından çıktığını ispat ettiği hallerde iadeden kurtulması mümkündür²⁶.

Alacak ilişkisine konu olan nesnenin aktif ve pasif nitelikte olması mümkündür. Fakirleşen kimsenin aktifinde azalma görülürken, zenginleşen kimsenin malvarlığında da artma görülür. Taraflar arasındaki dengenin bu şekilde değişmesi halinde malvarlığının yanı sıra, madden değer biçilen diğer şeyler de sebepsiz zenginleşmenin konusu dâhilinde olabilecektir. Akıl sağlığı yerinde olmayan kimse için de aynı durum geçerlidir ve malvarlığının aktifinde veya pasifinde değişiklik görülmesi mümkündür. Bu görüşü savunanlar, ehliyet sahibi kimselere ilişkin kanunda yer alan istisnai bir hüküm olduğunu değerlendirmektedirler. Çünkü bu

²⁴ BUSSY, s. 591.

²⁵ BUSSY, s. 595.

²⁶ NOMER, Haluk Nami, Sebepsiz Yere Ödenen Paradan Kaynaklanan Zenginleşmelerde İadenin Kapsamı, Galasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yayın No: 49, No: 32, İstanbul 2005, s. 228.

kimseler kendi fiileri neticesinde zenginleşmenin konusu olabilmekle birlikte fakirleşmenin de konusu olabilmektedirler²⁷.

Türk Hukukunda olduğu gibi, İsviçre Hukukunda da sebepsiz zenginleşmenin şartlarından biri olan zenginleşme şartı, bu kurumun şartlarından biri olarak sayılmaktadır. *Zenginleşme* ifadesiyle birlikte, maddi bir karşılığı bulunan zilyetliğin ve intifalarının kısmen ya da tamamen devredilmesidir. Böylelikle malvarlığında bir artış söz konusu olacaktır ve zenginleşmeyle birlikte malvarlığının aktifinde çoğalmanın olduğu görülecektir. Bu duruma ilişkin, zenginleşen kimsenin elde ettiği zenginleşme neticesinde kar ya da zarar etmesinin bir önemi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, malvarlığındaki azalmadan kurtulma halinde de zenginleşmenin olduğu ve bu durumun menfi zenginleşme oluşturduğu söylenebilir²⁸.

Geciktirici koşula bağlı bir sözleşmede, sözleşmenin bağlı olduğu bu koşulun gerçekleşmemesiyle birlikte meydana gelen iade talebinin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca değerlendirilmesi gerektiği İsviçre Federal mahkemesi tarafından karara bağlanmıştır. Taraflarca sözleşme ortaya konulurken yapılacak ödemeye birlikte tescilin yapılmamış olması halinde satış bedelinin iade edileceği ve bu iadenin sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre yapılacağı belirlenmiştir. Mahkemenin bu doğrultuda aldığı kararlar, özellikle sözleşme çerçevesinde alınan fazlaca miktarlara ilişkindir. İadenin sözleşmeye dayanarak yapılması gerektiği ve sözleşmede bu duruma ilişkin hükmün yer almaması halinde, sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre fazla ödemelerin iadesine yönelik uygulamalar belirlenmiştir²⁹.

İsviçre Federal Mahkemesi tarafından sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan taleplerin sözleşme sebebiyle ortaya çıkan taleplere uygulanmayacağını ifade etmiştir. Bu taleplerin yorum ya da boşluk doldurma yöntemiyle çözülmesi gerektiğini böylece sözleşmesel sorumluluğun uygulanmasına ilişkin değerlendirmenin yapılacağını da ifadesine eklemiştir. Bu durumda, mahkeme tarafından geçici ödemelerin ve taraflar arasında iadeye yönelik işlemlerin taraflar arasındaki sözleşme uyarınca gerçekleştirileceği bildirilmiştir. Yapılan fazlaya ilişkin ödemelerin sebepsiz zenginleşme oluşturduğu söylenmiştir. Fazlaya ilişkin yapılan

²⁷ BUSSY, s. 601.

²⁸ BUSSY, s. 604.

²⁹ AKÇURA KARAMAN, Tuba, Sona Ermiş veya Geçersiz Sözleşmelerde Tarafların İfa Etmiş Oldukları Edimlerin İadesi, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, No 69, İstanbul 2018, s. 292.

ödemelerde sözleşmesel sorumluluk uyarınca talepte bulunulabileceği görülmektedir. Sözleşmenin iptali ya da hükümsüzlüğü veya taraflar arasında çekişmesiz iade talebi durumlarında ise çözümün sebepsiz zenginleşme uyarınca yapılmasına karar verilmiştir. Bir uyuşmazlıkta Federal Mahkeme, eser sözleşmesi uyarınca gerçekleştirilen geçici ödemelerin kesin hesabı aşması durumunda yapılan fazla ödemelerin sebepsiz zenginleşmeye göre gerçekleştirileceğini yorumlamıştır³⁰.

1.2.2. Alman Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme

Alman Hukukunda sebepsiz zenginleşme hükümlerine bakıldığında, soyutluk ilkesinin geçerli olduğu görülmektedir. Soyutluk ilkesi uyarınca, borçlandırıcı işlemde ortaya çıkan iptal sebebinin, tasarruf işleminin iptal olmasına neden olmamasıdır. Taşınır mülkiyetinin nakledilmesine ilişkin hukuki işlemi geçersizdir. Buna karşın tasarruf işleminin geçerli olması halinde mülkiyet, nakledilir. Bundan dolayı da fakirleşenin mülkiyetine dayanan istihkak davasının açılması mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda sebepsiz zenginleşmeye dayalı iade talebinde bulunulabilecektir³¹. *Soyutluk ilkesi* kavramıyla hakkaniyetin sağlanması gerektiği ve satış sözleşmesinin geçersizliğinin bir kural olarak mülkiyet devri üzerine etkisinin olmadığı kanaatine varılır. Mülkiyetin iadesi, geçersiz bir sözleşmeye dayanan nakil işlemi ile sağlanır. Burada iade amaçlı kullanım (*rei vindicatio*) yerine zenginleştirme talebinden yararlanmalıdır. Hak talebinde zenginleştirme vurgusunun yapılması ise tüm yöntemler için gereklidir³².

Alman Hukukunda sebepsiz zenginleşme kurumunda farklı bir yöntem incelenmektedir. Bu yaklaşım uyarınca sebepsiz zenginleşmede devredilen yararın devrinin sadece yasal şekilde uygun olduğu hallerde farklı bir yöntem izlenir ki bir başkasının emeği sonucunda bir şey elde edildiğinden ya da bu kazançta yasal neden olmadığından tazminat yükümlülüğü söz konusu olur. Bu görev ayrıca, yasal

³⁰ DEMİRSATAN, Barış, Türk Borçlar Kanunu'nun 78. Maddesinin Uygulama Alanına İlişkin Olarak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 14. 3. 2012 Tarih ve E. 2011/13-748 K. 2012/140 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 71, S. 2, İstanbul 2013, s. 571.

³¹ ÜNVER, s. 10.

³² ZIMMERMANN, Reinhard, Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 15, No. 3, Oxford University Press, Oxford 1995, s. 408.

gerekçeler daha sonra atlanırsa veya bu uygulamanın yasal işlem içeriğine uygun gerçekleştirilmesi istenen sonucu oluşmazsa da ortaya çıkar³³.

Federal Yüksek Mahkeme, *zenginleşme (Bereicherung)* kavramını “*başka birinin aleyhine haklı bir gerekçe bulunmadan malvarlığındaki büyüme*” şeklinde ifade eder³⁴. Bu durum, maddi olmayan avantajları ve edinimleri de içerir. Zenginleşme, haksız rekabetle elde edilirse madde 812’ye göre başvuruda bulunabilir. İade yükümlülüğü, asıl borçtan türetilen kar ve edinimlere kadar uzanır. Bu, aynı faydalar sorununa basit ve savunulabilir bir çözüm önerir. Zenginleştirmeler, söz konusu mal veya hizmet için varlığına ve kullanımına atıfta bulunarak objektif olarak değerlendirilmelidir. Davalının alınan faydanın objektif değeri ile zenginleştiği değerlendirilecektir. Eğer bu fayda geri kazanılabilir bir biçimde mevcutsa, kazanmaya ilişkin durumun aynen iadesi sağlanır. Alman Hukukunda yer alan yaklaşıma göre eğer fayda, telafi edilemez bir biçimde ise (tüketilmiş veya başka bir şeye eklenmiş bir hizmet veya mal gibi), servetin zorla dönüştürülmesinin haksız olabileceği değerlendirilir. Burada zenginleştirme temelli bir pozisyon savunması değişikliği geçerli olmayabilir³⁵.

Alman Hukukunda yer alan düzenlemeler uyarınca, konusunu para oluşturan zenginleşmelerde, zenginleşmeye ilişkin alacakla birlikte elde edilen faizlerin de fakirleşene ödenmesi gerekir. Fakirleşen, zenginleşenin kişisel becerisiyle elde ettiği kazanımlardan yararlandığını ispat etmekle mükelleftir. Söz konusu ortaya çıkan bu yararlanma da mutad faiz oranınca hesaplanacaktır³⁶.

Sebepsiz zenginleşmenin iadesine ilişkin örf adet hukukunda ve uygulamada yer alan yaklaşımlar farklıdır. Almanya’da, herhangi bir yasal kurala atıfta bulunulma gerekçesiyle haklı gösterilemeyen bir malvarlığındaki kaymalar, iadeye tabi olacaktır. Zenginleşmenin haklı gösterilmesi için davalının sorumluluğunun haksız bir şekilde uzamasına yol açabileceği düşünülebilir. Fakat aslında Alman Hukukunda yer alan yaklaşım daha yerleşik ve istikrarlı bir bakış açısı sunar. 812. maddede hukuki bir nedenin bulunmamasına yapılan atıf, sebepsiz zenginleşmeden

³³ NEUMAYER, Nathalie, Unjust Factors or Legal Ground? Absence of Basis and the English Law of Unjust Enrichment, 2014, s. 124.

³⁴ SMITH, Henry, The Principle of Unjust Enrichment in English and German Law, Otago Law Review, Vol 9, No 1, 1997, s. 162.

³⁵ SMITH, s. 162.

³⁶ NOMER, s. 228.

kaynaklanmaktadır. Bu durum ise zenginleştirme teorisinin mal varlığındaki kaymalarını yöneten temel kurallardan izole edilmesini sağlar. Benzer şekilde, mülkiyet hukuku kuralları da devrin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemektir. Bu, sözleşmeyi ihlal etmeye ve bu duruma ilişkin gerçekleştirilen uygulamanın farklı kurallar geliştirilerek sonuca ulaştırmaya ilişkindir. Reinhard Zimmerman, bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Sebepsiz zenginleşme yasasının neden sözleşmeye dayalı ilişkinin durumunu çözme görevine uyması gerektiğini anlamak zordur. Leistung kavramı ile birlikte, sinüs causa yaklaşımı, sebepsiz zenginleşmeyi sözleşme ve mülkiyet yasalarıyla senkronize etme imkânı bulunmaktadır.”³⁷

Kanunun 812. maddesi, bir kişiden diğerine yasal bir gerekçe olmadan aktarılan herhangi bir şeyi sebepsiz zenginleşme kapsamında değerlendirir. Bir şeyin devredilmesi; bir mala ilişkin yapılan tasarruf, bir mülkün devri veya hizmetlerin yerine getirilmesi gibi diğer şeylerin aktarılması şeklinde olabilir³⁸. Alman Medeni Kanununun ikinci kitabının 24 üncü başlığı olan sebepsiz zenginleşme, kelimenin tam anlamıyla çevrilmiştir ve sebepsiz zenginleşme anlamına gelen *Ungerechtfertigte Bereicherung* olarak adlandırılmıştır.³⁹.

Fakirleşme unsurunun sebepsiz zenginleşmenin zorunlu bir unsuru olmadığı, Alman Hukuku doktrin ve uygulamalarında çoğunluğun kabul ettiği ve İsviçre-Türk Hukukunda da yakın zamanda kabul gören bir görüştür. Bu görüş uyarınca, sebepsiz zenginleşmeden bahsedebilmek için zenginleşmenin alacaklının aleyhine gerçekleşmiş olması yeterlidir. Zenginleşmenin başka bir kimsenin aleyhine ortaya çıkmasına ilişkin, *yetki içeriği görüşü*, *hukuk alanının ihlali görüşü* ve *hukuka aykırılık görüşleri* yer almaktadır. Üç düşünce de hukuka aykırı bir fiil sonucunda elde edilen zenginleşmeyle ilgili sırası ile bazı durumlar tanımlar:

- i. Hukuk sisteminin hakkın sahibine tanımladığı birtakım yetkileri ihlal edilerek başkası tarafından zenginleşilmesi halinde,
- ii. Bir kimsenin hukuk alanının ihlal edilmesi durumunda,
- iii. Başkasının sahip olduğu hak neticesinde.

³⁷ SMITH, s. 163.

³⁸ EMIRI, s. 5.

³⁹ ZIMMERMANN, s. 461.

Böylece de klasik görüşte yer verilen fakirleşmeye ilişkin şartın yerini, *zenginleşmenin başkası aleyhine gerçekleşmesi* gerekliliği alır⁴⁰. Bu nedenle de sebepsiz zenginleşme kurumunda fakirleşme şartına bağlı olmaksızın, sebepsiz zenginleşmede iade yükümlülüğünün ortaya çıkması için haklı bir neden olmaksızın başka birinin haklarından faydalanarak kazanç elde edilmiş olmalıdır⁴¹.

Doktrinde sebepsiz zenginleşme, kaynaklandığı olayın türüne göre *edimden doğan zenginleşme* ve *diğer nedenlerden kaynaklanan zenginleşme* olmak üzere ikiye ayrılır⁴². Doktrinde ve uygulamada yer alan genel görüş, başkasından zenginleşme hükümlerinden yetki içeriği görüşüdür. Bu görüş, hakların sahibine aitlik halinde ve sahibine verdiği yetkinin kapsamı bağlamında hareket etmektedir. Ancak başkasından zenginleşme hususunda devredilen hakların hangileri olduğuna ve kapsamına ilişkin doktrinde fikir birliği bulunmamaktadır⁴³. Sözleşmeyle ilgili sebepsiz zenginleşmeye bakıldığında, sözleşmenin sona ermesinden sonraki süreç, Alman Hukukunda önem kazanan unsurlardandır⁴⁴.

İkili sebepsiz zenginleşmesi uyarınca, tarafların iade borçlarının birbirinden bağımsız şekilde değerlendirilmesi gerekir. Teoride sözleşmenin tasfiyesi sırasında tarafların zenginleşmenin var olmadığını ileri sürerek iade borcundan kurtulması mümkündür. Bu teori, zenginleşmenin ortadan kalkmasıyla sözleşmelerin tasfiyesine ilişkin yeterli çözümü sağlamadığı için *saldo teorisi* ileri sürülmüştür. Saldo teorisi, taraflara borç yükleyen akitlerde ifaya yönelik yapılan edimin dikkate alınmadan geri alınamayacağına ilişkindir. Buna göre ifa edilen edimin iadesinin talep edildiği durumlarda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin konu, karşılıklı şekilde ifa edilen edimler arasındaki değer farkına göre belirlenecektir. İfayı gerçekleştirmeyen taraf, bu edimin meblağı oranınca iade talebinde bulunamayacaktır⁴⁵. Bu görüşte sebepsiz zenginleşmenin fakirleşmeye bağlı olmadığı kabul görmektedir. Bu nedenle de sebepsiz zenginleşme nedeniyle iade borcunun oluşabilmesi için haklı bir neden

⁴⁰ KEKLİK, s. 53.

⁴¹ BAKKAL, s. 13.

⁴² EREN, s. 876.

⁴³ ANTALYA, s. 820.

⁴⁴ HAY, Peter, Unjust Enrichment in the Conflict of Laws: A Comparative View of German Law and the American Restatement 2d, The American Journal of Comparative Law, Vol. 26, No. 1, 1978, s. 3.

⁴⁵ ÇAĞLAYAN AKSOY, Pınar, Ayıplı Malı Aynen İade Edemeyen Alıcının Sözleşmeden Dönme Hakkı, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 33, S. 3, İstanbul 2017, s. 218.

olmaksızın “başkasının hukuki alanından yararlanmak suretiyle” kazanç elde etmek gerekir.

Alman Federal Mahkemesinin bir uçak şirketinin küçük yaştaki kişinin kaçak şekilde uçağa binmesi nedeniyle şikâyetçi olduğu ve sebepsiz zenginleşmeye ilişkin değerlendirme talebine ilişkin kararı burada örnek olarak verilebilir. Bu davada Alman Federal Mahkemesi, fakirleşme şart olarak aranmadığından ve küçük yaştaki kaçak yolcunun gerçekleştirdiği seyahatin farkında olmadığından dolayı ve böylece zenginleşme şartının yerine gelmediği gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir⁴⁶.

Almanya'da, 1900'den beri haksız zenginleştirmeye ilişkin genel bir eylem kabul edilmiştir:

“Başka biri tarafından veya başka bir şekilde gerçekleştirilen bir eylemde bulunan veya yasal bir temeli olmayan başka bir kişinin pahasına bir şey edinen kimsenin tazminat verme zorunluluğu vardır.”

Bu ilke akademik olarak rafine edilmiş ve pratikte de neredeyse bir yüzyıl boyunca uygulanmıştır. Alman Hukukunda, işlevsel bir yaklaşımdır. Sebepsiz zenginleşmenin işlevi, faaliyet gösterdiği daha geniş yasal bağlamdan ve hedeflediği temel politika gayelerinden bağımsız olarak anlaşılabilir ve iadenin diğer hukuk alanlarıyla ilişkisine de eklenmektedir. Nihai soru, amaçları ve işlevi göz önüne alındığında haksız zenginleşme için genel bir eylem benimsemenin uygun olup olmadığıdır. Çoğu yargı yetkisi, adaletsiz zenginleşme kavramını bir tür organize çerçeveye indirgeme ihtiyacını kabul eder. Haksız zenginleşme olgusu, inanılmaz derecede geniş bir koşul aralığında meydana gelebilir. Bu nedenle, iadenin kapsamına giren haksız zenginleşme ilkesini sınırlandırmak ve tanımlamak gereklidir. Bu, yirminci yüzyıl boyunca aşamalı olarak sınıflandırılmış olan Alman genel eyleminin tarihi tarafından açık bir şekilde gösterilmektedir⁴⁷.

Alman Hukukunun analitik kontrol altında haksız zenginleşme kavramını getirdiği ana mekanizma, transfer yoluyla zenginleştirme (*Leistungskondiktion*) ile girişim yoluyla zenginleştirme (*Eingriffskondiktion*) arasındaki ayrımdır. *Leistung*, başka bir mülke ilişkin bilinçli bir şekilde malvarlığının genişletilmesini gerektirmektedir. Yapılan transferin kasıtlı olması ve bir amaç için gerçekleştirilmesi gerekir. Bu amaç başarısız olursa, zenginleştirme yasal bir sebep olmayacak ve

⁴⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 331.

⁴⁷ SMITH, s. 145.

kurtarılabılır olacaktır. Zenginleşen kimse, fakirleşen kimseden malvarlığı transfer etmeyi amaçlayan kişidir⁴⁸.

Alman Hukukunda sebepsiz zenginleşme teorisi, temelde kaynakların doğru bir şekilde dağıtılması ile ilgilidir. Teoride, davalının mülkünde, kaynak tahsisinin doğru şekilde olmadığı takdirde, zenginleştirme iddiasından bahsedilir. Bu restoratif amaç, *Eingriff* (müdahale) için kritik şart “uğruna”dır. Müdahalede bulunulan hak, zenginleşmeye sebebiyet verecek biçimde değerli olmalıdır. Bu nedenle, ünlü bir aktörün fotoğrafının izinsiz bir şekilde reklamda kullanılması *Eingriff'i* oluşturur. Bu oyuncunun mahremiyet hakkı satılabilecek değerli bir maldır. Zenginleşen kimsenin fotoğrafının kullanımı için makul bir lisans ücreti ödemesi gerekir. Alman Mülkiyet Hukuku, Von Savigny tarafından geliştirilen *soyutlama ilkesi* nedeniyle üçüncü şahısların zenginleşmesine özel bir yaklaşım mekanizması sağlamamaktadır. Mülkiyeti elden çıkarma sözleşmesi, elden çıkarmanın kendisinden ayrı tutulmalıdır. Mülkiyetin devri sözleşmeden bağımsız olarak gerçekleştirilecektir. Buna göre, temel işlem bir nedenden ötürü geçersiz olsa bile mülk yine de geçecektir⁴⁹.

1.2.3. İngiliz Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme

İngiliz Hukukunda yer alan sebepsiz zenginleşme ifadesi, Blackstone tarafınca öne sürülen *sözleşme benzeri* şeklinde ifade edilmiş ve uzun süre bu adla anılmıştır. Aslında İngiliz Hukukunda uzun yıllardır yer alan bu öğretisi Roma Hukukuna dayanmaktadır⁵⁰. Kıta Avrupası Hukuk Sistemi açısından maddi hukukta değerlendirilir ve bağımsız bir borç kaynağı olarak ifade edilir. İngiliz Hukukunda uzunca bir dönem sözleşme benzeri olarak değerlendirilmesine karşın, günümüzde sözleşme kurumundan bağımsız bir niteliğe sahip borç kaynağı olarak ele alınmaktadır⁵¹.

İngiliz Hukukunda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin beş farklı görüş bulunur. Bu görüşlerden ilkinde göre, sebepsiz zenginleşme ahlaki ilke olarak görülmektedir. Geleneksel anlayışta da bu görüş yer alır. İkinci görüş ise sebepsiz zenginleşmeyi

⁴⁸ SMITH, s. 164.

⁴⁹ SMITH, s. 166.

⁵⁰ JACKSON, Richard Meredith, *The History of Quasi-Contract in English Law*, Cambridge The University Press, Cambridge 1936, s. 33.

⁵¹ YURDUSEVEN, Şeyma, *Fikri Hakkın İhlalinden Elde Edilen Kazancın İadesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s. 65.

hukuki bir kavram olarak değerlendirmektedir. Diğer görüş ise sebepsiz zenginleşmenin bir düzen ve birliğin sonuçları için kabul edilir bulunmaktadır. Bu görüş uyarınca somut olayın değerlendirilerek zenginleşme olup olmadığına ilişkin genel değerlendirme yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda zenginleşmenin sebepsiz olup olmadığına ilişkin değerlendirmenin yapılarak bu zenginleşmenin davacı aleyhine gerçekleşip gerçekleşmediğine karar verilmelidir. Son görüş ise haksızlık kavramının ele alınarak somut olaya ilişkin değerlendirme yapılması gerektiğini ifade eder⁵². Potansiyel olarak sebepsiz zenginleşme, malvarlığı değerindeki kaymalara ilişkin bilince ve ihlale ilişkin iade sağlar⁵³. İngiliz Hukukunda kazancın iadesi, hukuki bir tedbir gibi görülmekte ve bir hak olarak değerlendirilmekte ve kazancın iadesi için hukuki dayanak sebepsiz zenginleşme görülmektedir⁵⁴.

Örf Adet Hukukunda yer verilen hükümlere tazminat talepleri nedensiz şekilde elde edilen faydaların uyuşmazlığı nedeniyle ihtiyaç duyulur. Bu hükme göre kazancın iadesi gereklidir, çünkü bu hususta yanlışlık yapan kimse, kazancını fakirleşene iade etmekte sorumludur⁵⁵.

İngiliz Hukukunda yer alan *sebepsiz* kavramı, Kara Avrupası Hukuk Sisteminde olduğu gibi hukuki gerekçelerin nedenlerinden ziyade iade borçlusunun zenginleşmeye konu şeye sahipliği ile oluşan zenginleşmenin haklı olup olmadığına ilişkindir. Haksızlığın tespiti için haksızlığa ilişkin gerekli unsurların üzerinde durulmuştur⁵⁶.

İngiliz mahkemeleri, davacıların zarar esaslı alternatiflerden daha fazla tazminat sağladığı durumlarda bir hukuk yolu olarak haksız zenginleşmeyi seçmelerine izin verirken, bazı ülkeler yalnızca zarar temelli bir tazminattan daha az ödeyeceği zaman iadeye izin vermektedir⁵⁷.

⁵² ÜNVER, s. 4

⁵³ SMITH, s. 144.

⁵⁴ YURDUSEVEN, s. 65.

⁵⁵ EMIRI, s. 8.

⁵⁶ ÜNVER, s. 10.

⁵⁷ VOHRYZEK, Ana, Unjust Enrichment Unjustly Ignored: Opportunities and Pitfalls in Bringing Unjust Enrichment Claims under ICSID, Loyola Marymount University and Loyola Law School, Vol 31: 501, Loyola 2009, s. 507.

Eğer taraflar bir sözleşmeyi kabul etmişlerse, o zaman sözleşmenin şartlarına ve koşullarına bağlı olurlar. Ve yasa, bu sözleşmenin sonuçlarından kaçınmak için haksız yere zenginleşme talebine izin vermemektedir. Sebepsiz zenginleşme talebi taraflar arasındaki hakkın geçerli bir sözleşme ile belirlendiği durumlarda geçersiz sayılır. Bu nedenle, örneğin, bir sözleşmede bir değişiklik meydana geldiğinde, yüklenici sözleşmenin değişiklik hükümlerine göre talepte bulunmalıdır. Sadece sözleşmede değişiklik hükümlerinin bulunmadığı veya bu değişikliklerin dışında kaldığı durumlarda, adil olmayan zenginleşme iddiası başarılı olabilir. Herhangi bir sözleşmenin olmadığı veya sözleşmenin daha sonra yasadışı olduğu durumlarda, haksız yere zenginleşme iddiası ileri sürülebilir⁵⁸.

Para alacağına ilişkin durumların bir zenginleşme olacağı genel olarak kabul edilmiştir. Zenginleşmenin ölçütü maddiyatla ilgilidir ve zenginleşmenin ölçütü de maddi şekilde değerlendirilir. Fakirleşenin yararı için paranın alınmadığı bir zenginleşme şekli yoktur. Ancak belirtmek gerekir ki nesnelere dışında hizmetler de bu kapsamda değerlendirilmektedir⁵⁹.

Hizmetlerle birlikte tüketilen veya mülke eklenen mallar da nakit olarak geri yüklenemez. Bu tür ürünler açık bir şekilde daha az zenginleştiricidir. Eğer iade gerçekleşirse, para ödemesi şeklinde olmalıdır. Bu, mal veya hizmetlerin paraya zorla dönüştürülmesini kapsar veya başka bir deyişle *fydanın* satın alınması söz konusu olur. Ancak zenginleşen kimse evinin boyanmasını veya arabaya bakım yapılmasını istememiş olabilir. Bu gibi durumlar bu davanın değerini, edimin ve nesnenin değeri, öznelliğine bağlamıştır. “*Biri diğerinin ayakkabılarını temizler; diğeri ne yapabilir, onları giyebilir mi?*” Başka bir bağlamda: Yükümlülükler, eylemi gerçekleştiren insanlara, iradesine karşı bir adama yardım edebileceğinden daha fazla zorlanmamalıdır. Bu argüman aynı faydaların ancak bireyin onlara değer vermeyi seçtiği ölçüde bir değeri olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Bu durumun bir örneği davalının bir hizmet edimini paraya dönüştürmesi gerektiğinde ortaya

⁵⁸ TWEEDDALE, Andrew, Unjust Enrichment and Construction Contracts – A Cinderella Story?, Corbett Co, International Construction, Unjust Enrichment, AGT, 2016, s. 1.

⁵⁹ STOLJAR, Samuel Jacob, A History of Contract at Common Law, Canberra: Australian National University Press, 1975, s. 8.

çıkar. Sadece geri kazanılabilir bir forma (paraya) dönüştürmenin, zenginleşenin sübjektif olarak faydasını düşürmesine müsaade edeceği durumlarda adaletsizdir⁶⁰.

Aynı faydaların zenginleşmenin değerlendirilmesinde ciddi zorluklar yarattığı açıktır. Doktrinde ve uygulamada, zenginleşenlerin sübjektif faydalarının ne şekilde değerlendirileceğine ilişkin bir fikir birliği yoktur, mal veya hizmete yönelik farklı değerlendirmeler vardır. İngiliz Hukuku tüm şartları göz önünde bulundurarak zenginleşme oranını tespit etmeye çalışır. Bu şartlar, davacının dava açma hakkını belirler. Zenginleştirme ile davacıya iade hakkı gösterilmelidir, bu iki şekilde yapılabilir. Birincisi, zenginleşmenin davacı aleyhine yapılan bir yanlışlıktan kaynaklandığını göstermektir. İkincisi, zenginleşmenin davacı adına ilgili bir kayıp ile yansıtıldığını göstermektir. Davacıya istemsiz yapılan yasal bir yanlışlığın normal çaresi tazminattır. Ancak, hesaplanması imkânsız ya da zor ise bu yeterli bir çözüm olmayabilir. Yanlış bir iade, görev ihlali yoluyla elde edilen herhangi bir avantajı ortadan kaldırmayla sonuçlanabilir⁶¹.

Malın değerinin el değiştirmesiyle birlikte örf adet hukukunda hakkaniyetin farklı kanıt kurallarını kullanması gerçeğiyle de karıştırılmaktadır. Örf Adet hukukunda bu durum, fiziksel ya da hizmete ilişkin bir varlığın diğerine ikame edilmesi ile bağlantılıdır. Mülkiyet hukukuna dâhil olmak için gerekli hiçbir neden yoktur.⁶²

1.2.4. İslam Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme

Haksız iktisap ve haksız fiil nedeniyle borcun ortaya çıkması, kanundan doğan borçlar niteliğindedir. Bu tür borçlarından hariç kanundan doğan fakat bu borçlar kapsamı dışında kalan, doğrudan kanunun belirlenmesi ile ortaya çıkan borçlar da vardır. Borçlu tarafın iradesi ya da borç doğurucu işlem dışında bu durumun kaynağı yalnızca kanundur⁶³. İslam Hukukunda sebepsiz zenginleşme kavramına bakıldığında ise Fıkıh kitaplarında *sebepsiz zenginleşme* ifadesinin

⁶⁰ SMITH, s. 149.

⁶¹ SMITH, , s. 153.

⁶² SAMUEL, George, Property Nathins in the Law of Obligation, Cambridge Law Journal, Cambridge 1994, s. 524.

⁶³ HACAĞ, Hasan, İslam Hukuku II Borçlar Hukuku Ders Notları, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2013, s. 5.

doğrudan yer almadığı görülmektedir. Ancak hukuk alanında bu duruma ilişkin getirilen çözüm yollarına bakıldığında, bu kurum uygulamada vardır. Örneğin, Mecelle’de, meşru olmayan bir sebebe dayanılarak başkasının malını almanın caiz olmadığı görüşü yer alır. Bu durumda iadenin gerektiği ifade edilmiştir. Genel olarak “*İzin ve velayet olmaksızın başkasının malına ilişkin tasarrufta bulunmanın caiz olmadığı hallerde, geçerli neden olmaksızın başkasının malını almak caiz değildir.*” şeklinde ifade edilmiştir. Fıkıh kitaplarında, hak edilmeksizin bir şeyi elde eden kimsenin iade borcuyla yükümlü olduğu bilgisine yer verilir. Tüm bu hususlar, sebepsiz zenginleşmenin borç kaynağı şeklinde değerlendirildiğini ortaya koyar⁶⁴. Arapça yazılan fıkıh kitaplarında bu durum *el-isrâ bilâ sebeb*, *el-isrâ bi'l-bâtıl*, *el fi'lü'n-nâfi'*, *elkesb gayrû'l-meşrû* gibi isimlerle adlandırılmaktadır⁶⁵.

Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin İslam Hukukunda yer verilen şartların Batı Hukuku ile bazı benzerlikleri ve farkları bulunur. Bu şartlardan ilki zenginleşme kavramıdır; zenginleşmenin boyutuna ilişkin yer verilen sınırlamalar, Batı Hukukunda olduğu gibidir. Kimin hangi oranda ve ne şekilde zenginleştiği de bu noktada tespit edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü bazı durumlarda söz konusu meblağ fakirleşen kimseye göre yüksek iken, zenginleşen kimse için yüksek değildir⁶⁶. Günümüz İslam Hukukunda yer alan fakirleşme şartı, Batı Hukukundaki klasik görüşte yer alan fakirleşme şartıyla aynı niteliktedir. Başkasının fakirleşmesine sebebiyet verme şartı aranır ve zenginleşmenin var olmasına karşın fakirleşmenin olmadığı durumlarda sebepsiz zenginleşmenin olmayacağı görüşü savunulur. İslam Hukukunda, sebepsiz zenginleşmede, fakirleşme şartı aranır ve zenginleşmenin varlığı halinde iade borcu ortaya çıkar. İade talebinin fakirleşme miktarıyla sınırlı olmaması gerekir.⁶⁷.

Klasik İslam Hukuku kaynaklarında borç kaynağı olarak yer alan haksız iktisap kavramı, genel bir teori şeklinde ifade edilmemiştir. Fakat bu İslam Hukukunda sebepsiz zenginleşmenin olmadığı anlamına gelmez, fıkıh literatürünün

⁶⁴ BAKKAL, s. 22.

⁶⁵ GÜLER, Ümit, XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicillerine Göre Müslüman-Zimm İlişkilerinin İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku Açısından Tahlili, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, C. 1, S. 2, Adana 2015, s. 57.

⁶⁶ BAKKAL, s. 22.

⁶⁷ DEMİRAY, Mustafa, Serahsi'ye Göre Haksız İktisapta Fakirleşme Şartı, Uluslararası Serahsi Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 22, Sakarya 2010, s. 486.

birçok bölümünde yer alan tahlil ve çözümlerle konuya yer yer değinilmiş ve sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanmıştır. Genel itibariyle borç olmayan bir şeyin ödenmesiyle ecrimisil belirlenmesi gerektiğinde yapılan ödemeler gibi durumları kapsar⁶⁸.

Sebepsiz zenginleşmede esas itibariyle değinilmesi gereken husus, yararlanmanın kusurlu olup olmamasına ilişkin değil, söz konusu artışın meşru bir sebep neticesinde ortaya çıkıp çıkmadığına ilişkindir. İktisapla birlikte malvarlığında görülen çoğalmaya ilişkin illiyet bağının kurulduğu durumlarda sebepsiz zenginleşme nedeniyle iade borcunun ortaya çıktığı söylenir. İade borcu, zenginleşme oranında olur. İslam Hukukunda bu durumun meseleci bir metod ile tedvin edilmesinden dolayı sebepsiz zenginleşme ayrı bir borç kaynağı olarak ele alınmaz. Esas olarak değerlendirilen husus tarafların rızasının olup olmadığı yönündedir⁶⁹.

Zenginleşmenin de kaynağına göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Kamu hizmetlerinden faydalanan kimsenin zenginleşmesinde ve iade borcunun olmadığı belirtilmektedir. Çünkü bu noktada, kamunun vazifesini yaptığı kabul edilir. Kamunun bu hizmetleri belirli kimseleri zenginleştirmek için değil, kamu görevini yerine getirmek için yapar. Kamunun bu gibi durumlarda zenginleşme bedeli olarak talepte bulunabilmesi değil, ancak vergi koyması söz konusu olabilir⁷⁰.

Fıkıh eserlerinde yer verildiği üzere sebepsiz zenginleşme, ayrıca bir borç kaynağı olarak ele alınmayarak iade ve tazmin borcunu meydana getiren iktisap ve kazandırmaya örnek teşkil eder. İslam Hukukunda sebepsiz zenginleşmenin (haksız iktisap) borç kaynağı olarak değerlendirildiğini belirtmiştik. Burada yapılan bir ödemenin geçerli sayılabilmesi için ödemenin haklı bir nedene dayanarak yapılmaması ve bu nedenin hukuka ve ahlaka aykırı olmaması gerekir. Kendini borçlu zannederek bu şartlar altında başka birine ödeme yapan kimse ödediği meblağa ilişkin iade talebinde bulunabilir ve parayı alan kişi de iade borcu altına girer. Meşru bir sebep olmaksızın gerçekleştirilen tüm ödemeler aynı kapsamda değerlendirilir. Bu ödemelere ilişkin dayanılan gerekçe, batıl olan tüm akitlerle

⁶⁸ GÜLER, s. 57.

⁶⁹ HACAK, s. 36.

⁷⁰ BAKKAL, s. 22.

feshedilen akitler için de geçerlidir. Butlan ya da fesih meydana geldiğinde sözleşmeye istinaden verilenlerin tamamının iade edilmesi gerekir⁷¹.

İslam Hukukuna göre sebepsiz zenginleşmenin ortaya çıkmasına neden olan durumlardan biri de borç olmayan şeyin ödenmesidir. Borçlu olduğunu düşünerek bir kimsenin ödeme yapması halinde bu durum ortaya çıkar. Ödemenin yapılmasındaki esas amaç, bir borcun ifasını gerçekleştirmektir. Borcun olmadığı anlaşıldığı hallerde iade borcu ortaya çıkar. Bu durum yanılarak ödeme şeklinde ortaya çıkabileceği gibi gerçekleşmeyen ya da sona eren bir nedenden dolayı da ortaya çıkabilir. Yanılarak ödeme nedeniyle iadeden bahsedilebilmesi için borç olmayan ödemenin yapılması yeterli olmamakla birlikte ödemenin sehven yapılması gerekir. Aynı zamanda, sebepsiz zenginleşme ecrimisil yoluyla da ortaya çıkabilmektedir. Taraflar arasındaki sözleşmenin sona ermiş olmasına ve sözleşme nedeniyle taraflardan birinin açık bir şekilde zarar görmesine rağmen sözleşmeden doğan ilişkinin bir müddet daha devam etmesi durumlarda zarara uğrayan tarafın bedel talep etme hakkı doğar. Bu uzatma anlaşmaya değil, geçerli bir mazerete dayalı gerçekleşir ise sözleşmenin uzatılması ya da yenilenmesi söz konusu olmadığı için borç sözleşmeye dayanmamış olur. Böyle durumlarda, ortaya çıkan bu süreç için sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulur⁷². İki malik arasında irade fiileri olmaksızın malvarlıklarında karışmanın olduğu hallerde de sebepsiz zenginleşmenin olduğu görülür. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu durum doğa olayından ya da üçüncü bir kimsenin fiiliyle kaynaklanabilir. Bir kimsenin kendi malvarlığını koruyabilmek için zorunluluk nedeniyle başkası adına yaptığı ödemeler de sebepsiz zenginleşme kapsamında değerlendirilir. Ortak harcamalar da buna örnek olarak gösterilebilir. Mirasçının, terekede yer alan hissesinden faydalanabilmek için mirasbırakanın borcunu ödediği hallerde bu miktarın terekeye rücu etmesi mümkündür⁷³. Diğer bir şart ise bu zenginleşmenin haklı bir nedene dayanmaksızın gerçekleşmesidir. Tıpkı Batı Hukukunda olduğu gibi İslam Hukukunda da zenginleşmenin haklı ve geçerli bir nedeninin olmaması gerekir. Fakat bu durum

⁷¹ DEMİRAY, s. 483.

⁷² HACAK, s. 37.

⁷³ HACAK, s. 37.

haksız fiil unsurlarında olduğu gibi düzenlemeye tabi değildir, bu durumlarda haksız fiil düzenlemesine gidilmektedir⁷⁴.

İslam Hukukunda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin yapılan çalışmaların birçoğunda *fakirleşme* şartı öngörülmektedir. Malvarlığının artması, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanabilmesi için yeterli değildir, söz konusu zenginleşmenin bir fakirleşmeye de yol açması gerekmektedir, aksi halde iade borcu doğmaz. Fakirleşmenin ortaya çıkması için malvarlığının aktifinde azalma, pasifinde çoğalma ya da aktifinin çoğalmasını engelleme durumlarından birinin gerçekleşmesi gerekir. Müspet fakirleşme ifadesi malvarlığında fiili bir azalmayı ifade eder. Bu gibi durumlarda aynı ya da şahsi hakkın yitirilmesi, müspet fakirleşmeyi ortaya çıkarır. Dikkat edilmesi gereken husus, bir hakkın kaybedilmiş olmasıdır⁷⁵. Haksız iktisap şekillerinden ilki, bir kimsenin zenginleşmesinin, başka bir kimsenin fakirleşmesinin karşılığı olduğu hallerdir. Bu durumlarda kazai borçlarda, alacaklısının dava ile ifa edilir mahiyete sahiptir. Aynıyla sahibine iadenin mümkün olduğu durumlar söz konusu olur. Bununla birlikte, fakirleşmenin yer aldığı sebepsiz zenginleşmede eksik borç niteliğindeki borçların dava edilememesiyle, alacaklısının belli olduğu durumlarda dava edilebilir nitelik kazanır. Bir kimsenin ifayla sorumluluğunda bulunan bir borç nedeniyle dava edilmesine rağmen davasını ispatlamayan durumlarda haksız kazanç söz konusu olur. Mahkeme tarafından verilen bir hüküm, helali haram yapmamakla birlikte haramı da helal yapmamaktadır⁷⁶.

Sebepsiz kazanç elde eden kimsenin bu kazancı, başka bir kişinin fakirleşmesine neden olmamışsa, bu borcun kazai ya da eksik borç olduğundan söz edilemez.

Belirtmek gerekir ki, Serasi'ye göre haklı bir nedene dayanmaksızın elde edilen haksız iktisap olarak değerlendirilmesinde fakirleşme şartı aranmamaktadır. Bu yaklaşım, Türk Hukukunda da görüleceği üzere iade kapsamının üst sınırına ilişkin değil, sebepsiz zenginleşmenin ortaya çıkmasına ilişkindir. Üçüncü bir kimsenin fakirleşmesine ilişkin olmasa dahi bir kimsenin elinden haklı nedene dayanmaksızın elde edilmeyen iktisap sebepsiz zenginleşme olarak

⁷⁴ BAKKAL, s. 26.

⁷⁵ BAKKAL, s. 28.

⁷⁶ DEMİRAY, s. 489.

değerlendirilmektedir. Talep eden alacaklının iadeye ilişkin talebi olmasa da iadenin zimmetten çıkarılması gerekmektedir. Bu hususta önemli olan, bir kimsenin haklı bir nedene dayanmaksızın kazanç elde etmesidir. Bu itibarla bir kimsenin zenginleşirken diğer kimsenin fakirleşmesine ilişkin duruma yönelik değerlendirme yapmak gereksiz kalır. Fakirleşen tarafın da talepte bulunacağı miktar fakirleşme miktarı kadardır. Zenginleşen ise geriye kalan miktarı elden çıkarmakla mükelleftir⁷⁷. Fakirleşenin hata ve ihmalinden kaynaklanan durumlar, sebepsiz zenginleşmenin meydana gelmesini engellemez. Borcun olmaması halinde borçlu olduğunu düşünerek ödeme yapan kimse de fakirleşmiştir ve yapılan ödemenin iadesini talep etme imkânına sahiptir. Bu nedenlerden dolayı fakirleşen, üçüncü kişiler ya da doğa olayları neticesinde ortaya çıkan malvarlığına ilişkin kayıplarının iadesini talep edebilir⁷⁸.

Belirtmek gerekir ki, fakirleşme her durumda mümkün olmamaktadır. Yukarıda açıkladığımız üzere, kamu hizmetleri nedeniyle ortaya çıkan fakirleşmelerden dolayı iade borcu oluşmaz. Bununla birlikte, bir kimsenin sahip olduğu eşyayı değerli kılmak amacıyla yaptığı çalışmalar ve harcamaların başka bir kimsenin zenginleşmesine sebebiyet verdiği hallerde de iade borcundan bahsedilemez⁷⁹. Zenginleşmenin tek başına iade borcu doğurması söz konusu değildir. Zenginleşme ile iade borcunun ortaya çıkması için zenginleşmenin başkasına ait eşya, menfaat ya da hakkın tasarrufundan meydana gelmesi gerekmektedir. Bu şartın Batı Hukukunda karşılığı zenginleşmenin başkası aleyhine ortaya çıkmasıdır. İslam Hukukunda bu durum *başkası aleyhine* olarak adlandırılır. Mal sahibinin alacaklı olması bu hususta yeterlidir. Bu şartın olması gerektiğini Batı Hukukunda iddia edenler, fakirleşme şartının gerekli olmadığı kanaatinde olanlardır. İslam Hukukunda ise bu şartın olması gerekir. Burada, zenginleşme ve fakirleşme arasında nedensellik bağının meydana gelerek iadenin fakirleşmeyle sınırlandırıldığı söylenmektedir. Sebepsiz zenginleşme sonrasında eşya ya da hak sahibinin

⁷⁷ DEMİRAY, s. 490.

⁷⁸ BAKKAL, s. 28.

⁷⁹ BAKKAL, s. 30.

zenginleştığı oranda fakirleşme ya da o miktarda zarar olduğu söylenebilir. Ancak, hak sahibinin fakirleşmediği veya zarar görmediği bazı durumlar vardır⁸⁰.

1.3. Terim Sorunu

Sebepsiz zenginleşme kavramı, Roma Hukukundan gelmektedir. Bir kimsenin, başkası zararına zenginleşmemesine ilişkin hükümlere ilk olarak *Digesta*'da yer verilmiştir ve bu kavram dengeleyici, telafi ettirici ve bunun yanı sıra hakkaniyetin bir gereği olarak değerlendirilmiştir⁸¹. Kurumun kapsamı, doğrudan ya da dolaylı kazandırmaları kapsamaktadır⁸².

BK'nın üçüncü faslında yer verilen sebepsiz zenginleşme, "Haksız Fiil ile Mal İktisabından Doğan Borçlar" başlığı altında yer almaktaydı. Kanuna getirilen yeni düzenlemeyle birlikte bu yanlış ifade ortadan kaldırılmış ve sebepsiz zenginleşmenin yalnızca mal iktisabından kaynaklanmasına ilişkin kısıtlı görüş de böylece son bulmuştur. Mal iktisabından kaynaklanmayan haksız fiil kapsamındaki belirlenmeyen sebepsiz zenginleşme de hukukun başka birçok alanında uygulanabilmektedir⁸³.

Sebepsiz zenginleşmenin ifade edilmesi için yasa koyucu tarafından "*haksız mal iktisabı, haksız surette mal iktisabı, haksız iktisab, iktisab, haksız mal edinme*" gibi ifadeler kullanılırken, öğretide ise "*sebepsiz zenginleşme, haksız iktisap, haksız zenginleşme, haksız mal kazanma, haksız mal iktisabı, sebepsiz iktisap, haksız ve sebepsiz mal iktisabı*" ifadeleri kullanılmaktadır⁸⁴. Borç kaynağını ifade etmek amacıyla kullanılan ifadeler arasında da farklılıklar görmek mümkündür. Anlamın kapsayıcılığı bakımından, en geniş kapsamlı terimin sebepsiz zenginleşme olduğunun kanaatindeyiz⁸⁵. *Zenginleşme* ifadesinin kapsamı, *iktisap* sözcüğünde, *sebepsiz* ifadesinin kapsamı da *haksız* ifadesinden daha geniş bir anlam ifade eder. Çünkü *haksız* ifadesi bu kurumda kullanıldığında haksız fiil ifadesindeki anlamla

⁸⁰ BAKKAL, s. 32.

⁸¹ FEENSTRA, R., Çev. KARADENİZ, Özcan, Hukuk Tarihi Açısından Sebepsiz Zenginleşme Dogmatığı, Ankara Üniversitesi, Ankara 1968, s. 310.

⁸² TERCIER / PİCHONNAZ / DEVELİOĞLU, s. 561.

⁸³ OĞUZMAN / ÖZ, s. 311.

⁸⁴ KEKLİK, s. 14.

⁸⁵ Oğuzman ve Öz'ün görüşü de bu yöndedir. Bkz. OĞUZMAN / ÖZ, s. 311.

karıştırılabileceğinden, bu ifadeden ziyade *sebepsiz* ifadesinin kullanılması daha doğrudur.

Doktorinde⁸⁶ yer verilen ifadelere bakıldığında, *haksız* ifadesiyle birlikte *haksız fiil* kavramının anlaşılacağı ve gereksiz benzetmelerin olacağı kanaati mevcuttur. Bu gibi durumlarda haksız fiil kurumunun hukuka aykırılığına ilişkin hükümleri ve uygulama değerlendirilmeleri farklı şekildedir. İktisabın hukuk terimi anlamı, şahsi ya da aynı bir hakkın veya aktif ve aynı zamanda pasifiyle mal varlığının ya da zilyetliğinin kazanılmasıdır. Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümlere bakıldığında, bu şekilde meydana geldiği bilinmektedir. Ancak dikkat etmek gerekir ki, herhangi bir hakkın ya da zilyetliğinin iktisap edilmesi durumu olmaksızın gerçekleşen sebepsiz zenginleşmeler de mevcuttur.⁸⁷ Masraftan kurtularak malvarlığındaki azalmanın giderilmesi de buna ilişkin bir örnektir. Bu nedenle de *iktisap* ifadesinin kullanılması doktrindeki bazı yazarlar tarafından yerinde bulunmamış, bu nedenle de bu kurumu ifade edebilmek için sebepsiz zenginleşme ifadesinin daha isabetli bir kavram olduğuna kanaat getirilmiştir⁸⁸.

Sebepsiz zenginleşme kurumunda kullanılan terime ilişkin doktrinde yer alan görüşlerden⁸⁹ bir diğerine değinmek gerekirse, sebepsiz zenginleşmenin sadece mal ediniminden kaynaklanmadığı ifade edilir. Daha net şekilde ifade etmek gerekirse, zenginleşen kimsenin mal edinmeden de zenginleşebildiği ifade edilmektedir. Mal varlığındaki azalmanın önüne geçmek de bu anlamda zenginleşme sayılabilir. Hizmetin edinilmesi ya da bir hakkın edinilmiş olması, mal şeklinde ifade edilmesi yerinde değildir. Bu nedenle de *mal edimi* ya da *hak edimi* ifadelerinin kullanımı da bu anlamda kısıtlı kalacak ve bu kurumun işlevini tam anlamıyla karşılamayacaktır⁹⁰. Sebepsiz zenginleşme kurumunun ifade edilmesinde yapılan bu değişiklik, TBK'da yer verilen "*haksız bir fiil ile mal iktisabından doğan borçlar*" şeklinde ifade edilir.

⁸⁶ Doktrinde sebepsiz zenginleşme ifadesini yazarlar Fikret Eren, Safa Reisoğlu, Ahmet M. Kılıçoğlu'dur.

⁸⁷ Doktrinde sebepsiz zenginleşme ifadesini yazarlar Fikret Eren, Safa Reisoğlu, Ahmet M. Kılıçoğlu'dur. Devamı için bkz. 2. dipnot. TURGUT GÜNBAŞI, Pınar, Sebepsiz Zenginleşenin İade Borcu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007, s. 3.

⁸⁸ BAKKAL, Ali, Borçlar Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme Kurumunun Genel Şartlarından "Fakirleşme" Üzerine Mukayeseli Bir Tetkik, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. II, Şanlıurfa 2001, s. 10.

⁸⁹ Fikret Eren'in görüşü bu yöndedir.

⁹⁰ EREN, s. 861.

BK’da yer alan bu ifade, doktrinde eleştirilere maruz kalmasından dolayı TBK’da “*Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borç İlişkileri*” olarak değiştirilmiştir⁹¹. Kılıçoğlu’na göre kanunda getirilen düzenleme yerindedir. Çünkü sebepsiz zenginleşmenin yalnızca mal iktisabından doğmaz, daha öncede belirtildiği gibi hizmet kazanımı yoluyla ya da doğa olayları neticesinde de gerçekleşebilmektedir.⁹²

1.4. Sebepsiz Zenginleşme Kavramı

Sebepsiz zenginleşme, haklı bir sebebe dayanmaksızın başkasının malvarlığı ya da emeği neticesinde zenginleşmedir. Sebepsiz zenginleşen kimse, bu zenginleşmeyi fakirleşen kimseye geri vermekle yükümlüdür. Bu duruma ilişkin hususlar TBK 77’de düzenlenmiştir.

Bir kimse zenginleşirken, diğer kimsenin fakirleştiği hallerde sebepsiz zenginleşme ilişkisinin olup olmadığı BK’da tartışmalı bir husustu. Bundan dolayı TBK ile getirilen düzenlemede *başkasının zararına* ifadesine yer verilmemiştir. Çünkü sebepsiz zenginleşmenin varlığından bahsedebilmek için fakirleşmenin varlığı aranmaz⁹³. TBK’da yer alan sebepsiz zenginleşme kavramı bu anlamda netlik kazanmıştır.

Sebepsiz zenginleşmenin neticesinde haklı bir sebebe dayanmaksızın başkası aleyhine zenginleşen kimse, malvarlığında meydana gelen bu zenginleşmeyi aynen ya da nakden ödemekle mükelleftir⁹⁴. Bir örnekle açıklamak gerekirse, A tarafından onarılması için B’ye bırakılan araç, B tarafından A’nın rızası alınmadan iyiniyetli C’ye satılır. Bu satımla birlikte aracın mülkiyetinin devredilmesi ve bu devir işlemine ilişkin gerekli meblağın C tarafından B’ye ödenmesi halinde B’nin, A aleyhine C’den araç bedeli olarak aldığı miktar kadar zenginleştiği söylenebilir. Aynı zamanda A, geçerli bir sebebe dayanmaksızın sözleşmeden doğan borcunu B’ye ödediğinde B’nin ödeme miktarıyla orantılı olarak A aleyhine zenginleşmiş olur. Ayrıca A’nın, B’ye ait parayı haklı bir nedene dayanmaksızın eşyasını kullanması sonucunda B’nin kullanım hakkını engellerse sonuç yine aynıdır. Bununla birlikte A,

⁹¹ ANTALYA, s. 815.

⁹² KILIÇOĞLU, s. 413.

⁹³ ANTALYA, s. 816.

⁹⁴ EREN, s. 862.

B'ye ait bu paranın değer kaybına neden olması ya da parayı tüketmesi halinde de aynı sonuçlar ortaya çıkar. Aynı şekilde, B'ye ait bir fikir ya da sınai hakkının izin alınmadan, telif ya da lisans ücreti ödemedi A tarafından kullanılmasıyla B'nin sahip olduğu kazancın arttığı miktarda A, B aleyhine zenginleşmiş sayılır.

Sebepsiz zenginleşme, borcun kaynağı bakımından haksız fiilden ayrılmaktadır. Bu nedenle zenginleşenin kusuru aranmadığı gibi, yoksullaşanın da zarara uğramış olma şartı aranmaz. Çünkü haksız fiil, zarar odaklı olduğu için bu hususta sebepsiz zenginleşmeden farklılık gösterir. Sebepsiz zenginleşme kurumunda zenginleşme edim yoluyla ya da edim dışı olabileceğinden dolayı haksız fiilden farklılık gösterir⁹⁵. Çünkü sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan borçlar için haksız fiilin oluşmasına gerek yoktur⁹⁶. Sebepsiz zenginleşme bu şekilde özel hukuk kişileri arasında gerçekleşebileceği gibi amme alacaklarında da görülebilir⁹⁷. Sebepsiz zenginleşmeye sebebiyet veren olayların tamamen hukuki işlem dışı nedenlere dayandığını söylemek yanlış bir ifade olur. Bazı zenginleşmeler hukuki nedene dayanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, geçerli olmayan bir borç itirafının alacak hakkı doğurması, sözleşmeyle ortaya çıkan sebepsiz zenginleşmedir. Bununla birlikte, geçerli olmayan bir taahhüdün neticesinde ifa amacıyla yapılan ibra da sebepsiz zenginleşmenin ortaya çıkmasına neden olur. Taraflar arasında gerçekleştirilen hukuki işlemler yalnızca zenginleşmenin gerçekleşmesini sağlar ve taraflar arasında malvarlığı kaymasına sebebiyet verir⁹⁸. Malvarlığının kaymasının engellenmesine ilişkin sebepsiz zenginleşme hükümleri bu noktada uygulanma alanı bulacaktır.

Malvarlığı kaymalarının dolaysız olması zenginleşmenin de dolaysız olduğu anlamına gelmez. Havale gibi üç köşeli hukuki ilişkilerde, zenginleşmeye ilişkin hükümler tasfiyenin kimler arasında gerçekleşeceğini belirleyebilmek amacıyla

⁹⁵ ÖĞÜZ, Tufan / ERGÜNE, Mehmet Serkan, Borçlar Hukuku, 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2015, s. 92.

⁹⁶ KILIÇOĞLU, Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. Bası, Turhan Yayınevi, Ankara 2010, s. 413.

⁹⁷ BUSSY, Andre, İsviçre Hukukunda Sebepsiz Zenginleşmenin (Haksız İktisap) Umumi Şartları Üzerine Bir İnceleme, Çev. Kemal Tahir Gürsoy, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1-4, 1948 Ankara, s. 590.

⁹⁸ OĞUZMAN, M. Kemal / ÖZ, M. Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Vedat Kitapçılık Cilt 2, İstanbul 2017, s. 313-314.

detaylı olarak geniş tutulmuştur⁹⁹. Sebepsiz zenginleşme kurumunun esas amacı, haksız şekilde başkasının malvarlığıyla ya da emeğiyle zenginleşen kişinin, elde ettiği bu zenginleşmeyi iade etmesidir. Zenginleşenin bu zenginleşmeyi iade etmesiyle birlikte taraflar arasındaki bozulan dengenin yeniden sağlanması amaçlanır¹⁰⁰. Böylelikle, *hakkaniyet ilkesi* uyarınca, bir kimsenin başka bir kimse aleyhine haklı bir neden bulunmaksızın zenginleşmesinin önüne geçilmek istenmiştir¹⁰¹.

⁹⁹ SEROZAN, s. 315.

¹⁰⁰ EREN, s. 863.

¹⁰¹ TURANBOY, Kürşat Nuri, Sebepsiz Zenginleşme Davasının Asli-Tali Niteliği, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 1, S. 2, 1997 Ankara, s. 94-95.

II. KURUMUN İŞLEVİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

2.1.Kurumun İşlevi

Sebepsiz Zenginleşme Kurumunun işlevi tamamiyle Borçlar Hukuku kapsamındadır ve alacak hakkı doğurmaktadır. Esas itibariyle de sebepsiz zenginleşen ve fakirleşen arasında bir borç ilişkisi doğar ve bu da fakirleşen tarafa şahsi bir alacak hakkı tanır¹⁰². Kurumun amacı, esasen bir kişiye tanınan hakkın muhtevasına aykırı şekilde elde edilmesinden ya da edim olan borç ilişkisinden veya dış müdahale sonucunda beklenmedik bir olay itibariyle elde edilmesinden kaynaklı zenginleşmenin aynen ya da değeri üzerinden iadesini gerçekleştirmektir. Açılan sebepsiz zenginleşme davasıyla birlikte bir kimsenin malvarlığında oluşan zenginleşmenin, aralarında illiyet rabitası bulunduğu alacaklıya verilmesi sağlanır. Bu açıdan değerlendirildiğinde sebepsiz zenginleşme davasının tazminat davasına benzediği söylenebilir. Buna istinaden aradaki fark ise tazminat davasında esas amaç zararın giderilmesi iken, sebepsiz zenginleşmede zenginleşenin zenginleştiği miktarın iadesini sağlamaktır.¹⁰³ Bu açıdan değerlendirildiğinde kurumun işlevi, uğranılan kayıpların telafisini sağlamak değil, hukuki bir sebep olmaksızın başka bir kimsenin elde ettiği menfaatleri gerekli kişiye aktarmaktır¹⁰⁴.

Sebepsiz zenginleşme nedeniyle meydana gelen borçlanmalarda ilk olarak zenginleşmeye konu olan şeyin aynen iadesi talep edilse de sebepsiz zenginleşme bu borç ilişkisinde alacaklıya nisbi bir hak sağlamaktadır. Eğer ki zenginleşmeye konu olan şey hâlihazırda mevcutsa ve bununla birlikte aynen iadesi de mümkünse, bu durumda zenginleşmenin iadesi talebinin nisbi olduğu söylenebilir. Ancak böyle bir ihtimalde, zenginleşmeye konu olan şeye ilişkin zenginleşen kimsenin mülkiyet hakkının bulunması gerekmektedir, aksi takdirde mülkiyete ilişkin talep, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin talepleri ortadan kaldırır¹⁰⁵.

Yargıtay 3 H.D.'nin E. 2014/9061, K. 2015/1473, T. 27.1.2015 kararı incelendiğinde, sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak değerlendirme

¹⁰² BUSSY, s. 594.

¹⁰³ EREN, s. 864.

¹⁰⁴ OĞUZMAN / ÖZ, s. 332.

¹⁰⁵ KEKLİK, s. 38.

yapıldığı ifade edilmiştir. Söz konusu kararda, davalıya yapılan ödemelerin yasal olup olmadığına ilişkin değerlendirmenin hatalı olduğu ve yapılan haksız ödemenin neticesinde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin yeniden ele alınması gerektiği hükmüne varılmıştır. Davalıya yapılan ödemenin yasal olmasına ilişkin bir değerlendirme yapılmadığından dolayı davacı talebinin sebepsiz zenginleşme hükümlerinden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır¹⁰⁶.

Kişiler arasındaki malvarlığı değerlerinde kaymalar olabilmektedir. Söz konusu gerçekleşen bu maldan değer kaymalarının önüne geçilmesi sebepsiz zenginleşmeyle birlikte belirlenebilmektedir. Gerçekleştirilen hukuki işlemlerde istihkak davasının açılmasına imkân olmayan durumlarda da sebepsiz zenginleşme kurumuna başvurmak mümkündür. Zenginleşmenin haksız olması halinde istirdat hakkı doğar¹⁰⁷. Ortaya çıkan istirdat borcuyla birlikte malda meydana gelen değer kaymasının önlenmesi amaçlanır. Çünkü istihkak davasıyla birlikte, davacının mülkiyet hakkını gözeterek iade talebinde bulunulduğunda, sebepsiz zenginleşmeyi önleyici niteliğe sahip olunur¹⁰⁸.

Sebepsiz zenginleşme davası neticesinde iade talebiyle istihkak talebinin bir arada bulunması söz konusu olamaz. Zenginleşmenin iadesi talebi aynı hak bulundurması nedeniyle istihkak davasıyla yapılmaz. Bu iki talep benzerlik gösterse dahi burada istihkak davasının aynı hak nedeniyle açılması söz konusudur. Sebep bağıllık ilkesi uyarınca geçerli bir neden olmaksızın kazandırıcı işlemin uygulanması, kazandırma yükümlülüğünü geçersiz kılar. Bu nedenle, aynı hakkın kazanımına yönelik işlemde geçerli bir neden olmaz ise aynı hakkın kaybı olmaz. Böyle bir durumda istihkak davasının açılması mümkündür. Ancak istihkak davasının açılması ve sebepsiz zenginleşme davası aynı anda ileri sürülemez¹⁰⁹.

Sebepsiz zenginleşme gerekçesiyle mal adına iadeye ilişkin sözleşmeden doğan iade talebi durumunda borçlunun iradesine dayanılarak geri verme yükümlülüğünden söz edilir. Bunun yanı sıra, bu sözleşmenin ifaya engel olacak şekilde sona erdirilmesi halinde sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talepte bulunmak mümkündür. Her iki tarafa da borç yükleyen sözleşmelerde taraflardan

¹⁰⁶ www.kazanci.com, E.T. 25.11.2019.

¹⁰⁷ TURANBOY, s. 96.

¹⁰⁸ KEKLİK, s. 24.

¹⁰⁹ ÖĞÜZ / ERGÜNE, s. 101.

birinin sözleşmeyi sona erdirmesi halinde diğer tarafın da sözleşmeyi ifa etme yükümlülüğü ortadan kalkar. Mevcut ifanın bulunması halinde sebepsiz zenginleşme uyarınca iade istenebilir. Borçlunun temerrüdü nedeniyle sözleşmeden dönmesi durumunda ise tasfiyenin sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak gerçekleştirilmesi gerekir¹¹⁰.

Sebepsiz zenginleşme hükümleri, icra takibi alacaklarında fazla verilen miktarlara ilişkin durumları da kapsar. Yargıtay 3. H.D.'nin 2015/9532 E., 2015/13712 K. kararında bu husus değerlendirilmiştir. Somut olayda davacının oğluna karşı başlattığı icra takibine ilişkin hususta ödenen fazla miktar davaya konu olmuştur. İstirdat davasının açılmasındaki temel gerekçede sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak zenginleşen kimsenin borcunu aşan miktarı ödemesinin gerekliliğine yönelik uyuşmazlığın değerlendirmesi yapılmıştır. Kararda, sebepsiz zenginleşmenin gerçekleşebilmesi için bir tarafın zenginleşirken diğer tarafın fakirleşmesi, zenginleşme ve fakirleşme arasında da illiyet bağının olması, bu zenginleşmenin hukuken geçerli bir nedene dayanmaksızın gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sebepsiz zenginleşme belirtilen bu şartlardan hangisi nedeniyle olursa olsun zenginleşenin iade borcu kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Verilen karar da bu yöndedir¹¹¹.

Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin değerlendirilmesi gereken hususlardan bir diğeri de ortaya çıkan alacak hakkı ile ilgilidir. Burada bir alacak hakkı olduğundan dolayı alacaklının bu hakkının korunması amaçlanır. Sebepsiz zenginleşme neticesinde açılan dava bütünüyle şahsi bir davadır, borcun aynen ya da nakden alacaklı tarafa verilmesi de bu davanın şahsi nitelikte olmasını engellemez¹¹². Zenginleşen kimsenin iflas etmesi durumunda, her ne kadar zenginleşmeye konu olan eşyalar mevcut olsa dahi, davacının malın kendisine iadesini talep etme imkânı bulunmamaktadır. Davacının bu hakkı ancak malın değeri tutarında alacak hakkı olarak değerlendirilir¹¹³.

Yargıtay 19. H.D.'nin T. 22.03.2005, E. 2004/9545, K. 2005/3052 kararı, taraflar arasındaki temel ilişki başlangıcına dair yazılı delili olan ve zamanaşımına

¹¹⁰ ÖĞÜZ / ERGÜNE, s. 102.

¹¹¹ www.kazanci.com, E.T. 25.11.2019.

¹¹² TURANBOY, s. 97.

¹¹³ Reisoglu, SAFA, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınları, 23. Bası, İstanbul 2012, s. 282.

uğrayan çeke ilişkindir. Çeklerin zamanaşımına uğradığı hallerde kambiyo hukukundan doğan hakların kaybedildiği, böyle durumlarda bu çeklerin taraflar arasında bulunan temel ilişkiye dayanılarak yazılı delil başlangıcı oluşturduğu ve yazılı delil başlangıcının varlığı halinde alacağın delil olarak sunduğu tanığın dâhil olmasıyla birlikte ispat edilebileceği ifade edilmiştir. Bu temel ilişkinin bulunmaması halinde de sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talepte bulunulacağı ifade edilmiştir. Yapılan değerlendirmede ise on yıllık zamanaşımı süresinin dolmadığı ancak icra takibine konu olan çeklerin zamanaşımına uğradığı belirtilmiştir. Bu durumda tanıkla ispat yoluna gidilebileceği gibi sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak talepte bulunulabileceğine de kararda yer verilmiştir¹¹⁴.

Ancak belirtmek gerekir ki, sebepsiz zenginleşme ve istihkak hükümleri birbiriyle seçenek olarak yarışmamaktadır. Elde edilen edimi elde bulundurma ya da geri vermeye ilişkin sözleşmesel hükümler bulunduğu zaman, edim nedeniyle zenginleşme hükümlerine gidilemez. Böyle durumlarda sözleşmenin taraflarından birinin aynen ifade ısrarcı olabileceği gibi sözleşmeden dönme hakkını kullanması da mümkündür. Böylelikle iade talebinde bulunulabilir. Bu gibi durumlarda sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanacağı söylenemez¹¹⁵. Bunun yanı sıra sözleşmeden kaynaklanan dengesizlik için de sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılmaz, TBK'da yer alan irade bozukluğu, hile, gabin, ahlaka aykırılık gibi nedenlere başvurulabilir.

Sebepsiz zenginleşmeyle birlikte zenginleşen tarafın mümkün olduğunca aynen iade yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekir. İşte bu durum sebepsiz zenginleşmenin nisbiliğinden kaynaklanır¹¹⁶. Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin alacak hakkı, nisbi bir hak sağladığından dolayı yalnızca zenginleşene ve zenginleşenin mirasçılarına karşı ileri sürülebilir. Eğer alacaklı, devredilen bir eşya ya da haktan dolayı üçüncü kişiye dava açarsa, davası husumet yokluğu nedeniyle, üçüncü kişinin ya da zenginleşenin iyiniyetli veya kötü niyetli olmasına bakılmaksızın reddedilir¹¹⁷. Çünkü taraflar arasında gerçekleşen borç ilişkisinin üçüncü kişilerce ihlali gerçekleştirilemez. Bu durumda, zenginleşmeye sebebiyet veren durumda söz

¹¹⁴ www.kazanci.com, E.T. 25.11.2019.

¹¹⁵ Serozan, s. 322.

¹¹⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 318.

¹¹⁷ KEKLİK, s. 17.

konusu malvarlığının üçüncü kişilere devredilmesi halinde üçüncü kişilerin iyiniyetli olup olmaması değerlendirilmeksizin ikame bedelin talebi söz konusu olur¹¹⁸.

Sebepsiz zenginleşme kurumu kimi durumlarda da talep önleyici niteliğiyle ön plana çıkar. Yargıtay 17. Hukuk Dairesi'nin E. 2016/1167, K. 2018/11490, T. 29.11.2018 kararına bakıldığında, davacı vekili tarafından tazminat talebinde bulunulmuş, ancak bilirkişi raporu uyarınca tarafların kusur durumuna göre indirim yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Zarar ve yararın denkleştirilmesi ilkesince sebepsiz zenginleşmenin önlenmesi amaçlanır. Sebepsiz zenginleşmenin önlenmesi için taraflar arasındaki uyuşmazlığın sonucunda diğer tarafa yapılan ödemelerin hesaplanan tazminatlardan indirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kararda görülmektedir ki, taraflar arasında haksız fiil olsa bile, geçerli bir neden olmaksızın durum sebepsiz zenginleşme kurumu çerçevesinde belirlenmiş olmalıdır.

Sebepsiz zenginleşme, esas olarak geri verme borcunu zenginleşen şahsa yükümlü kılar. İade borcunun aynen ya da nakden ödenmesi gerekir¹¹⁹. Şahsi dava olması nedeniyle iyiniyetli üçüncü kişilerden iade talebi mümkün değildir¹²⁰, taleplerin tamamı zenginleşen kimseye ve mirasçılara karşı ileri sürülebilir. Zenginleşen kimseden üçüncü kişiye malın devredilmesi halinde, zenginleşme davasına ilişkin bir iade talebinde bulunulması söz konusu olmaz¹²¹.

Esas itibarıyla sebepsiz zenginleşmenin en önemli özelliklerinden biri denkleştirici adaleti gerçekleştirme işlevidir. Kanunda dahi ayrı bir düzenlemeye yer verilerek hakkaniyetin sağlanması esası vardır. Bu nedenle sebepsiz zenginleşme ayrı bir borç kaynağı olarak düzenlenmiştir¹²². Denkleştirici adaletin sağlanmasıyla birlikte haklı bir nedene dayanmaksızın malvarlığında artışın iadesi gerekir. Sebepsiz zenginleşme kurumunun en önemli işlevi iadeyi sağlamadır.

¹¹⁸ AYDIN, Gülşah Sinem, Arsa Sahibinin Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesinden Dönmesinin Yükleniciden Arsa Payı Satın Alan Üçüncü Kişilere Etkisi ve Bu Etkinin Yargı Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Maltepe Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Taşınmaz Hukukunun Güncel Sorunları Sempozyumu, İstanbul 2018, s. 436.

¹¹⁹ EREN, s. 865.

¹²⁰ OĞUZMAN / ÖZ, s. 318.

¹²¹ REİSOĞLU, s. 283.

¹²² ÜNVER, s. 19.

2.2.Uygulama Alanları ve Değerlendirme Esasları

Sebepsiz zenginleşme nedeniyle borcun ortaya çıkmasında etkili olan durum, bir kimsenin iradesi olmaksızın malvarlığında eksilmenin meydana gelmesinden kaynaklanır. Yargıtay HGK'nın 2012/3-101 E., 2012/597 K. 19.09.2012 T. kararı, bu eksilmenin giderilmesine ilişkindir. Zenginleşmenin kapsamının belirlenirken malvarlığında meydana gelen artış ya da azalmanın karşılaştırılarak kazanç ve farkın neticesinde ortaya çıkan sonucun zenginleşmeyi ortaya koyacağı ifade edilmiştir. Sebepsiz zenginleşmeye konu olan malvarlığının, hakkın ya da hizmetin zenginleşme tarihinde mevcut bulunan miktar ve değerinin fakirleşen taraftan ispatının gerekliliği kararına varılmıştır¹²³.

Sebepsiz zenginleşen kimsenin borcunun iade şartı yalnızca nakdi ödeme ile sınırlandırılmamıştır. Mümkün olduğu kadarıyla zenginleşmeye konu malvarlığına eklenen değer, eşya veya hukuki varlığın da iadesini isteme işlevi vardır. Diğer bir işlev ise tamamlama ve düzeltme işlevidir ki ortaya çıkan hukuki sonuçların düzeltilmesi ve eski haline getirilmesi amaçlanır¹²⁴. Taraflar arasında hukuki mal kaymaları fazlaca gerçekleşir. Bundan dolayı çoğu zaman kanunda düzenlenen başka hükümler ve kurumların oluşturduğu hukuki sonuçların bir yan sonucu olarak bu durum ortaya çıkar¹²⁵. Malvarlığı kaymaları mümkün olduğunca düzeltilir¹²⁶.

İadenin sağlanması amacıyla başka hakkın olduğu ve ileri sürülebileceği durumlarda, sebepsiz zenginleşme talebi diğer taleplerle yarışabilir. Sebepsiz zenginleşme taleplerin tek hukuki imkân olduğu hallerde tali niteliğinden dolayı iade talebi ileri sürülebilecektir. Sebepsiz zenginleşmenin asli olduğuna ilişkin görüşte *bağımsızlık* görüşü söz konusudur. Bu görüşe göre, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin ikincil nitelikte olmadığı, şartları gerçekleştiğinde başlı başına başvurulabilecek hukuki bir yoldur¹²⁷. Kimi Yargıtay kararlarında ise sebepsiz zenginleşmenin tali niteliğinin olduğundan söz edilir ve bu kapsamda değerlendirmeye alınır.

¹²³ www.kazanci.com, E.T. 26.11.2019.

¹²⁴ OĞUZMAN / ÖZ, s. 314-315-316.

¹²⁵ BAKKAL, s. 12.

¹²⁶ ÜNVER, s. 3.

¹²⁷ OĞUZMAN / ÖZ, s. 339.

Yargıtay 3. H.D.'nin E. 2013/16221, K. 2014/608, T. 20.1.2014 kararına bakıldığında, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin yalnızca mal varlığında görülen eksilmenin giderilmesine ilişkin bir talep olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte sebepsiz zenginleşmenin alacaklıya tali nitelikte bir dava hakkı tanıdığı ve mal varlığında görülen azalmayı engelleyici bir başka asli nitelikte davaların önlenmesinin mümkün olduğu hallerde sebepsiz zenginleşme davasının açılmayacağı ve taraflar arasında sözleşme hükümlerinin olduğu durumlarda ise bu hükümlere gidilmesi gerektiği ifade edilir. Benzer bir karar ve aynı doğrultuda görüş, Yargıtay HGK'nın 13.6.2007 tarih, 2007/18-330 E., 2007/350 K. ve HGK'nın 17.2.2010 tarih, 2010/13-93 E., 2010/88 K. sayılı kararlarında yer alır¹²⁸.

Sebepsiz zenginleşme kurumunun niteliği itibariyle ikincil nitelikte olmaması ve diğer hukuki kurumlardan bağımsız olması gerektiğini savunan bir görüş de mevcuttur. Sebepsiz zenginleşmenin kendine has şartları gerçekleştirildiğinde ileri sürülebildiği ortadadır. Ancak, sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan bir borç ilişkisinin söz konusu olmadığı hallerde talillikten de söz etmek mümkün olmayacaktır. Hak ve taleplere ilişkin koşullar, sebepsiz zenginleşmenin koşullarından herhangi birini engellediğinde, dava hakkı da ortaya çıkmayacaktır¹²⁹. Diğer bir görüşe göre ise sebepsiz zenginleşmeye ilişkin talepler, diğer taleplere göre ikincil niteliktedir ve ancak başka bir hukuki başvuru imkânının kalmadığı hallerde bu kuruma başvurmak mümkündür¹³⁰.

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi T. 05.11.2018, E. 2018/7033, K. 2018/11035 kararında, taraflar arasında gerçekleşen ancak geçersiz olan taşınmaz satış sözleşmesinde bedel iadesinin ne şekilde gerçekleştirileceğine değinilmiştir. Denkleştirici adalet ilkesi uyarınca iadenin gerçekleştirilme şeklinden bahsedilerek taraflar arasında geçersiz satış sözleşmesinin olduğu hallerde taraflar arasında malvarlığı değerinde kayma olduğu gerekçesiyle iade söz konusu olur. Kararda dikkat çeken bir husus ise ilk ödeme günüyle iadenin yapılması gereken tarih arasındaki sürenin değerlendirilerek iadeye ilişkin kararın bu duruma göre verilmesi gerektiğidir. Güncellenmenin somut olay değerlendirilmesine göre yapılması

¹²⁸ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

¹²⁹ KEKLİK, s. 17.

¹³⁰ OĞUZMAN / ÖZ, s. 340.

gerektiği, bu durumun denkleştirici adalet ilkesi uyarınca gerekliliği ifade edilmiřtir¹³¹.

Kişinin malvarlığında kayıp olmadığı hallerde ya da olabilme ihtimalinin başkaca davalarla önüne geçilmesinin mümkün olduğu durumlarda, sebepsiz zenginleşme davasının açılması mümkün değildir. Malvarlığında azalma olan kimsenin ayni hakkını kaybetmediği sürece sebepsiz zenginleşme yoluna başvurması mümkün değildir. Eşya üzerindeki ayni hakkın devam etmesi halinde, kişinin malvarlığına ilişkin kaybı olduğundan bahsedilemez. Ancak eşyanın iyiniyetli üçüncü kişiye devri halinde sebepsiz zenginleşme davasının söz konusu olabileceği söylenebilir¹³².

Genel itibariyle sebepsiz zenginleşme davası asli nitelikte bir dava olmasının yanı sıra bağımsız niteliktedir. Doktrinde bu duruma ilişkin birçok görüş bulunur. Tali özelliğe sahip davanın niteliklerinden biri de asli davanın açılmasına ilişkin fırsat bulunmadığı durumlarla ilgilidir. Dava hakkının varlığı söz konusu ise, diğer davanın açılmasını etkilediği hallerde talillikten bahsetmek mümkün olmayacaktır. Malvarlığında azalma yaşayan kimse, sebepsiz zenginleşme kurumuna başvurmaksızın başka dava açma hakkına sahip olduğu durumda, sebepsiz zenginleşme davasının taliliğinden değil, davanın mevcut olmadığından bahsetmesi gerekecektir¹³³. Sebepsiz zenginleşmeden doğan hakların şahsi alacak hakkı olduğu söylenebilir. Alacaklının borçluya olan talebi kişisel nitelikte bir taleptir¹³⁴. Sebepsiz zenginleşme kurumunun bir işlevi olarak denkleştirici adalet kuralınca, sözleşmeden ve haksız fiil nedeniyle doğan borçlardan farklı şekilde ehliyet koşuluna bağlanmamıştır. Böylece sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan borçlardan söz edebilmek için, iade alacaklısının ya da zenginleşenin fiil ehliyetinin olup olmadığına dair bir değerlendirme yapmaya gerek duyulmaksızın yalnızca zenginleşme şartlarının gerçekteşip gerçekteşmediği deđerlendirilir¹³⁵. Hak ehliyetinin varlığı ve hukuk dünyasında kişi sayılmak, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması için yeterlidir¹³⁶. Borç ilişkisinin haksız fiilden

¹³¹ www.kazanci.com, E.T. 26.11.2019.

¹³² KILIÇOĞLU, s. 417.

¹³³ TURANBOY, s. 96.

¹³⁴ KILIÇOĞLU, s. 418.

¹³⁵ ÜNVER, s. 5.

¹³⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 320.

kaynaklandığı durumlarda amaç zarar gören kimsenin malvarlığında hukuka aykırı olan kaybın giderilmesini sağlamaktır. Sebepsiz zenginleşmede ise amaç bu yoldan sağlanan haksız kazanca ilişkin hak edilmeyen kısmı tasfiye etmektir. Sebepsiz zenginleşme kurumunda (*Entreichung*) haksız zenginleşmenin önüne geçilmeye çalışılır ve bu davalarda davacının zararı olmasa dahni davalı kendi malvarlığında meydana gelen zenginleşmeyi karşılamakla mükellef olur¹³⁷ Bu nedenle, sebepsiz zenginleşmenin, zenginleşmeyi arttırıcı özelliğinin göz önüne alınmaksızın yalnızca malvarlığındaki eksilmeleri giderdiğini söylemek yetersiz olur.

Sebepsiz zenginleşme kurumunun değerlendirildiği hukuki durumlardan biri de kazandırıcı işleme ilişkindir. Devren ya da tesisen iktisapta, kazandırıcı işlemler söz konusu olur. Miras yoluyla ya da yeni arazi oluşmasına sebebiyet veren toprak kayması, karışma, birleşme gibi durumlarda kazanma hali söz konusu olur. Bu gibi durumlarda *iktisap nedeni* ortaya çıkar ki bu tür fiilerin ya da olguların nedeni kanunen iktisap sebebine dayandırılmadığı durumlarda bu iktisapların *sebepsiz* olduğu kanaatine varılır¹³⁸.

Sebepsiz zenginleşme kurumunun istihkak davası ile arasındaki ilişkiye bakıldığında, istihkak davasının sebepsiz zenginleşme davasını önlediği belirtilebilir. Çünkü davacının mülkiyet hakkı devam ediyor ve bu hakka dayanarak hareket ediyorsa, davalının sebepsiz zenginleştiğinden söz edilemez. Hukuki sebebin geçerli olmadığı durumlarda tasarruf işlemi de geçerli olmayacaktır ve bu nedenle mülkiyet hakkı karşı tarafa geçemez. Başka bir deyişle mülkiyetin geçerli bir neden olmadan karşı tarafa devredildiği durumlarda, mülkiyet davası söz konusu olur. Bu durumda sebepsiz zenginleşme davası açılmaz¹³⁹. Sebepsiz zenginleşmede, davalı verme borcunu yerine getirirken, istihkak davasında ise davalı, yapma borcunu yerine getirmekle mükelleftir¹⁴⁰.

Bir eşyanın istihkak davasına konu olabilmesi, davacının malın mülkiyetine sahip olmasına ve aynı zamanda da malın zilyetliğinin bulunmamasına bağlıdır. Malvarlığında yer alan değer hukukten olmasa da fiilen aktarılması halinde istihkak

¹³⁷ SEROZAN, Rona, “Sebepsiz İktisap”ta Yoksullaşma Ögesine Yer Var Mıdır?, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, İstanbul 2016, s. 2499.

¹³⁸ HATEMİ, Hüseyin / GÖKYAYLA, Emre, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 2. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012, s. 189.

¹³⁹ EREN s. 868.

¹⁴⁰ TURANBOY, s. 98.

davasının açılması gerekli olur. Sebepsiz zenginleşme ve istihkak davası arasında, gerçekleştirilen tasarruf işleminin sebebe bağlı olarak mı, yoksa sebepten mücerret olarak mı gerçekleşeceğine bakılması gerekir. Söz konusu tasarruf işleminin geçerliğinden söz edebilmek için, sebebi oluşturan işlemin de geçerli olması yani *sebebe bağlılık* ilkesi gereği tasarruf işleminin geçerli olmasına bağlıdır¹⁴¹.

Taşınır davasıyla birlikte iadenin talep edildiği hallerde, davalının mülkiyet hakkını kazanmış olmayacağından dolayı esas itibariyle taşınır davası ve sebepsiz zenginleşme davasındaki iade talebi birbiriyle bağdaşmamaktadır. Bununla birlikte, taşınır davası neticesinde iadeye karar verildiği hallerde haksız zilyedin iade yükümlülüğü TMK'da yer verilen düzenlemelere tabi olacağından sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümlerin uygulama alanı bulamayacağı açıktır¹⁴². Sorumluluğun doğması için elde edilen kazançların iadesi ve zilyetliğin gasp edilmesi halinde de sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması söz konusu değildir¹⁴³. Sebepsiz zenginleşme kurumunun sözleşmeden doğan alacak davalarıyla olan ilişkisine bakıldığında, sözleşmenin ifa edilmesine ilişkin talep hakları sebepsiz zenginleşmeyi önler ve sebepsiz zenginleşme davasının açılmasını engeller. Çünkü sözleşmeden doğan alacak hakkının mevcut olduğu hallerde, hukuken haklı bir nedene dayandığı için sebepsiz zenginleşmenin varlığından söz edilemez. Bununla birlikte, sözleşmeye dayanan bir borç ilişkisinde, ödeme yapmakla mükellef taraf, ödeme yapmazsa ya da kısmi ödeme yaparsa, bu durumda alacaklı sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre değil, sözleşme hükümlerine dayanarak alacağı tahsil etmesi gerekir¹⁴⁴.

Sözleşme kurumuna ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus da *dönme* ilişkindir. Dönmenin ardından taraflar arasındaki sözleşmesel ilişki tasfiye sürecine girer ve bu şekilde devam eder. Dönmeyle birlikte sözleşmesel ilişkinin içeriği de aksine döner ve bu ilişkiyle birlikte borçlunun sözleşmeye bağlılık ve koruma sorumluluğu altında ifa edilen edimi alacaklıya iade etmesi söz konusu olur. Bu iade, aynen ya da nakden alacaklıya ödenir. Yerine getirilecek bu yükümlülük esas itibariyle aynı nitelikte değil, sözleşmesel niteliktedir¹⁴⁵.

¹⁴¹ KEKLİK, s. 25.

¹⁴² KEKLİK, s. 28.

¹⁴³ OĞUZMAN / ÖZ, s. 342.

¹⁴⁴ EREN, s. 869.

¹⁴⁵ TURANBOY, s. 103.

Sebepsiz zenginleşmenin konu olduğu durumlardan biri de ismarlanmayan şeyin gönderilmesidir. İsmarlanmayan şeyin gönderilmesi, öneri teşkil etmediği için bu durumda örtülü kabul yoktur bu nedenle, taraflar arasında bir sözleşme de yoktur. Gönderilen şeyin yanında gönderilenin fiyatının bulunduğu teklif yazısı dahi olsa sonuç değişmez. Yalnızca teklif yazısının gönderildiği durumlarda öneriden bahsedildiği söylenebilir. Ancak, alıcıya ürün gönderildikten sonra alıcı bu şeyi kullanmış ya da kısmen veya tamamen tüketmiş de olabilir. Alıcının bu hareketi sözleşmenin olduğu anlamına gelmez ve alıcının ismarlanmayan şeyi kullanması, tüketmesi ya da zarar vermiş olması halinde sözleşme hükümlerine göre değil, haksız fiil ya da sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talepte bulunması gerekir. Gönderen kimsenin, alıcıdan gönderilen şeyin iadesini isteme ya da kullanma nedeniyle gönderilenin rayicini talep hakkı bulunmaz. Çünkü taraflar arasında geçerli bir sözleşme ilişkisi kurulmamıştır. Ayrıca, ismarlanmayan şeyin gönderilmesiyle birlikte alıcı iadeden ya da saklanmaması nedeniyle gönderilen üzerinde meydana gelen zararlardan sorumlu tutulamaz¹⁴⁶.

Taraflar arasındaki sözleşme ilişkisi devam ettiği sürece sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanma alanı bulmayacaktır. Eğer ki sözleşmenin geçersiz sayıldığı, iptal edildiği ya da sözleşmeden geçmişe yönelik dönme hali meydana gelirse sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulama bulacaktır. Borçlunun temerrüdü nedeniyle sözleşmeden dönülme durumunda, iade talebinin hangi hukuki yol ile talep edileceği üzerinde farklı görüşler vardır. Bir görüş, ifa edilen edimlerden dolayı ve dönmeyle ortadan kalktığından dolayı iade taleplerinin sebepsiz zenginleşmeyle ileri sürülebileceği yönündedir. Diğer bir görüşe göre, dönmeyle birlikte sözleşme yapılmamış gibi varsayılır. Burada sebebe bağlılık ilkesi uyarınca mülkiyet naklinin gerçekleşmediği açıktır. Bu gibi hallerde edimlerin istihkak iddiası ile talep edilebileceği ortadadır. Başka bir görüşe göre ise TBK'da sayılan nedenlerden dolayı dönme, edimlerin iadesini de yerine getirmektedir ve bu nedenle kanuni borç ilişkisinin söz konusu olur. Diğer bir görüşe göre ise dönmenin sözleşme ilişkisini ortadan kaldırmayacağını, içeriğini değiştirerek sözleşmeyi tasfiye halinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder¹⁴⁷. Sözleşmeden dönmeyle birlikte taraflar

¹⁴⁶ DİMDİK, Hakan, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununun Genel Hükümleriyle Getirilen Değişikliklerin Değerlendirilmesi, İzmir Barosu Dergisi, S. 2, İzmir 2012, s. 96.

¹⁴⁷ ÜNVER, s. 17.

arasındaki ilişkinin sona ermesine dayanan edimlerin zenginleşmesi sebebiyle gerçekleştirilecek tasfiye de sözleşme kökenli tasfiye olur. Objektif zenginleşmeye ilişkin sınırlamalar da bu değerlendirme kapsamında bulundurulmaz¹⁴⁸.

Sözleşmeler, karşılıklı borç içerdiğinden sözleşme nedeniyle tarafların malvarlığında ortaya çıkan artışlar sebepsiz zenginleşme olarak nitelendirilemez. Nihayetinde, sözleşmeden doğan talepler sebepsiz zenginleşmeyi önlemektedir. Talepler, sözleşme ilişkisinden kaynaklandığından sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulmaz. Ancak sözleşme ilişkisinin kurulduğu esnada sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümler belirlenebilir. Örneğin, sözleşmenin dayandığı hukuki gerekçenin son bulması halinde sebepsiz zenginleşmeden bahsetmek mümkündür. Bu ihtimalin gerçekleşebilmesi için, taraflardan biri sözleşmenin hukuki gerekçenin son bulması nedeniyle sözleşmeye ilişkin herhangi bir ifade bulunmalıdır. Ancak taraflar, sözleşmenin geçersiz hale gelmesinden sonra bu duruma ilişkin hükümler koymuşlarsa, bu halde sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulmaz, kararlaştırılan bu hükümler uygulanır¹⁴⁹.

Rızası olmaksızın mal üzerindeki zilyetliği sona erdirilen kimsenin, bu eşyanın maliki olmasa dahi, zilyetliğe konu olan malın iadesini talep etme hakkına sahiptir. Zilyetliği gasba uğrayan kimse, bağlılık ilkesi uyarınca malı iktisap etmeyeceğinden dolayı zilyetliğin iadesine ilişkin uygulanacak hükümlerin sebepsiz zenginleşmeye dayanılarak talep edilmesi söz konusu olmayacaktır. Fakat bu hükümlerin uygulanması için sebepsiz zenginleşme hükümlerinden faydalanılması mümkün olabilecektir. Çünkü bazı durumlarda, iade talebi gündeme gelir. Zilyetliğin, davacının rızası ile sona erdiği hallerde zilyetliğin iadesi davası açılmamaktadır. İstihkak ve taşınır davasının koşullarının bulunmadığı ve taraflar arasında geçerli bir sözleşme ilişkisinin de bulunmadığı hallerde zilyetliğin iadesini talep etmek mümkündür. Davalının yalnızca malının zilyetliğini kazanmış olması halinde, sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulabilir. Zilyetliğin iadesine yönelik zamanaşımının dolduğu durumlarda, sebepsiz zenginleşmeden doğan talebin zamanaşımı dolmamışsa sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak iade talebinde bulunulabilir¹⁵⁰. Sebepsiz zenginleşmeye dayanarak iade talep edildiğinde, eşyanın

¹⁴⁸ SEROZAN, s. 321.

¹⁴⁹ KEKLİK, s. 31.

¹⁵⁰ KEKLİK, s. 29.

mülkiyeti başka kimsede olduğunda bu eşyayı fiili hâkimiyetinde bulunduran kimsenin, üçüncü kişiye geçersiz sözleşmeye dayandırılarak gerçekleştirilen devir işlemi sonucunda, malik olmadığından dolayı istihkak davası açması söz konusu değildir¹⁵¹.

Mülkiyet hakkı geçerli bir sebebe dayanmaksızın devredildiğinde devir geçerli değildir. Hukuki dayanaktan yoksun şekilde devir gerçekleştirildiğinde, hak sahibi olmaya devam edilecek şeyin iadesini talep etme imkânı vardır. Bu talep zamanaşımına uğramaz; zenginleşme hükümlerine dayanarak talepte bulunulmasına gerek yoktur. Çünkü bu durumda fakirleşme gerçekleşmemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, iyiniyetli üçüncü kişinin Türk Medeni Kanunu madde 1023 uyarınca şey üzerinde hak sahibi olması durumunda sebepsiz zenginleşme kurumuna başvurularak zenginleşen tarafından elde edilen değer iadesini talep etmek mümkündür¹⁵². Hukuken sebebe bağlılık ilkesi uyarınca, aynı hakkının kazanılmadığı taşınmazların iyiniyetli üçüncü kişilere devredilmesi halinde sebepsiz zenginleşme hükümleri bu müdahaleyi engeller¹⁵³.

Zenginleşmenin haksız olduğu hallerde, iktisabın haksızlığı ve fiilin hukuka aykırı olması aynı şekilde değerlendirilmemektedir¹⁵⁴. Sebepsiz zenginleşme kurumunun haksız fiil kurumuyla arasındaki fark, haksız fiil neticesinde borcun doğumu için gerçekleştirilen fiilin hukuka aykırı olması gerektiğidir. Gerçekleştirilen eylemin hangi aşamada hukuka aykırı olduğunun değerlendirilmesinde ise hukuk sistemi göz önünde bulunur. Sebepsiz zenginleşmede fiilin hukuka aykırı olması beklenmezken haksız fiilde borcun doğması için failin kusurlu şekilde davranması gerekir. Failin davranışında herhangi bir kusur bulunmadığı hallerde zararı tazmin yükümlülüğü çıkmaz. Ancak sebepsiz zenginleşme için aynı durum söz konusu değildir. Kusur olmasa bile iade yükümlülüğü doğar¹⁵⁵. Haksız fiil kurumunun amacı, zarar gören kimsenin hukuka aykırı şekilde malvarlığına verilen zararın telafi edilmesini sağlamaktır. Sebepsiz zenginleşme kurumu ile ulaşılmak istenen amaç ise hukukten bir neden olmaksızın kazanılan malvarlığı artışının hakkaniyet ilkesi

¹⁵¹ ÜNVER, s. 15.

¹⁵² TERCIER / PICHONNAZ / DEVELİOĞLU, s. 558.

¹⁵³ SEROZAN, s. 321.

¹⁵⁴ SEROZAN, s. 316.

¹⁵⁵ KILIÇOĞLU, s. 415.

gereğince tasfiyesini sağlamaktır¹⁵⁶. Sebepsiz zenginleşmenin malvarlığını koruyucu etkisi vardır¹⁵⁷. Haksız fiilde zararı tazmin sorumluluğu dâhilinde kusurun derecesine göre değerlendirme yapılırken, sebepsiz zenginleşmede ise kusur ölçüt olarak kullanılmamakta, zenginleşen kimsenin iyiniyetli ya da kötü niyetli olmasına göre değerlendirme yapılmaktadır. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle borcu doğuran olay zarardan değil, alacaklının malvarlığındaki eksilmeden kaynaklanmaktadır. Sebepsiz zenginleşme ve haksız fiil nedeniyle uğranılan zararın talep edilebilmesi için uygulanan zamanaşımı süresi ise aynıdır. Sebepsiz zenginleşme neticesinde doğan talep hakkı, malvarlığındaki azalma ve zenginleşmenin öğrenildiği andan itibaren bir yıl ve her halde on yıldan ibarettir. Başka bir deyişle, haksız fiil açısından söz konusu bu durum, zararın ve failin öğrenildiği tarihten itibaren bir yıl, her halde on yıllık zamanaşımı süresine tabidir¹⁵⁸.

Sebepsiz zenginleşmede, vekâletsiz iş görme talebine dayanılarak istemde bulunulamaz yalnızca gerçek olmayan anlamıyla vekâletsiz iş görmeyle sebepsiz zenginleşme taleplerinin yarışması söz konusu olabilir. Vekâletsiz iş gören bir kimsenin iş sahibinin değil kendi menfaati doğrultusunda hareket etmiş kabul edilir. Örneğin, eser sahibinin rızası olmaksızın bir eserini çoğaltıp dağıtan kimsenin bu yolla elde ettiği kazancın iadesi, vekâletsiz iş görme hükümlerine dayandırılarak talep edilebileceği gibi gerçek olmayan anlamıyla vekâletsiz iş görme hükümlerine de dayandırılabilir¹⁵⁹. Gerçek vekâletsiz iş görmede, işin yapıldığı kişi yararına iş görme söz konusu olduğundan sebepsiz zenginleşme ile iade talebi mümkün olmayacaktır. Kanunda yer verilen hükümler uyarınca, işi görülen kimse vekâletsiz olarak işi gören kimseye gerçekleştirdiği fiilden dolayı gerçekleştirdiği harcamaları iade etmekle mükelleftir. Gerçek olmayan vekâletsiz iş görme, vekâletsiz iş görenin menfaatinin iş sahibinin menfaatinden daha yüksek olduğu durumlarda geçerli olur¹⁶⁰. Vekâletsiz şekilde ve iş sahibinin menfaatine işi yapan kimsenin zorunlu ve faydalı masraflarının iş sahibi tarafından karşılanması zorunludur. Bu masrafların iş sahibi tarafından ödenmesi için, iş sahibinin bu masraflar tutarında zenginleşmesi gerekmektedir. İş sahibinin bu durumdan elde ettiği menfaat, iş görenin

¹⁵⁶ ÜNVER, s. 18.

¹⁵⁷ KEKLİK, s. 30.

¹⁵⁸ KILIÇOĞLU, s. 415.

¹⁵⁹ KILIÇOĞLU, s. 416.

¹⁶⁰ ÜNVER, s. 19.

gerçekleştirdiği emekten ve masraftan çok daha fazla olsa bile, işi gören yaptığı masraflardan daha fazlasını talep etme hakkına sahip değildir. Bunun yanı sıra iş sahibi, vekâletsiz iş görenin bu durumdan elde ettiği menfaatleri de isteme hakkına sahiptir¹⁶¹. Burada esas itibarıyla talep konusu *elde edilen kazancın iadesi* olacaktır. Fikri ve sınai haklar gibi maddi olmayan hakların kullanımında da elde edilen kazancın hak sahibine iadesi gerekir¹⁶². Gerçek olmayan vekâletsiz iş görme, hüküm ve sonuçları açısından farklılıklar gösterir. Burada iş görenin başkasına ait işi kendi menfaati için kullanması söz konusudur ve bu nedenle elde ettiği kazancı iade etmekle yükümlüdür. Bu ihtimalde, hak sahibinin zarara uğramasına veya iş görenin kusuru ya da kötü niyetli olmasına bakılmaksızın değerlendirme yapılır. Bu anlamda, gerçek olmayan vekâletsiz iş görme hükümlerinin sebepsiz zenginleşme hükümlerini tamamlar nitelikte olduğundan bahsetmek mümkündür¹⁶³. Bir kimse kendisine tevdi edilen taşınırı yetkisi olmaksızın üçüncü bir kimseye kiralar ise vekâletsiz iş görme hükümleri uyarınca elde ettiği gelirin tamamını malike iade etmekle mükelleftir¹⁶⁴.

Sebepsiz zenginleşme ifa yoluyla olabildiği gibi ifa dışı yollarla da olabilmektedir. İfa dışı zenginleşme, müdahaleden dolayı, masraftan kaçınma ve borçtan kurtulma şeklinde olabilir. Müdahaleden dolayı zenginleşmeler, zenginleşenin ya da üçüncü kişinin müdahalesiyle gerçekleşebilir. İfa dışı zenginleşmelerden bir diğeri olan, masraftan kurtulma sonucunda ortaya çıkan zenginleşmelerde ise zenginleşmenin miktarı malvarlığında azalma olan kimsenin yaptığı masraf kalemleri kadar değil, zenginleşenin yapmaktan kurtulduğu masraf tutarı kadardır. Borçtan kurtulma şeklinde gerçekleşen zenginleşmeler ise bir kimsenin bir başkasını masraftan değil borçtan kurtardığı hallerdir. Ancak bunu gerçekleştiren kimse, başkasının borcunu daha çok kendi çıkarı doğrultusunda ya da zaruri durum neticesinde gerçekleştirmektedir¹⁶⁵. İfa sonucunda ortaya çıkan zenginleşmelerden farklı olarak, taraflar arasında hukuki ilişkinin varlığı araştırılmaz ve değerlendirilmez¹⁶⁶.

¹⁶¹ KEKLİK, s. 34.

¹⁶² EREN, s. 874.

¹⁶³ KEKLİK, s. 34.

¹⁶⁴ EREN, s. 875.

¹⁶⁵ ÜNVER, s. 26.

¹⁶⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 329.

Sebepsiz zenginleşmeyi ortaya çıkaran nedenlerden biri de kazandırmadır. Edim ifa edilirken kazananın malvarlığında artma, kazandıranın malvarlığında ise azalma gözlemlenir. Sözleşmenin geçersiz olması bu duruma örnektir. Bunun yanı sıra, zenginleşme zenginleşenin ya da üçüncü kişilerin müdahalesinden de kaynaklanabilmektedir. Üçüncü kişi dışında beklenmeyen olaylar neticesinde iradeye dayalı olmaksızın zenginleşmenin gerçekleşmesi de mümkündür¹⁶⁷.

2.3. Sebepsiz Zenginleşmenin Koşulları

Sebepsiz zenginleşme kaynaklandığı olaylar itibariyle “edimden doğan zenginleşmeler”, “müdahaleden doğan zenginleşmeler” ve “umulmayan olaydan doğan zenginleşme” olmak üzere üç şekilde meydana gelir. Edimden doğan zenginleşmelerde, alacaklının borçluya karşı gerçekleştirdiği kazandırmalar sonucu ifanın iade edilmesi söz konusu olmaktadır. Müdahaleden doğan zenginleşmede ise zenginleşenin doğrudan gerçekleştirdiği eylemden ya da müdahaleden kaynaklanmaktadır. Bu nedenden dolayı meydana gelen zenginleşmeler, genellikle haksız fiil ve müdahale şeklinde ortaya çıkar. Beklenmedik olay nedeniyle meydana gelen zenginleşmeye bakıldığında ise üçüncü bir kimsenin eyleminden ya da doğa olayından kaynaklanması mümkündür¹⁶⁸.

2.4. Zenginleşme

Zenginleşme, bir kişinin malvarlığındaki ekonomik artıştır. Sebepsiz zenginleşmeden bahsedebilmek için ilk şart, zenginleşmenin olmasıdır. Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin iade borcunun üst sınırını zenginleşme belirlemektedir¹⁶⁹. Bu zenginleşme, borçlunun malvarlığında gerçekleşen bir zenginleşmedir ve borçlunun malvarlığında meydana gelen artış miktarınca zenginleşmenin gerçekleştiği söylenebilir.

Zenginleşmenin varlığına ilişkin tespit edici yöntem, *fark teorisidir*. Bu teoriye göre zenginleşmenin kapsamı, zenginleşen kimsenin iktisap sonrası malvarlığındaki artış, iktisaptan sonra ifade edilen değerle bu iktisabın

¹⁶⁷ KEKLİK, s. 38.

¹⁶⁸ EREN, s. 878-879.

¹⁶⁹ REİSOĞLU, s. 274.

gerçekleşmemesi halinde meydana gelen değerler arasındaki fark ile belirlenir. Bununla birlikte zenginleşmeye konu edilebilecek her türlü yarar, semere ve nedensellik bağının bulunduğu her türlü kazanç bu kapsamda değerlendirilir¹⁷⁰. Alacak hakkı, fikri ve sınai haklar ve bazı miras hakları malvarlığı hakları olarak değerlendirilmektedir. Malvarlığının sebepsiz zenginleşmeye konu olabilmesi için parayla ölçülebilen bir değerinin bulunması, ekonomik olarak karşılığının ve hukuken koruma altında olan iktisadi değerlerinin olması gerekir. Bu nedenle, ekonomik değeri olmayan değer¹⁷¹ ve artışların malvarlığına bir etkisi olmadığından dolayı zenginleşmeye dâhil edilmezler¹⁷². Burada malvarlığının eksilmemesi de zenginleşme kapsamındadır¹⁷³. Edim niteliği haiz her şeyin sebepsiz zenginleşmeye konu edilebileceğini söylemek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki, manevi değeri olan şeylerin maddi bir nesneye bağlılığından söz edilebiliyorsa, o halde bu manevi nesnenin de sebepsiz zenginleşmeye konu olabileceğini söylemek mümkündür¹⁷⁴. Başka bir deyişle artma ya da çoğalma her daim müspet bir artışı ifade etmemekle birlikte, malvarlığının azalmasına engel olma hali de sebepsiz zenginleşmenin bir türüdür.¹⁷⁵

Bu şart Aybay'a göre *iktisap*, Feyzioğlu'na göre *çoğalma* kelimeleriyle ifade edilmektedir. Oğuzman, Öz, Eren ve Akıntürk ise bu durumu *zenginleşme* kelimesiyle ele alır¹⁷⁶.

2.4.1. Müspet Zenginleşme

Sebepsiz zenginleşme yoluyla zenginleşenin malvarlığı aktifinin artması veya pasifinin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fiili zenginleşme olarak da ifade edilen müspet zenginleşmede, zenginleştirici olay malvarlığındaki değerlerin aktif kısmında yer alan hak ve değerlere yenilerinin katılması ile ekonomik büyüme

¹⁷⁰ OĞUZMAN / ÖZ, s. 326.

¹⁷¹ KAYAR, s. 86.

¹⁷² EREN, s. 881.

¹⁷³ AKINTÜRK, s. 96.

¹⁷⁴ OĞUZMAN / ÖZ, s. 322.

¹⁷⁵ BAKKAL, s. 12.

¹⁷⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 323.

sağlanır. Zenginleştiren olay neticesiyle malvarlığında oluşan her türlü kısıtlama ve malvarlığının pasifini azaltmak da malvarlığı sahibinin zenginleştiğini gösterir¹⁷⁷.

Müspet zenginleşme aktifin artması ya da pasifin azalması şeklinde olur. Aktifin artması şeklinde gerçekleşen müspet zenginleşmedeki artış fiili şekilde meydana gelir. Fiili artış, zenginleşen kimsenin malvarlığındaki aktifin artması sonucu, pasifin azalması şeklinde meydana gelir. Pasifin azalması ise benzer şekilde malvarlığındaki pasif kısımları azaltmasını ve malvarlığının artmasını ifade eder. Borcu kaldıran ibra ya da üçüncü kişinin sebepsiz şekilde borçlunun borcunu ifa etmesi halinde de sebepsiz zenginleşme gerçekleşir¹⁷⁸. Malvarlığındaki pasifin azalması da bir tür zenginleşme sayıldığından dolayı borçtan kurtulan bir kimsenin malvarlığındaki aktifin söz konusu borcu karşılamaya yetmediği durumlarda ödemenin gerçekleşemeyeceğine ve zenginleşmenin olmadığına ilişkin ileri sürülen beyanlar gerçek değildir¹⁷⁹. Aktif malvarlığında görülen azalmayla birlikte malvarlığındaki yoksullaşma ya da aktifinden mahrum kalma ile de fakirleşme ortaya çıkmaktadır¹⁸⁰.

2.4.2. Menfi Zenginleşme

Menfi zenginleşme masraftan kurtarma, yapılacak giderin yapılmaması şeklinde ifade edilir. Bu türden gerçekleşen zenginleşmeler, *tasarruf yoluyla zenginleşme* olarak da isimlendirilir. Menfi zenginleşmeyle, zenginleşenin yapacağı masraflardan kurtulunmuş olur. Normal şartlar altında meydana gelebilecek azalmadan daha az azalmanın meydana geldiği hallerde menfi zenginleşmenin olduğu söylenebilir. Tasarruf şeklinde gerçekleşen zenginleşmenin oluşması için, söz konusu bu zorunlu masrafların zenginleşen tarafından normal şartlarda yapılması gerekir¹⁸¹.

Genel olarak menfi zenginleşme, çoğunlukla borçlunun yaşam tecrübeleri uyarınca normal koşullarda yapması gereken giderleri yapmayarak başkasının hukuki değerini kullanmak suretiyle giderden kurtulması şeklinde ortaya çıkar. Yapılması

¹⁷⁷ KEKLİK, s. 41.

¹⁷⁸ EREN, s. 883.

¹⁷⁹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 325.

¹⁸⁰ ÖĞÜZ / ERGÜNE, s. 93.

¹⁸¹ KEKLİK, s. 43.

gereken bu giderlerin yapılmaması, tasarrufa neden olur ve bu da borçlunun zenginleşmesi sonucunu doğurur. Bundan dolayı menfi zenginleşme *tasarruftan doğan zenginleşme* olarak da ifade etmektedir¹⁸².

2.4.3. Objektif Zenginleşme

Zenginleştirici olay sebebiyle objektif biçimde elde edilen değer artışı objektif zenginleşmedir. Objektif zenginleşmenin söz konusu olduğu olaylarda edinilecek zenginleşme miktarı herkesçe aynıdır¹⁸³. Bu zenginleşmede, zenginleşen kimsenin kişisel özellikleri söz konusu olmaksızın zenginleşmenin gerçekleştiği söylenebilir.

Ancak zenginleşme, zenginleşen kimsenin hareketi neticesinde değişiklik göstermişse ve bunun sonucunda zenginleşenin malvarlığında bir zenginleşme görülüyorsa, bu halde sübjektif zenginleşme gerçekleşmiş olur. Bu gibi durumlarda sübjektif zenginleşmenin, objektif zenginleşmeyi aşan miktarının vekâletsiz iş görme hükümleri uyarınca talep edilmesi gerekecektir. Ancak zenginleşen kimsenin elde ettiği gelir, kişisel başarısızlıktan dolayı objektif zenginleşme miktarının altında da kalabilir. Bu gibi hallerde de zenginleşenin iadeyle yükümlü olduğu miktar, esas itibariyle objektif zenginleşme miktarı kadar olacaktır¹⁸⁴. Tüm aynı ve şahsi haklarla birlikte hizmetten kaynaklanan edimler de bu kapsama dâhil edilmelidir¹⁸⁵.

Hatemi ve Gökyayla aktifte olan artmayı *varsıllaşma*, pasifte görülen çoğalmayı ise *yokşullaşma* olarak değerlendirir. Sebepsiz zenginleşmenin meydana gelmesi için varsıllaşmayı olması gereken unsurlardan biri şeklinde ele almışlardır¹⁸⁶. Elbette ki borç ilişkisinin ortaya çıkması için hukuken geçerli bir nedenin bulunmaması gerekir.

2.4.4. Sübjektif Zenginleşme

Borçlunun malvarlığında meydana gelen artış, borçlunun elde ettiği zenginleşmeyi kar olarak değerlendirir. Bazı durumlarda bu zenginleşmenin objektif

¹⁸² EREN, s. 884.

¹⁸³ EREN, s. 885.

¹⁸⁴ KEKLİK, s. 50.

¹⁸⁵ ÜNVER, s. 5.

¹⁸⁶ HATEMİ / GÖKYAYLA, s. 190.

zenginleşmeden daha az miktarda olması da söz konusu olabilir. Bu durumda da borçlunun elde ettiği kar oranınca zenginleştiği söylenebilir¹⁸⁷. Sübjektif zenginleşme yalnızca alacaklı haklarının ihlalden değil, borçlunun gerçekleştirdiği fiilden de doğar¹⁸⁸. Sebepsiz şekilde zenginleşen kimse, mal ya da hakkın kullanılmasıyla malvarlığının ederinden daha fazla bir artış elde eder. Bu artışın zenginleşen kişinin kişisel yeteneklerinden kaynaklandığı durumlarda, bu artışlardan alacaklıya hak talep edilemez¹⁸⁹.

2.5. Fakirleşme

Taraflardan birinin malvarlığındaki zenginleşme, diğer tarafın malvarlığı aleyhine gerçekleşiyor ise bir tarafın zenginleştiği oranda diğer tarafın fakirleştiğini söylemek mümkündür. Bu durum, malvarlığının aktifindeki azalma ya da pasifindeki çoğalma şeklinde tanımlanır¹⁹⁰. Zenginleşmede olduğu gibi fakirleşmede de parasal bir karşılığın bulunması gerekir¹⁹¹. Fakirleşmenin miktarı, iade talebinin üst sınırını oluşturur. Zenginleşmenin fakirleşmeden az olduğu durumlarda herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Ancak zenginleşmenin fakirleşmeden çok olduğu görülüyorsa, bu halde fakirleşme miktarını geçen kısım için sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talepte bulunulamaz¹⁹². Bir masraftan kurtulma ya da hak kaybı veya bir yükümlülüğün altına girmekten kurtulma da söz konusu olabilir. Bu gibi durumlarda malvarlığının azalmasını önlemeye yönelik gerçekleştirilen işlemler de fakirleşmeden kurtulma söz konusu olduğundan dolayı zenginleşme sayılır. Bu hallerde, fakirleşme şartı aranmasa dahi, zenginleşme şartının gerçekleşmemesi nedeniyle iade talebine yer olmayacaktır¹⁹³.

Hukukumuzda fakirleşmeye ilişkin ağırlık kazanan görüşe göre, zenginleşme yalnızca başka bir kimsenin malvarlığındaki fakirleşmenin karşılığı şeklinde ortaya

¹⁸⁷ EREN, s. 886.

¹⁸⁸ EREN, s. 894.

¹⁸⁹ KILIÇOĞLU, s. 420.

¹⁹⁰ AKINTÜRK, s. 96.

¹⁹¹ KAYAR, s. 87.

¹⁹² OĞUZMAN / ÖZ, s. 330.

¹⁹³ OĞUZMAN / ÖZ, s. 325.

çıkıldığı hallerde iade borcu doğurur. Buradaki esas amaç, malvarlığı kaymasını önlemektedir¹⁹⁴.

Fakirleşmeye ilişkin doktrinde kabul gören iki görüş bulunmaktadır: Fakirleşmeyi koşul şeklinde değerlendiren görüşe göre, alacaklı kimsenin malvarlığında zenginleşmeye sebebiyet veren olayla illiyet bağı içinde malvarlığında azalmanın olması gerektiği savunulur. Fakirleşmenin şart olduğu bu görüş ile değer kaymalarının ve bu yolla gerçekleşen zenginleşmenin önlenmesi istenmektedir. Fakirleşmenin koşul olarak değerlendirilmediği diğer görüşe göre ise talep edilen miktar verilen zararlarla sınırlı olmalıdır. Bu görüşe göre talep haksız fiile ilişkindir bundan dolayı da sebepsiz zenginleşme kurumuyla bağdaşmamaktadır. Sebepsiz zenginleşme kurumu ile talep kalemleri haksız fiil sorumluluğundan farklı olarak, uğranılan kayıpların giderilmesini değil, geçerli hukuki neden olmaksızın zenginleşmenin iadesini sağlama amacı güder. Bu sebeple de alacaklının fakirleşme miktarı göz önünde bulundurulmaksızın değerlendirilmenin yapılması gerekir ve fakirleşme miktarını aşan kısmı için de iadenin talep edilmesi mümkün olmalıdır¹⁹⁵.

2.6. Hukuken Geçerli Bir Nedene Dayanmaması

Sebepsiz zenginleşmenin varlığı için aranan şartlardan bir diğeri de bir kişinin mal varlığında ortaya çıkan zenginleşmenin hukuken geçerli bir sebebe dayanmamasından kaynaklanır. İfa nedeniyle zenginleşmelerde ve ifa dışı zenginleşmelerde haklı nedenin var olup olmadığını ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Hukuken geçerli olmayan neden, haklı bir sebebin olmayışıdır ve buna ilişkin kanunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır.

İfa sonucunda meydana gelen sebepsiz zenginleşmeler, kazandırmada bulunan kimsenin bir edimi gerçekleştirmesi halinde başkasının zenginleşmesine sebebiyet verdiği durumlardır. Bu durum fiili bir işlemle ya da hukuki bir yolla gerçekleşebilir¹⁹⁶.

İfa sonucunda ortaya çıkan zenginleşmelerde kazanma işleminin geçersiz sayılması için taraflar arasındaki işlemin geçersiz, gerçekleşmeyen ya da sonradan

¹⁹⁴ ÜNVER, s. 11.

¹⁹⁵ KEKLİK, s. 54.

¹⁹⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 349.

sonuçlarının ortadan kalktığı sebebe dayanması gerekmektedir. Geçersiz sebebin tespit edildiği, sebepsiz zenginleşmenin olduğu hallerde kazandırma gerçekleşmiş ve geçerli olmalıdır. Bu gibi durumlarda taraflar arasındaki temel ilişki kurulmamış veya eksik kurulmuştur yahut yapılan hukuki işlem geçersizdir¹⁹⁷. Borcun ifasına yönelik gerçekleştirilen işlemler ya da karşı edimin ifası beklentisiyle gerçekleştirilen ifalar nedeniyle yapılan kazandırmalarda, ifa sonucu zenginleşmenin olduğu söylenebilir¹⁹⁸.

Borç olmayan ödemenin yapılmasına ilişkin bir örnek de Yargıtay HGK'nın E. 2013/3-1598, K. 2015/1159, T. 8.4.2015 kararıdır. Kıymetli evrak vasfı bulunmayan belgeye dayanılarak gerçekleştirilen ödeme neticesinde yapılan ödemenin hukuken geçerli bir nedene sahip olmadığı belirtilmektedir. Çekin taşıması gereken zorunlu unsurları taşınamasından dolayı kıymetli evrak niteliğine haiz olmadığından ödemenin geçerli sayılamayacağı bilgisine yer verilmiştir. Kararda, poliçeden doğan borçların zamanaşımı ya da senede bağlı hakların muhafazasına ilişkin hükümler gereğince düşmüş olması halinde de sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak ilamsız icra takibi yapılabileceği öngörülmüştür¹⁹⁹.

Şarta bağlı işlemlerde şartın gerçekleşmemesi halinde gerçekleştirilen işlemler neticesinde, hukuken geçerli bir sebebin gerçekleşmemesi halinde de sebepsiz zenginleşme hükümleri ortaya çıkar²⁰⁰. Ancak belirtmek gerekir ki diğer tarafça sağlanan kazandırmanın esas itibarıyla geçerli bir borç ilişkisine dayandığı hallerde kazandırma geçersiz değildir. Zenginleşmenin geçerli sebebe dayanıp dayanmadığını pozitif hukuk kurallarına göre belirlemek gerekir. İrade sakatlığı sebebiyle iptal edilmiş bir sözleşmede ifa edilmiş edimin kapsamında bulunan bir eşyanın, karşı tarafça üçüncü kimseye devredilmesi bu duruma örnektir. Söz konusu sözleşmenin iptali uyarınca ortaya çıkan hukuki sebep ile geçmişe etkili olarak ortadan kalktığından dolayı sözleşme kurulurken mevcut sebebin de ortadan kalktığı söylenebilir²⁰¹. Böyle bir durumun devam ediyor olması halinde, sebebe bağlılık nedeniyle değil, harcama işleminin akıbetinin sonuçsuz olması nedeniyle kazandırma

¹⁹⁷ ÜNVER, s. 6.

¹⁹⁸ OĞUZMAN / ÖZ, s. 328.

¹⁹⁹ www.kazanci.com, E.T. 26.11.2019.

²⁰⁰ KAYAR, s. 87.

²⁰¹ EREN, s. 899.

işlemi sonuçlanmaz. Zenginleşme, ilişkisi sona eren sebepten kaynaklanıyor olabileceği gibi borçlanılmayan şeyin ifasından da kaynaklanabilir²⁰².

Hem kazandıran hem de kazananın ulaşmak istediği nitelik, kazandırmanın niteliğini oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde taraflar arasındaki *sebebin* hukuki amaçtan ayrı değerlendirilmesi gerekir. Çünkü kazandırma esas itibariyle tarafların iradesinin uyuşmasıdır. Taraflar arasında gerçekleşen hukuki nedenin geçersizliği, hukuki sebebi meydana getiren olayın gerçekleşmediği ya da hukuki nedenin ortadan kalktığı durumda, kazandırmanın ve bununla birlikte zenginleşmenin de sebepten yoksun olması anlamına gelir. Kazandırmanın geçersizliği bu hususta aranıyor olsa da taraflardan birine göre kazandırma işleminin geçerli olması gerekir²⁰³. İfa sonucunda meydana gelen zenginleşmelerde, bu zenginleşmenin ortaya çıkmasına neden olan kazandırmanın sebepsiz olup olmadığına ve kazandırmayla birlikte borç ilişkisinin olup olmadığına ya da haklı bir sonucun ortaya çıkıp çıkmadığına bakıldıktan sonra tespit yapılması gerekir²⁰⁴.

Borç olmayan şeyin bilerek ödenmesi ihtimalinde, zenginleşmenin hukuken bir dayanağı olduğu söylenebilir. Ancak irade dışı ifaların iade talebinde bu koşullar değerlendirilmez. Benzer şekilde, zamanaşımına uğrayan bir borcun ödenmesi ya da ahlaki bir görevin yerine getirilmesi amacıyla ödenen bir şeyin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talep edilmesi de söz konusu olmaz. Her ne kadar bu kimselerin zenginleştiğinden bahsediliyor olsa da hukuken geçerli nedene dayandığı açıktır. Bu düzenlemeler eksik borç için de geçerlidir. Çünkü eksik borçların ödenmesi hukuken sebepsiz sayılmamaktadır²⁰⁵.

Edim dışı zenginleşmelerde ise zenginleşen kimse başkasının sahip olduğu bir malı ya da ederini kullanarak zenginleşir. Edim dışı zenginleşmelerin en belirgin özelliği, alacaklı kimsenin karşı tarafa kazandırmada bulunduğunu bilerek hareket etmemesidir. Edim dışı zenginleşmelerde taraflar arasında herhangi bir borç ilişkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle de bir tarafın fakirleşmesine istinaden diğer taraftan istenenler nedensellik bağı içinde talep edilmektedir. Edim dışı bir zenginleşmede, zenginleşmeye ilişkin özel bir kanun hükmünün olduğu durumlarda, zenginleşme

²⁰² HATEMİ / GÖKYAYLA, s. 197.

²⁰³ KEKLİK, s. 64.

²⁰⁴ OĞUZMAN / ÖZ, s. 328.

²⁰⁵ KEKLİK, s. 66.

geçerli bir sebebe dayanmıyor olsa dahi sebepsiz zenginleşme hükümleri ile iade talebinde bulunmamaktadır²⁰⁶.

2.7. İlliyet Bağı

Sebepsiz zenginleşmenin gerçekleştiğini söyleyebilmek için taraflardan birinin malvarlığındaki artış ile diğer tarafın malvarlığında gerçekleşen azalışın arasında illiyet bağının olması gerekmektedir. Haksız fiilin oluşması için göz önünde bulundurulmuş illiyet bağından farklı, fiil ve hareketlerden bağımsız sadece fakirleşme ve zenginleşme arasındaki nedensellik bağına dikkat edilmektedir²⁰⁷. Ancak borçlunun malvarlığındaki artışın nedeni, alacaklının malvarlığında ortaya çıkan azalmanın sonucunda oluşmamışsa, bu halde sorumluluktan söz edilemez²⁰⁸.

Zenginleşmeyle birlikte zenginleştirici olayın arasında *zorunlu şart teorisinin* bulunması yeterlidir; uygun illiyet bağının aranmasına gerek bulunmamaktadır. Uygun illiyet bağının esas amacı sınırlamaktır. Sebepsiz zenginleşme kurumunda zenginleşeni korumak gibi bir görevi yoktur. Bundan dolayı uygun illiyet bağı aranmamaktadır²⁰⁹. Zenginleşmeyle fakirleşme arasında denge olması gerekli değildir²¹⁰.

Nedensellik bağı olmaksızın gerçekleşen zenginleşmelerde, sebepsiz zenginleşme talebine dayanılarak istemde bulunulamaz. Ancak illiyet bağının bulunduğu durumlarda illiyet bağının geniş yorumlanması gerekir. Haksız fiil sorumluluğunda olduğu gibi sorumluluğun sınırı zenginleşilen miktarla sınırlı değildir; burada fakirleşme miktarının iadesi gerekir²¹¹. Somut olayda illiyet bağının varlığına ya da yokluğuna ilişkin değerlendirme, hayatın olağan akışına göre yapılmalıdır. Umulmayan durumlarda ise somut olayın özelliklerine dikkat ederek değerlendirmenin yapılması gerekir.

Yapılan harcama işleminin, geçerli bir borçlanma sonucunda meydana gelmesiyle borcun ifasının yapılmamış olması, karşı tarafın da kendisine

²⁰⁶ KEKLİK, s. 66.

²⁰⁷ ÜNVER, s. 13.

²⁰⁸ KILIÇOĞLU, s. 421.

²⁰⁹ EREN, s. 893.

²¹⁰ KAYAR, s. 87.

²¹¹ KEKLİK, s. 70

kazandırmasıyla oluşmuşsa, buna “harcamanın sebebidir” denilebilir. Kazandırmada karşılaşılan sebep unsurunun, kazandırıcı işlemin oluşması ve işlemin hukuksal niteliğini belirlemek gibi bir işlevi vardır²¹². Eğer ki taraflardan birinin malvarlığında azalma olmasaydı, diğer tarafın malvarlığındaki çoğalma gerçekleşmeyecekti deniliyorsa, zenginleşme ve fakirleşme arasında illiyet bağının olduğu söylenebilirdi.²¹³ Başka bir kimsenin haksız menfaat elde etmesi sebebiyle nedensellikten yoksunluk söz konusu olabilmektedir. Başka bir kimsenin malvarlığını haksız şekilde kullanan bir kimsenin malvarlığında eksilme görülmesi de, haksız kullanım sebebiyle hak talebinde bulunulabilir.²¹⁴

Sebepsiz zenginleşmede, illiyet bağının zenginleşme ve fakirleşme arasında olması gerektiğini savunan görüşe göre, zenginleşenin malvarlığındaki çoğalmanın nedeni, zarar görenin malvarlığındaki eksilme nedeniyle oluşmuyorsa, bu durumda sebepsiz zenginleşmenin gerçekleşmediği savunulur. Sebepsiz zenginleşme sebebiyle alacaklının hak sahibi olabilmesi için nedensellik bağının varlığı şarttır. Fakirleşme şartını sebepsiz zenginleşmede aramayan görüşe göre nedensellik bağının zenginleşmeyle birlikte zenginleştirici neden arasında aranması gerektiği savunulur. Bu durumda borçlunun malvarlığındaki artışın, hukuken geçerli bir neden olmaksızın başkasının malvarlığındaki eksilmeden kaynaklandığı gerekçesi savunulur. Aksi bir durumda söz konusu zenginleşme alacaklı aleyhine gerçekleşir²¹⁵.

2.8. Hukuk ve Ahlaka Aykırı Saikin Olmaması

Sebepsiz zenginleşmenin gerçekleşmesi için gerekli şartlardan biri de hukuka ve ahlaka aykırı olmasıdır. Hukuka ve ahlaka aykırı bir fiil gerçekleştiren kimsenin diğer bir kimse ile gerçekleştirmek istediği zorlayıcı etkiden bireylerin korunmasını sağlayan hukuk düzeni, bu şartı sebepsiz zenginleşmenin olumsuz bir şartı olarak değerlendirmektedir. Çünkü hukuka ve ahlaka aykırı şekilde zorlayıcı etkiyle sözleşme yapılması ve bunun kabul ettirilmesi mümkün değildir²¹⁶.

²¹² HATEMİ / GÖKYAYLA, s. 193.

²¹³ AKINTÜRK, s. 97.

²¹⁴ ÖĞÜZ / ERGÜNE, s. 93.

²¹⁵ BAKKAL, s. 13.

²¹⁶ KEKLİK, s. 72.

Borçlar Kanununda yer alan bu düzenlemenin amacı, hukuka ve ahlaka aykırı gerçekleşen eylemlerin önlenmesi ve bu eylemleri işleyen kimseleri cezalandırmak amacıyla bu şekilde yapılan ödemelerin iadesini engellemektir. Bu nedenle bir kimse, başkasına hukuka ya da ahlaka uygun olmayacak bir davranışta bulunmasını isterse, vermiş olduğu değerleri geri isteyemez. Toplumun ahlak ve değer yargılarıyla uyuşmayan davranışlar, genel itibariyle ahlaka aykırı olarak tanımlanabilir.²¹⁷

Hatemi ve Gökyayla'ya göre TBK'da yer verilen bu hükmün dar yorumlanması gerekir. Ayrıca bu hüküm üzerine TMK'nın 2. maddesiyle uyum sağlamasıyla içtihat oluşturulur. Kazandırmanın hangi gerekçeyle hareket edilerek yapıldığı ve ortak amacın da ne olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.²¹⁸ Kesin hükümsüzlük nedeniyle geçerli olmayan sözleşmelerde tarafların yerine getirdiği edimlerin olması halinde, sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulur.²¹⁹

2.9. Sebepsiz Zenginleşme Davasının Açılmayacağı Haller

Bu kapsamda belirtilen borçların tamamı eksik borç olarak nitelendirilir ve borcun ifasının hatalı olması halinde bile ifanın geçerli olduğu söylenebilir²²⁰. Borçlanılmamış edimin ifasında kişinin yanılarak hareket ettiğini kanıtlaması gerekir, aksi halde iade talebinde bulunamaz.²²¹

2.9.1. Zamanaşımına Uğrayan Borcun Ödenmesi

Zamanaşımına uğrayan bir borcun ödenmiş olması halinde borcun zamanaşımına uğradığı bilinmeksizin ödeme yapılsa dahi yapılan bu ödemenin iadesi talep edilemez²²². Borçlu tarafından def'i ileri sürülmedikçe borcun ifası gerekir²²³. Zamanaşımına uğrayan borç, mevcut, geçerli ve ifaya zorlanmayan bir borçtur. Bu sebeple yapılan ödemeler neticesinde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması söz konusu olamaz. Borçlunun zamanaşımı def'ini kusuru olmadan

²¹⁷ KILIÇOĞLU, s. 421.

²¹⁸ HATEMİ / GÖKYAYLA, s. 198.

²¹⁹ AKINTÜRK, s. 97.

²²⁰ KILIÇOĞLU, s. 436.

²²¹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 368.

²²² REİSOĞLU, s. 282.

²²³ TERCİER, PICHONNAZ, DEVELİOĞLU, s. 563.

yanılması nedeniyle ileri sürmemiş de olsa, ifadan sonra iade talebinde bulunamayacaktır. Ancak borçlunun, alacaklının aldatıcı davranışı nedeniyle zamanaşımı def'ini ileri sürmediği hallerde aynı çözümün uygulanması esas itibariyle etkili olmayacaktır.²²⁴

2.9.2. Ahlaki Bir Ödevin Yerine Getirilmesi

Ahlaki bir ödevi yerine getiren kimse, hukuken bu durum için zorunlu olduğunu düşünmesine rağmen yerine getirdiği ödemenin iadesini talep edemez²²⁵. Belirtmek gerekir ki, bir kimsenin ortada gerçek bir ahlaki ödev olmaksızın şartları ya da kazandırmayı sağladığı kimseye ilişkin yanlış çıkarımda bulunarak ifade bulunması sebebiyle iade talep edebilmesi mümkündür. Ancak ahlaki bir ödevin ne olduğuna ilişkin tespitin yapılması zor bir durumdur. Kazandırmanın bağışlama nedeniyle yapılması halinde, ahlaki ödevin kapsamı dışında kalacağından dolayı bu şekilde gerçekleşen kazandırma, hukuki neden söz konusu olduğundan dolayı sebepsiz zenginleşmenin olmadığı görülür.²²⁶

2.9.3. Haksız ya da Ahlaka Aykırı Amaca Yönelik Yapılan Ödeme

Hukuka ya da ahlaka aykırı bir amaç elde etmek amacıyla gerçekleştirilen edimin iadesini talep etmek mümkün değildir. Taraflardan birini evlilik birliği olmaksızın yaşamaya zorlamak ya da bir kimsenin yasalara aykırı davranmasını sağlamak amacıyla hareket eden, karşı tarafın belirtilen edimi yerine getirip getirmediğine bakılmaksızın iade hakkı bulunmaz. Bu gibi durumlarda haklı neden olmadan zenginleşen açısından eksik borç niteliğindeki iade borcu devam eder. Ancak belirtmek gerekir ki, zenginleşen kimsenin haksız ya da ahlaka aykırı şekilde bir amacın elde edilmesi amacıyla verilen şeyi rızası dâhilinde iade ettiği durumlarda, bu iade geçerlidir, sebepsiz sayılmaz²²⁷. Kanunda yer verilen hüküm uyarınca, hukuka ve ahlaka karşı hareket eden kimselerin bu yöndeki hareketleri engellenmektedir²²⁸.

²²⁴ OĞUZMAN, ÖZ, s. 375.

²²⁵ REİSOĞLU, s. 282.

²²⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 375.

²²⁷ REİSOĞLU, s. 282.

²²⁸ OĞUZMAN / ÖZ, s. 370.

2.9.4. Eksik Borçların İfası

Sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadenin talep edilemeyeceği borçlardan bir diğeri de eksik borçlardır. Kumar ve bahisten kaynaklanan borçların ifası, kanunda ayrıca düzenlenmiş olup, bu hüküm kapsamına evlenme simsarlığına ilişkin borçlar da eklenmiştir. Bu tür nedenlerden doğan borçlar nedeniyle ödeme yapan kimse, yanılarak ödeme yaptığını ispat etse bile, iadenin istenemeyeceği ortadadır. Belirtmek gerekir ki, kumar ya da bahsin usulüne uygun şekilde olmadığı ve hileli olmasına rağmen ifade bulunan kimse, gerçekte böyle bir borç bulunmamasına rağmen ya da evlenme simsarlığı nedeniyle kendini borçlu sanarak ifade bulunan kimse, yaptığı ifayı geri isteyebilir²²⁹.

²²⁹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 376.

III. SEBEPSİZ ZENGİNLEŞMEDE İADE BORCUNUN DOĞUMU VE İADENİN KAPSAMI

Sebepsiz zenginleşmenin konusunu bir eşyanın oluşturduğu durumlarda, sebepsiz zenginleşmeden sonra zenginleşmeye konu olan eşyanın kaldığı durumlarda aynen iadenin sağlanması gerekir. Ancak mümkün değilse ve eşyanın değerinde azalma mevcutsa, bunların da talebi söz konusu olacaktır²³⁰. Çünkü bazı hallerde, zenginleşmenin gerçekleştiği zamanla iade borcunun gerçekleşmesi gerektiği zaman arasında farklılıkların bulunması mümkündür²³¹. Çünkü esas itibarıyla sebepsiz zenginleşmenin amacı, haksız nedenle zenginleşen kimsenin malvarlığında ortaya çıkan zenginleşmeyle birlikte fakirleşen kimsenin malvarlığında ortaya çıkan azalmayı telafi etmektir²³².

Esasen sebepsiz zenginleşmeyle birlikte kazancın iadesi değil, zenginleşmenin iadesi söz konusudur. Bir kimsenin haklı bir neden olmaksızın başka bir kimsenin malvarlığı veya emeğinden zenginleştiği hallerde bu zenginleşmenin haksız kazanç olduğundan dolayı iadesi gerekir. Sebepsiz zenginleşmeyle birlikte iade sorumluluğu ortaya çıkar. Bu kazancın iadesinin sağlanmasında başkasının malvarlığına hukuka aykırı şekilde gerçekleşen müdahalenin sonucunda elde edilen kazancın iadesi söz konusu olur²³³.

İadenin söz konusu olduğu zamanlarda fakirleşen, zenginleşenin geçerli bir nedene dayanmaksızın zenginleştiğini ispat etmekle yükümlüdür. İspat edildiği takdirde, zenginleşenin de iyiniyetli olduğunu kanıtlayarak iade borcundan kısmen ya da tamamen kurtulması mümkündür. Bu durumda fakirleşen, zenginleşen kimsenin kötü niyetli olduğunu ortaya koyarsa, bu halde elinden çıkan miktarın değerinin iade edilmesini sağlayabilir. Bu halde zenginleşen kimse, bu zenginleşmede kendi kusuru olmaksızın oluştuğunu, kaza neticesiyle ya da üçüncü kişinin davranışı sonucunda meydana geldiğini ispatla yükümlü olacaktır²³⁴. Bununla birlikte zenginleşen kimsenin iade yükümlülüğünden kurtulabilmesi için

²³⁰ HATEMİ / GÖKYAYLA, s. 201.

²³¹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 385.

²³² KILIÇOĞLU, s. 432.

²³³ KILIÇOĞLU YILMAZ, Kumru, Kazancın İadesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 17.

²³⁴ OĞUZMAN / ÖZ, s. 385.

zenginleşmeye sebebiyet veren şeyin elinden çıktığını ispat etmesi gerekir. Bunu ispat edemediği hallerde, iadeyle yükümlü olacaktır²³⁵.

Yargıtay 3. HD'nin E. 2013/19736, K. 2014/4100, T. 17.3.2014 kararına bakıldığında, sebepsiz zenginleşme davasında davası üzerinde ispat yükünün olduğu ifade edilir. Davacının ispat yükü, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin gerçekleştiğini göstermeye ilişkindir. Davacı tarafından bu şartların gerçekleştiğini ispat etmek gerekir. Somut olayda davacı tarafından haksız yere tedavi giderlerinin alındığı bahsiyle açılan davada gerekli sağlık harcamalarının yer aldığı tarih ve tutarların gösterildiği belgelerin bulunmadığı, ancak raporların sonuç kısmında yer verilen ifade uyarınca davacının davalıdan alacaklı olduğu ifadesine yer verilmiştir. Söz konusu bu raporun ve yer verilen ifadenin taraflar arasındaki husumeti çözebilecek bir niteliği olmadığı, davacı tarafından yapılan ödemelere ilişkin gerekli evrakların dosya olarak ibraz edilmesi gerektiği kararda ifade edilmiştir²³⁶.

Zenginleşmeyi oluşturan şeyin, zenginleşenin malvarlığında aynen bulunduğu söz konusu ise zenginleşenin bu malvarlığının mülkiyetini kazanması söz konusu değildir. Zenginleşen kimse mülkiyeti kazanmadığı için fakirleşen kimsenin halen malik olduğu hallerde sebepsiz zenginleşme davasının değil, istihkak davasının açılması gerekir. Bu taleple birlikte davaya konu olan şeyin aynen verilmesi talep edilir. Kimi durumlarda talep tarihinde aynen iadenin mümkün olmadığı durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu gibi durumlarda ise iadeye konu olan şeyin piyasa bedelinin gözetilerek iadenin bu kapsamda gerçekleştirilmesi gerekir²³⁷.

Sebepsiz zenginleşme kurumuyla birlikte zenginleşenin zenginleşme miktarı esas alındığından dolayı, gerçekleştirilecek talep de bu yönde olmaktadır. Bu nedenle sebepsiz zenginleşme talebinin dayanağı, alacaklının fakirleşmesine dayanmamaktadır. Çünkü talep, bununla sınırlı değildir. Fakirleşmenin ya da zararın, sebepsiz zenginleşme için kıtas olmaması nedeniyle borçlunun malvarlığındaki zenginleşmenin iadesi aranır. Gerçekleştirilecek bu iade, sebebin olmadığı oranda

²³⁵ KILIÇOĞLU, s. 428.

²³⁶ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019. Benzer yönde verilen Yargıtay kararları için bkz. Yargıtay 3 HD E. 2013/87 K. 2013/1544 T. 4.2.2013, Yargıtay 3 HD E. 2013/19679 K. 2014/4208 T. 18.3.2014, Yargıtay 3. HD E. 2012/22755 K. 2013/2 T. 14.1.2013, Yargıtay 10 HD E. 2003/1057 K. 2003/1710 T. 10.3.2003.

²³⁷ EREN, s. 903.

gerçekleştirilecektir²³⁸. Bu gibi hallerde zenginleşmenin üst sınırını zenginleşme miktarı belirleyecektir. Ancak fakirleşme miktarının daha az olması halinde, üst sınır fakirleşme miktarına göre belirlenir²³⁹.

İadenin kapsamında dikkat edilmesi gereken unsur, borçlunun ekonomik açıdan güçlü olup olmadığına ilişkindir. Masraflar zorunlu dahi olsa, tasarruf edilen masraf miktarı, zenginleşme miktarı olarak dikkate alınması suretiyle iadenin kapsamı belirlenecektir. Belirtmek gerekir ki, bazı masraflar kimileri için lüks masraf olarak değerlendirilse de, bu masrafın rayiç bedeli bulunmaktadır. Ancak iadenin kapsamına bakıldığında, zenginleşen kimsenin katlanmaktan kurtulduğu masraf oranındaki değer iadesi değerlendirmeye tabi olacaktır. Böyle bir durumda kişilerin zenginleşmekten kurtulduğu meblağlar dikkate alınarak, kişilerin ekonomik durumlarına ilişkin değerlendirmede bulunulmaz. Yalnızca somut olayın özellikleri uyarınca, hayatın olağan akışı açısından gerçekleşmesinin beklendiği zenginleşmeler değil, alacaklının fakirleşmesi nedeniyle meydana gelen beklenmedik zenginleşmelerin de iade borcu kapsamında değerlendirilmesi gerekir²⁴⁰.

Yargıtay 3. HD'nin E. 2013/16221, K. 2014/608, T. 20.1.2014 kararına bakıldığında, hukuki işlemlerin borç doğurmasındaki esas etkenin irade açıklaması olduğu, sebepsiz zenginleşme nedeniyle borç doğmasının da temel nedeninin bir kimsenin iradesi dışında malvarlığında eksilmenin ortaya çıkmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Taraflar arasında gerçekleştirilen malvarlığı değişiminin sözleşmeye dayandığı durumlarda sebepsiz zenginleşmeden bahsedilmesi söz konusu değildir. Borcun sözleşmeden veya hukuki işlemde kaynaklandığı durumlarda iadenin bu kapsamda gerçekleştirilmesi gerekir. Borçlu tarafından söz konusu anlaşmaya uygun davranılmadığı hallerde alacaklının borca aykırılık sebebiyle gösterdiği davranışlarda aynen ifa, mümkün olmadığı hallerde ise zararın giderilmesi talep edilir²⁴¹. Verilen bu kararı destekler başka kararlar da bulunmaktadır. Zira Yargıtay'ın sebepsiz zenginleşmeye ilişkin değerlendirmesi, taraflar arasında sözleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığına göre değişiklik gösterebilecek niteliktedir.

²³⁸ BAKKAL, s. 13.

²³⁹ KAYAR, s. 89.

²⁴⁰ KEKLİK, s. 70.

²⁴¹ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

Sebepsiz zenginleşmeyle birlikte ortaya çıkan alacak hakkı, haksız fiil veya sözleşmeden doğan alacaklardan ayrılan bir diğer husus ise, alacak hakkının meydana gelmesi için fakirleşen ya da zenginleşen kimse açısından fiil ehliyeti aranmamaktadır²⁴². Sebepsiz zenginleşme nedeniyle meydana gelen sonuçlardan ve durumlardan bu kimseler de sorumlu tutulur.

Sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması için, iade borcunun göz önünde bulundurulduğu durumlarda, dolaysızlık şartının da değerlendirilmesi gerekir. Sebepsiz zenginleşme yoluyla elde edilen malvarlığının başka bir kimsenin malvarlığına aktarıldığı durumlarda iade talebinin öne sürülmesi söz konusu olamaz. Dolaysızlık ilkesi uyarınca, her kim, kimden dolayı zenginleştiyse iade talebi de o kişiye karşı ileri sürülmelidir²⁴³.

Yargıtay 3. HD'nin E. 2011/9577, K. 2011/13615, T. 26.09.2011 kararına bakıldığında, sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan talepler kişisel bir hak oluşturduğundan dolayı iadeye konu olan şeyin zenginleşen kimsenin elinden çıkıp başka birinin eline geçmiş olmasıyla birlikte geçen kimseye karşı ileri sürülmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle sebepsiz zenginleşme iddiasının yalnızca zenginleşen kimseye karşı ileri sürülebileceğine hükmedilmiştir²⁴⁴.

Zenginleşmenin masraftan kurtulma şeklinde olduğu durumlarda, zenginleşen kimsenin kendi fiili neticesinde bu durum ortaya çıkmışsa, bu halde masraftan kurtulan kimse, malvarlığındaki artmanın gerekli masrafı karşılamadığı miktarla objektif değerini karşılamaması halinde kendi iradesi dâhilinde elden çıkarıldığını kabul etmesi gerekir²⁴⁵.

Bazen sebepsiz zenginleşmenin tasfiye ilişkilerinde karşılıklı olarak görüldüğü söylenebilir. Bu gibi durumlarda iktisap farklı zamanlarda dahi gerçekleşmiş de olsa, iadenin aynı zamanda ve karşılıklı olarak gerçekleşmesi söz

²⁴² KARLI, s. 122.

²⁴³ OĞUZMAN / ÖZ, s. 335.

²⁴⁴ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

²⁴⁵ KEKLİK, s. 48.

konusu olacaktır. İadenin, mümkünse aynen iade şeklinde gerçekleşmesi gerekir, mümkün olmadığı hallerde ise maddi karşılığının ödenmesi gerekir²⁴⁶.

İade borcuna ilişkin değerlendirilmesi gereken durumlardan bir diğeri de iade yükümlüsünün temerrüt faizi ödeyip ödememesine ilişkindir. Bu hususa ilişkin değerlendirme zenginleşenin iyiniyetli olup olmadığına göre değişiklik göstermektedir. Zenginleşenin, zenginleşme sırasında zenginleştiğini biliyor ve bilmesi gerekiyorsa, bu halde iade tutarına işleyecek faiz temerrüt faizi olacaktır. Ancak zenginleşen kimsenin iyiniyetli olduğundan bahsedildiği hallerde ise temerrüt faizi, fakirleşenin bu durumu bildirmesiyle birlikte başlayacaktır²⁴⁷. Borçlunun temerrüt faizine ilişkin sorumluluğunun başlaması için temerrüde düşürülmüş olması önemlidir²⁴⁸.

İadenin kapsamına ilişkin değerlendirme yapıldığında, zenginleşmenin piyasa değerinin belirlenmesine ilişkin değerlendirmenin yapılması gerekmektedir. Yapılan objektif değerlendirme neticesinde zenginleşmenin piyasadaki karşılığı dikkate alınarak değerlendirme yapılır ve zenginleşen kimsenin subjektif durumu neticesinde elde edilen zenginleşme bu değerlendirmeye dâhil edilmez. Ancak belirtmek gerekir ki, dayatılan zorlama neticesinde ortaya çıkan zenginleşmelerde subjektif değere ilişkin olarak en az değer göz önünde bulundurulacağı durumların da ortaya çıkması mümkündür²⁴⁹.

Bunlarla birlikte, idarenin özel hukuk kişileriyle gerçekleştirdiği işlemler neticesinde de sebepsiz zenginleşme hükümlerinin ortaya çıkması mümkündür. İdarenin idari sözleşmeler nedeniyle meydana gelebilecek sorumluluk halleri söz konusu olabilir. İdarenin idari işlem ve fiileri neticesinde ortaya çıkan sorumluluk halleri de söz konusu olabilir. İdarenin sözleşmeye dayanan bu sorumluluğunun sebepsiz zenginleşme hükümleriyle ortaya çıkabileceği de mümkündür. İdareyle gerçekleştirilen bir işlem neticesinde işlemin devamı sırasında ya da işlem

²⁴⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 402.

²⁴⁷ OĞUZMAN / ÖZ, s. 405.

²⁴⁸ KILIÇOĞLU, s. 430.

²⁴⁹ ANTALYA, s. 839.

sonlandıktan sonra sebepsiz zenginleşme hükümlerinin ortaya çıkması mümkündür²⁵⁰.

Belirtmek gerekir ki, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin haklar malvarlığına ilişkin haklardan olduğundan dolayı idarenin sorumluluğu kapsamında malvarlığına ilişkin gerçekleştirilen eylemlere karşı bu kuruma başvurulması mümkündür. İdarenin sebepsiz zenginleşme nedeniyle sorumluluğunun ortaya çıkabileceği idari eylemlerinden ve bunun hukuka aykırı şekilde meydana geldiğinden dolayı zenginleşmenin hizmet kusurundan kaynaklanması da mümkündür. Bu nedenle, idarenin sebepsiz zenginleşme nedeniyle sorumluluğunun olması için hizmet kusurundan kaynaklanan durumlar neticesinde kendini gösterir olduğundan ya da idarenin kusursuz sorumlu olduğu hallerde de idarenin sorumluluğundan bahsetmek mümkündür²⁵¹.

Sebepsiz zenginleşmede iadeye ilişkin hükümler, özel hukukta uygulanmakla birlikte kamu hukukunda da uygulama alanı bulur. Kamu hukukunda yer verilen bu uygulama, Borçlar Hukukunun uygulama alanı bulduğu hususlarda etkin olmaktadır. Kamu zararının telafisi amacıyla yersiz ve fazla yapılan ödemelerin gerçek ya da tüzel kişilerden alınması söz konusu olmaktadır. Ortaya çıkan zararlardan sorumlu kişilerin haksız fiilden, ilgililerin ise sebepsiz zenginleşmeden sorumlu olduğu söylenebilir²⁵².

HGK'nın 2015 tarihli 22-2310/1729 sayılı kararında işçi alacaklarına ilişkin yapılan değerlendirmede hukuki işlemin borç meydana getirmesindeki sebebin irade açıklaması olduğunu ve sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan bir borç ilişkisinin olmasının nedeninin ise malvarlığındaki eksilmenin iradesi dışında gerçekleşmesinden kaynaklandığı ifade edilir. Bu nedenle de taraflar arasındaki malvarlığında görülen değişimin tarafların iradelerini açıklayan bir sözleşmeye

²⁵⁰ GÖZLER, Kemal / KAPLAN, Gürsel, İdari Eylemlerden Kaynaklanan Zararlara İlişkin Davalar Adli Yargının Görev Alanına Sokulabilir mi? (HMK m. 3 ve TBK, m. 55/2 Hakkında Eleştiriler), Terazi Dergisi, 2011, S. 63, s. 3.

²⁵¹ GÖZLER, KAPLAN, s. 4.

²⁵² ÖZÇELİK, Barış, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na Göre Kamu Zararından Sorumluluk, Kamu Zararı Paneli, Ankara 2012, s. 15.

dayandığı durumlarda sebepsiz zenginleşmeden söz edilemeyeceği kanaatine varılmıştır²⁵³.

İade borcunun kapsamı dâhilinde mirasçılık hükümlerine dayanan durumlar da değerlendirilebilir. Denkleştirmeye tabi olan malvarlığının mirasın açılmasından önceki süreçte rayicinde azalma ya da telef olduğu durumlarda lehdarın kusuru olmaması halinde bu zarardan sorumlu olduğu söylenemez. Bununla birlikte, malvarlığında herhangi bir artışın görüldüğü hallerde ise meydana gelen bu artmanın da iadesi gerekmektedir. Mirasın açılmasıyla birlikte denkleştirme işlemlerinde ortaya çıkan değişikliklere ilişkin sebepsiz zenginleşme hükümleri kanunun belirlediği çerçevede dâhilinde uygulama bulacaktır. Denkleştirmekle yükümlü mirasçının iyiniyetli olduğundan bahsedildiği durumlarda denkleştirme anında elinde kalanı ispat ettikten sonra iade etmekle mükelleftir. Ancak, kötü niyetli olduğu durumlarda ise denkleştirmeye konu tüm malvarlığını iade etmekle yükümlüdür²⁵⁴.

Sebepsiz zenginleşmeden doğan alacak hakkı nedeniyle tescile zorlanma durumu bazı hallerde görülmektedir. Bu durumda davalı, haklı bir neden olmadığından dolayı davacının malvarlığında bulunması gereken taşınmazın maliki olduğunda ya da o taşınmaza ilişkin sınırlı ayni hakkının varlığında açılması gereken dava, tescile zorlama davası olur. Esasen, sebepsiz zenginleşme davası nisbi özelliğiyle alacak hakkına dayanır. Uygulamada görülen taşınmaz mülkiyetinin geçmesi, nedensellik ilişkisiyle açıklanabilir. Bu ilke uyarınca, kazandırıcı işlemin geçersiz olması halinde yapılan tasarruf işlemi de geçersiz olur. Böylece istihkak talebiyle birlikte yolsuz tescilin düzeltilmesi talep edilebilir. Sebepsiz zenginleşme talebiyle tescile zorlama davalarında ise borçlandırıcı işlemin başta geçerli olmasına rağmen sonradan geçersiz hale dönüşmesiyle birlikte istihkak talebinde bulunulamaz, sebepsiz zenginleşme talep edilmesi gerekir²⁵⁵.

Sebebin baştan itibaren geçerli olmadığı ve aynen iadenin olanaksız olduğu hallerde sebepsiz zenginleşme davasının açılması gerekir. Sebebin gerçekleşmiş

²⁵³ AKÇURA KARAMAN, s. 304.

²⁵⁴ GÜLEŞ, Bedia, Türk Miras Hukukunda Denkleştirme, TBB Dergisi, Ankara 2018, s. 422.

²⁵⁵ ÖZMEN, Etem Saba / AYDIN, Gülşah Sinem, Tapu İptal Davası Olarak Yanlış Adlandırma İle Açılan Davalar (Tescili İsteme Davası/Yolsuz Tescilin Düzeltilmesi Davası), İstanbul Barosu Dergisi, C. 88, S. 6, İstanbul 2014, s. 190.

olmasına rağmen fiil ehliyeti yoksunluğu nedeniyle borçlandırıcı işlemin geçersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Tasarruf işleminin geçersiz olması halinde mülkiyetin kazanıldığından bahsetmek söz konusu olmaz ve mülkiyet taraflardan birbirine geçmemiştir. Bu gibi durumlarda kişiye yöneltilmesi gereken dava yolsuz tescilin düzeltilmesi davası olacaktır²⁵⁶.

Yargıtay 13. Hukuk Dairesi'nin 22.4.2010 tarih ve E. 2009/6636, K. 1010/5656 sayılı kararında ve Hukuk Genel Kurulu arasında bulunan görüş ayrılığına göre sözleşmenin kapsamında yer alan borçlandırıcı işlemin sınırını aşan ifalarında iade talebinin hangi gerekçeye dayandırıldığıyla ilişkindir. Bu noktada belirlenmesi gereken hususlardan biri, taraflar arasında sözleşmesel bir ilişkinin olup olmadığına ilişkindir. Yargıtay 13. Hukuk Dairesi, bu hususa ilişkin iade talebinin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca sağlanacağını vurgularken Hukuk Genel Kurulu sözleşmeden kaynaklanan sorumluluğu esas almaktadır. Öğreti tarafından benimsenen görüş de sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması gerektiğine ilişkindir²⁵⁷.

Sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulama alanı bulduğu yerlerden biri de satıcının ayıplı malı teslimi nedeniyle ortaya çıkar. Ayıplı malı teslim alan kimsenin ayıba karşı tefekkür hükümlerinin yanı sıra hata ve hile hükümlerine başvurması da mümkündür. Alıcının iradesinin sakatlanmasıyla birlikte sözleşmenin iptalinin istendiği durumlarda tasfiyenin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca yapılması gerekir. Alıcının, bu malı iadesini gerçekleştirmediği hallerde iptal hakkını kullanmayı istemesi de söz konusu olabilir. Ayıplı malı alan alıcının maldaki ayıbı bilmemesi ve bilmesinin de gerekmediği hallerde alıcının iyiniyetli olduğu söylenebilecektir ve değerlendirme de bu şekilde yapılacaktır. Ancak beklenmeyen hal ya da mücbir bir nedenin söz konusu duruma etki ettiği durumda alıcı tamamen iyiniyetli olsa dahi iade borcundan tamamiyle kurtulması söz konusu olmayacaktır. Bu durumda iptal edilen sözleşmenin tasfiyesi için sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulama alanı bulurken saldo teorisi uyarınca değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmeye göre alıcı satıcıya objektif değerden daha yüksek bir bedel

²⁵⁶ ÖZMEN / AYDIN, s. 190.

²⁵⁷ DEMİRSATAN, s. 565-567.

ödemişse, satım bedeli ile malın objektif değerini belirleyen fark satıcıdan istenecektir²⁵⁸.

Sebepsiz zenginleşmeden doğan alacak hakkının niteliği itibarıyla değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ise sebepsiz zenginleşme borçlusunun iflasına ilişkindir. Bu halde alacaklı kimse bu alacağını artık doğrudan borçludan talep etmeyecek, alacağını iflas masasına kaydettirmekle mükellef olacaktır. Böylece iflas hukuku uyarınca alacaklı sırasına girerek alacağını borçlunun malvarlığının tasfiye edilmesiyle birlikte tahsil etmeye çalışacaktır. Sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan def'i hakkının olduğu durumlarda ise bu hakkın iflas masasına karşı ileri sürülmesi gerekir²⁵⁹.

3.1. İade Borcunun Türleri

Sebepsiz zenginleşme hükümleri, taraflar arasında henüz kurulmamış bir sözleşmenin bulunması halinde, sözleşme ilişkisi devam ederken ya da sözleşmenin bittiği durumlarda uygulama alanı bulmaktadır. Bununla birlikte, taraflar arasında hiçbir anlaşma ve geçerli bir sözleşme ilişkisinin kurulmadığı durumlarda görülmesi de mümkündür.

Taraflar arasında hukuken bir anlaşma bulunmamasına karşın, zamanaşımına uğrayan kambiyo senedi nedeniyle hamil keşideciye sebepsiz zenginleşme hükümlerince müracaat edebilir. Bu gibi hallerde keşideci, sebepsiz şekilde zenginleşmediğini ispatla mükelleftir. Bununla birlikte, taraflar arasındaki temel ilişkinin son bulduğuna ilişkin ileri sürülen def'ilerde, geçici def'i hakkı tanımlayacaktır. İlk durumda borçlunun sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca başvurma hakkı ve senedin iadesini talep etme hakkı söz konusu olacaktır²⁶⁰.

Taraflar arasındaki sözleşmenin irade sakatlıkları nedeniyle geçersizliğinin tespit edilmesi halinde iadeye ilişkin hükümlerin uygulanması mümkündür. Sözleşmenin yapılmasından sonraki süreçte hata ya da hile nedeniyle iptalinin ileri sürülmesi halinde iradesi sakatlanan kimse bunun ne şekilde gerçekleştiğini ispatla

²⁵⁸ ÇAĞLAYAN AKSOY, s. 220.

²⁵⁹ KARLI, s. 122.

²⁶⁰ Finansal Kurumlar Birliği, 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu Çerçevesinde Faktoring Uygulamaları İle İlgili Güncel Sorunlar” Sempozyumu, Kıbrıs 2016, s. 41.

yükümlüdür. İptal hakkının kullanılmasıyla birlikte sürekli edimlerin karşılanmasına ilişkin geçmişe etkili sonuçlar meydana gelir. Taraflar üzerinde, sözleşmenin iptaliyle birlikte ifa yükümlülüğü kalmaz, ancak tarafların önceden yerine getirdikleri edimleri sebepsiz zenginleşme davasıyla geri almaları mümkündür²⁶¹.

Geçerli bir neden olmaksızın bir kimsenin mal varlığından başka bir kimsenin malvarlığına kayan değerlerin eksiksiz bir şekilde iadesinin gerçekleştirilmesi denkleştirici adalet düşüncesine dayanmaktadır. Denkleştirici adalet ilkesi haklı bir neden olmadığı hallerde bir kimsenin mal varlığından yararlanılması halinde bu kazanımın iade edilmesi zorunda olması nedeniyle eski hale getirme yükümlülüğünü ifade eder. Klasik görüş uyarınca iade edilmesi gereken zenginleşmenin miktar ve kapsamını fakirleşme miktarı belirler. İade edilecek miktar, davacının malvarlığındaki azalmadan daha fazlası olamaz. Borçlunun zenginleşmesine karşın alacaklının malvarlığında fakirleşme olmadığı hallerde sebepsiz zenginleşme davasının açılması söz konusu olmaz. Zenginleşmenin fakirleşme miktarından fazla olması halinde fazla olan miktarın geri verilmeye tabi olması söz konusu olamaz. Sonuç olarak zenginleşenin malvarlığında kalır.

İhlal görüşü uyarınca borçlunun iade borcunun miktar ve kapsamını malvarlığındaki kazandırma, müdahale ya da beklenmedik olayın neticesinde ortaya çıkan fiili değer artışı ve gerçek zenginleşme miktarı belirler. Borçlunun malvarlığının zenginleştiren ve bu nedenle alacaklının hukuk alanına ihlalde bulunan olayın sonucunda ortaya çıkan zenginleşmeler borçlunun aleyhine gerçekleşen zenginleşme olmakla birlikte iade borcunun kapsamını da bu zenginleştirme oluşturmaktadır.

3.1.1. Aynen İade

Sebepsiz zenginleşmede iadeyle yükümlü olan borçlunun sorumluluğunun kapsamına yönelik belirleme yapılırken sebepsiz zenginleşenin ediminin geçerliliğine duyduğu güvenin korunarak iadenin yapılması gerekir. Bu bağlamda zenginleşenin iyiniyetli ve kötü niyetli olması bakımından ayırımın göz önünde bulundurulması değerlendirilme yapılması gerekir. İadeye konu olan zenginleşmenin

²⁶¹ FIRAT TURAN, Osman, Sözleşmede İrade Sakatlıkları Hata-Hile-İkrah, 2014, s. 27.

aynen iade şeklinde yapılabilmesi için zenginleşme miktarının ve nevinin talep edildiği anda bulunuyor olması gerekir. Bu bakımdan zenginleşmeye konu olan şeyin bulunması gerekir²⁶².

3.1.2. Nakden İade

Sebepsiz zenginleşmenin sonuçlarının ortadan kalkması ya da azalması için meydana gelen zararın telafisinin aynen yerine getirilmesinin mümkün olmadığı hallerde nakden iade söz konusu olur. Sebepsiz zenginleşme isteminin aynen iadesinin mümkün olmadığı hallerde alacaklının zararının devam ettiği ve borçlunun iade yükümlülüğü altında olmaya devam ettiği görülür²⁶³.

3.2. İadeye Neden Olan Haller

3.2.1. Hukuki Sebebin Geçersizliği

Hukuki sebebin geçersiz olduğu durumlarda yapılan ifalar geçersiz olup, tarafların anlaşmaları konu üzerindeki malvarlığının taraflarında esasen bir değişiklik olmamaktadır.

Hukuki sebebin geçersiz olduğu durumlarda geçersizliğe ilişkin sonuçlar kendiliğinden ortaya çıktığı için sözleşme neticesinde dava yoluna gidilmesine de gerek yoktur. Ancak bu hükümsüzlüğün tespit edilmesi için dava açılması mümkündür ve iki tarafça da talep edilebilmekle birlikte bu hükümsüzlük, herkes tarafından ileri sürülebilir. Bu gibi hallerde sözleşmeye bağlı olarak ifa edilen edimlerin varlığı halinde, gerekli iade işlemlerinin sebepsiz zenginleşmeye dayanarak talep edilmesi de mümkündür²⁶⁴. Hukuken geçerli olmayan sözleşmeden doğan uyumsuzluklara ilişkin haksız edinim kuralları uyarınca çözümlenerek tasfiyenin gerçekleştirilmesi gerekir²⁶⁵.

²⁶² KUZGUN / KUZGUN, s. 22.

²⁶³ KUZGUN / KUZGUN, s. 24.

²⁶⁴ YÜCER, İpek, TMK mad.15'in Uygulama Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 2, 2015, s. 68.

²⁶⁵ DUMAN, İlker Hasan, Yükleniciden Bağımsız Bölüm Satın Alan Kişilerin Arsa Sahibinden İsteyebilecekleri veya İsteyemeyecekleri Hakları, İctihatlı İnşaat Hukuku, Seçkin Yayınları, İstanbul 2012, s. 1147.

Yargıtay 3. HD'nin E. 2013/17342, K. 2014/1926, T. 11.2.2014 kararına bakıldığında, hukuken geçerli bir yetki olduğu düşünülerek ödenen paraların iadesinin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talep edilebileceği değerlendirilmiştir. Bir idari işlemin yönetimine dayanılarak yapılan tek yanlı iradi işlemlerde ortaya bir sonucun çıkması için yönetimin iradesinin açıklamasının gerektiği ve tek yanlı olarak açıklanan iradeyle yapılan işlemlerin yenilik oluşturan işlemler olduğu belirtilmiştir. Kimi durumlarda bir idari işlemin oluşabilmesi için tek bir idari kuruluşun irade açıklamasında bulunmasının yeterli olduğu, kimi durumlarda ise birden çok idari kurumun onayı gerektiği ifade edilmiştir. İdari işlemin bir sonuç doğurmadığı durumlarda somut uyuşmazlığa konu olan paranın haklı bir nedene dayanmadığı öngörülmüştür. Bu nedenle, idarenin yetkili ve yapılan sözleşmenin geçerli olduğundan bahisle yapılan ödemelerin iadesinin taraflar arasında geçerli bir sözleşme bulunmadığından dolayı sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadesinin gerektiğine hükmedilmiştir²⁶⁶.

Kesin hükümsüzlük halinde hukuki işlemler baştan itibaren geçersiz olmakla birlikte iptal hakkına sahip olan kimsenin hukuki işlemleri baştan itibaren geçmişe olacak şekilde kaldırması mümkündür. İptal hakkına sahip olan kimsenin işlemleri askıda geçerli olduğundan dolayı iptal hakkının ileri sürülmesi, süreyle sınırlıdır. İptal edilen hukuki işlemle birlikte ifa edilen edimlerin de istihkak davası ya da sebepsiz zenginleşmeye dayanılarak talep edilmesi söz konusu olacaktır. İptal hakkının davayla birlikte kullanıldığı durumlarda ise ifa edilen edimlerin iadesinin eda hükmüyle talebi mümkündür²⁶⁷.

Sözleşmenin butlan ya da iptal olması gibi durumlarda hukuki nedenin geçersiz olduğu hallerde, taraflar arasında bağlanma parası belirlenmiş olabilir. Bu gibi durumlarda hukuki sebep geçersiz olduğundan dolayı bu paranın iadesi için de sebepsiz zenginleşme kurumuna başvurmak gerekir. Bu hak fer'i bir hak olduğundan dolayı, asıl alacak ilişkisinin geçersiz olması nedeniyle bu paranın da taraflarca iadesinin sağlanması gerekecektir. Gerçekleştirilmesi gereken bu iade, borcun hiç ya da gereği gibi ifade edilememesinin yanı sıra, imkânsızlık ve kusursuz ifa

²⁶⁶ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

²⁶⁷ YÜCER, İpek, s. 68.

imkânsızlığı gibi durumlarda da ortaya çıkmaktadır²⁶⁸. YGHK'nın 20.05.1964 T, 1963/751 E., 1964/388 K. sayılı kararında, geçerli olmayan bir sözleşme nedeniyle ödenen pey akçesinin iade edilmesinin sebepsiz zenginleşme uyarınca geri istenebileceği ifade edilmiştir²⁶⁹.

Taraflar arasında yapılan arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi, resmi şekle uygulanmadan düzenlendiğinde sözleşme de buna bağlı olarak geçersiz olacaktır ve taraflar arasında gerçekleşen edimler de sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talep edilebilecektir²⁷⁰. Yargıtay 15. HD, E. 2007/86, K. 2008/393, 24.01.2008 T. kararında ise taraflar arasında yapılan sözleşmenin yalnızca noterde düzenlendiği ancak noter tasdikinin başlı başına bu işlemin gerçekleşmesi için yeterli olmayacağından dolayı tapu devrinin de yapılması şartı aranmıştır. Bu hususun somut olayda yer almamasından dolayı sözleşmenin yok hükmünde olması sebebiyle tarafların sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca verdiklerini geri alabilecekleri ifade edilmiştir²⁷¹.

Hukuki sebebin geçersizliğinden dolayı değerlendirilmesi gereken hususlardan bir diğeri de vekâletsiz iş görmeye ilişkindir. Çünkü işi gören kimse, gördüğü iş sebebiyle iş sahibinin yararı için bir iş gerçekleştirdiği hallerde iş sahibinin vekâletsiz iş gören için zorunlu ve yararlı masrafları faiziyle birlikte karşılaması gerekir. Bu gibi hallerde iş gören tarafından yapılan masrafların ve altına girilen borçların iş sahibinden alacaklı olduğu miktar kadar alınması gerekir. Bu oranda alacaklı olduğundan dolayı bu gerekçeyle sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak talepte bulunulması söz konusu olamaz. Ancak iş gören, işi gördüğü kimse adına yararlı şekilde hareket etme düşüncesinde olmaksızın ona ait bir işi görmüşse, bu halde iş sahibinden herhangi bir istemde bulunabilmesi söz konusu

²⁶⁸ YAĞCIOĞLU, Burcu, Bağlanma Parası, Cayma Parası, Bunların Ceza Koşuluyla Benzerlikleri ve Farklılıkları, D. E. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, İzmir 2017, s. 1220.

²⁶⁹ www.kazanci.com, E.T. 07.11.2019.

²⁷⁰ TEKDEMİR, Faruk, Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesinde Müteahhidin Temerrüdü ve Sonuçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 29.

²⁷¹ Tekdemir, s. 29.

değildir ve bu durumda iş görenin, iş gören lehine gerçekleştirdiği hallerde yalnızca sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurması söz konusu olacaktır²⁷².

Taraflar arasında hukuki bir neden olmaksızın maddi olmayan malların kullanılmasıyla da elde edilen kazancın vekâletsiz iş görme hükümlerine dayanılarak sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadesi gerekir. Patent ve buluş hakkı, edebiyat veya sanat eserlerinden sahibinin rızası olmaksızın kullanılıp kazanç sağlandığı durumlarda hak sahibi, yararlanan kimseyle arasında geçerli bir hukuki neden olmaksızın işlem yaptığını ileri sürerek iade isteminde bulunabilir. Gerçekleştirilen bu talepte, vekâletsiz iş gören kimsenin iyiniyetli ya da kötü niyetli olması da durumu değiştirmez²⁷³.

Gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeye yönelik gerçekleştirilen düzenlemelerin genel hükümler uyarınca düzenlendiği açıktır. Bu düzenlemelerin sebepsiz zenginleşme kurumuyla bağdaştırılması mümkündür. Ancak konuya ilişkin olarak vekâletsiz iş görmeye ilişkin olarak genel hükümlere göre değerlendirme yapılmasının kabul edilmesine karşın, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümlerin uygulanmasının isabetli olmadığına ilişkin değerlendirmeler de mevcuttur²⁷⁴.

Taraflar arasında geçerli bir hukuki anlaşma olmaksızın yapılan işlemlerden gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeye ilişkin hükümler, haksız fiil niteliğindedir. Bu nedenle de sebepsiz zenginleşme kurumuna başvurulması mümkündür. Ancak taraflardan birinin ehliyetsiz olması halinde, taraflar arasındaki sözleşmenin geçersizliğine dayanılarak vekâletsiz iş görme hükümleri söz konusu olur. İş görenin ehliyetsiz olduğu hallerde, vekâletsiz iş görme hükümlerine başvurulmaksızın iş görenin sebepsiz zenginleşmeden sorumlu olacağı söylenebilir. Ayırt etme gücünden yoksun kimsenin müdahalesinden dolayı vekâletsiz iş görme hükümlerinin

²⁷² HALİLOV, Ramil, Türk ve Azerbaycan Hukukunda Vekâletsiz İş Görme, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013, s. 12.

²⁷³ HALİLOV, s. 17.

²⁷⁴ ERÇOŞKUN ŞENOL, H. Kübra, Gerçek Olmayan Vekâletsiz İş Görmenin Sistematik Açından Borçlar Kanunundaki Yeri ve 2020 İsviçre Borçlar Kanunu Tasarısı'ndaki Durum, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 22, S. 4, Ankara 2018, s. 52.

uygulanması söz konusu değildir. Bu gibi hallerde sebepsiz zenginleşme kurallarına başvurmak mümkündür²⁷⁵.

Kimi durumlarda da tarafların malvarlığına ilişkin bir müdahalenin olduğu durumlarda sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması gerekir. Bu durumlardan biri de mülkiyet hakkına ilişkin hususlardır. Mülkiyet hakkına ilişkin gerçekleştirilen saldırılar, cezai anlamda bir yaptırım boyutu bulunmakla birlikte, hukuk alanındaki gerekli koruma da sebepsiz zenginleşme hükümlerince sağlanır. Sebepsiz zenginleşmeyle ilgili sağlanan koruma, taraflar arasında gerçekleşen malvarlığı kaymalarına ilişkindir²⁷⁶.

Yargıtay HGK'nın E. 2013/13-1018, K. 2014/508, T. 9.4.2014 kararına bakıldığında, taşınmaz satıma konu olan işlemlerin gerçekleştirilmesinde şekil şartına uyulması gerektiği, uyulmadığı takdirde işlemin geçersiz olacağı değerlendirilmiştir. Taşınmaz satışında, sözleşmelerin tapu sicil memuru huzurunda düzenlenerek taraflar arasında sözleşmenin kurulması gerektiği, aksi halde sözleşmenin geçersiz olacağı ifade edilmiştir. Taraflar arasında geçerli bir sözleşme ilişkisinin olmadığı durumlarda ise ödenen sözleşme bedellerinin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talep edilmesi gerektiği ve bu taleplerin üçüncü kişilerle değerlendirilmesi aksine, sözleşmenin taraflarını ilgilendirdiği ortadadır. Üçüncü kişilere yapılan ödemelerin davacı ya da davalıdan talep edilmesinin mümkün olmadığı, ancak denkleştirici adalet ilkesi gereğince talebin üçüncü kişilerden istenebileceği hükme bağlanmıştır²⁷⁷.

Uygulamada karşılaşılan durumlardan biri de hizmeti gerçekleştiren kimsenin hizmeti gerçekleştirmiş olmasına rağmen ifadan kaçınmaya çalışmasına ilişkindir. Bir avukat tarafından davacı vekili olup düzenli olarak takip edilen bir davada, iki kardeşin arasında ortaya çıkan miras ilişkinden kaynaklanan alacak davasının sonucunda mahkeme tarafından davanın kabul edileceği son aşamaya gelindiğinde iki kardeşin, avukatın bilgisi ve izni olmaksızın sulh olmaları halinde avukata

²⁷⁵ HALİLOV, s. 30.

²⁷⁶ ÖZDEMİR, Yücel, Türk Hukukunda Kamulaştırmaz El Atma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı, 2018, s. 15.

²⁷⁷ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

hükmedilecek vekâlet ücretinin ödenmemesine ilişkin gerçekleştirdikleri bu anlaşma neticesinde kötü niyetli oldukları görülmektedir. Yapılan davadan feragat neticesinde davalının ödemekten kurtulduğu vekâlet ücretine ilişkin sebepsiz zenginleştiği görülmektedir²⁷⁸.

3.2.1.1. Tarafların Hukuki Sebep Üzerinde Anlaşamaması

İş sahibinin yüklenici karşısında başvurma imkânının bulunduğu seçeneklerden biri de sözleşmeden dönmedir. Bu durumun ortaya çıkması halinde menfi zararların da talep edilmesi gündeme gelmektedir. Bu durum bozucu yenilik doğuran haklardan biri olduğundan dolayı tarafların hukuki sebep üzerinde anlaşamadığından bahisle uğradığı zararların talebi söz konusu olabilir. İş sahibinin sözleşmeden dönmesiyle birlikte bu beyanının geriye yönelik bir etkisinin olacağını savunan görüş uyarınca, taraflar arasında gerçekleştirilen ifa edimlerinin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadesi sağlanır²⁷⁹.

Kimi durumda da taraflar, hukuki sebep üzerinde anlaşmış olmalarına rağmen, sözleşmenin yeniden uyarlanması gerekir. Böylece tarafların sözleşmenin kurulması sırasında öngöremedikleri olayların ardından meydana gelen durumların sözleşmeyi etkilemesiyle birlikte ya da sözleşmenin kurulması sırasında mevcut olan hususların etkisiyle birlikte irade bozukluğu veya diğer imkânsızlık hallerinin mevcut olması halinde, sözleşmenin yeniden uyarlanması ilkesine başvurabilecekleri gibi sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurmaları da mümkündür²⁸⁰.

3.2.1.2. Tarafların Anlaştığı Sebebin Geçersiz Olması

Kimi durumlarda da borcun hiç ya da gereği gibi ifa edilmemesi gibi durumlar söz konusu olabilir. Bu gibi durumlarda, tarafların sözleşmeye bağlılığına ilişkin ödedikleri bağlanma parasını iade etmeleri gerekir. Sözleşmenin taraflarından

²⁷⁸ YAĞIZ, Nevzat, Avukat ile İş Sahibi Arasında Yapılan Avukatlık Ücret Sözleşmesine Göre Avukata Ödenmesi Gereken Ücretten Davadaki İş Sahibi ile Karşı Tarafın Müteselsilen Sorumlu Olduğu” Kuralının Kapsamına Akdi Vekâlet Ücretinin Dâhil Olmayacağına İlişkin 05.10.2018 Gün ve 2017/6 Esas, 2018/9 Karar Sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurul Kararının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, İstanbul Barosu Dergisi, C. 93, S. 3, İstanbul 2019, s. 22.

²⁷⁹ KAHVECİ, Ali Ziya, Eser Sözleşmesinde Yüklenicinin Temerrüdü ve Sonuçları, Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri, No 92, 2017, s. 10.

²⁸⁰ GÜLBAHAR SÜZGÜN, Selin, Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s. 40.

birinin borcunun kusuru dışında ortaya çıkan bir sebepten dolayı borç sona eriyorsa, bu halde sözleşmenin diğer tarafının da borcu bu nedenden dolayı sona erer. Bu durumda, aradaki sözleşmenin geçersiz olması nedeniyle ödenen bağlanma parasının sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadesinin sağlanması mümkündür. Bu duruma sebebiyet veren olayın taraflardan birinin kusurundan kaynaklanması da mümkündür²⁸¹.

Yargıtay 3. HD, T. 6. 6. 2016, E. 2016/6855, K. 2016/8991 kararında, taraflar arasında gerçekleştirilen sözleşmenin gerekli şartları taşımadığı hallerde de sözleşmenin geçersiz olmasından bahisle taraflar arasında ödenen pey akçesi ya da cayma akçesi gibi cezai şartlar fer'i bir şart olduğundan dolayı esas sözleşmenin geçersiz olmasından bu edimlerin de geçersiz olacağı belirtilmiştir. Taraflar arasında ödenmiş pey akçesi ya da cayma akçesinin varlığı halinde de bunların iade talebi sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca söz konusu olacaktır²⁸².

3.2.1.3. Hukuki Sebebin Gerçekleşmemiş Olması

Kimi durumlarda sözleşmenin tarafları, geçerli bir borç ilişkisi söz konusuysen temerrüde düştüğü için taraflar arasındaki hukuki sebebin gerçekleşmemiş olması mümkündür. Bu gibi hallerde, taraflar aralarındaki hukuki sebebin gerçekleşmemesinden dolayı sözleşmeyi sonlandırabilirler ve sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak iade talebinde bulunmaları mümkündür.

Taraflar arasında kat karşılığı inşaat sözleşmesi yapıldığı hallerde, eserin tamamlanmasıyla bağımsız bölümlerin teslim edilmesine ilişkin ortaya çıkan temerrüd halinde arsa sahibinin sözleşmeyi sonlandırma hakkı bulunmaktadır. Sözleşmenin geçmişe yönelik sonlandırılması da mümkündür. Bu ihtimalin varlığı halinde müteahhidin, inşaatı tamamlamak için kullandığı malzemeleri sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak arsa sahibinden talep etmesi mümkündür. Belirtmek gerekir ki, müteahhidin kendi kusuru nedeniyle sözleşmenin sona ermiş olması halinde, menfi ve müsbet zararları isteme hakkı ortadan kalkar. Eğer ki bu

²⁸¹ YAĞCIOĞLU, s. 1227.

²⁸² www.kazanci.com, E.T. 07.11.2019.

duruma arsa sahibi sebebiyet vermişse, bu durumda müteahhidin menfi zararlarını isteme hakkı söz konusu olur²⁸³.

Taraflar arasındaki hukuki sebebin gerçekleşmemesi, imkânsızlık nedeniyle de mümkündür. 67854564-105[1741]-274 Sayılı Özelgeye bakıldığında, borcu sonra erdiren nedenlerden birinin imkansızlık olduğu ifade edilmiş, taraflar arasındaki sözleşmenin oluşturulmasıyla birlikte meydana gelen imkansızlığın baştaki imkansızlık, sözleşmenin kurulmasından sonra meydana gelen imkansızlık ise sonraki imkansızlık olarak ifade edilmiştir. Sözleşmenin başlangıcında mevcut olan imkânsızlık objektif imkânsızlık, sözleşmenin batıl olmasına neden olmakla birlikte sonradan ortaya çıkan imkânsızlık ise borçlunun kusuru nedeniyle ortaya çıktıysa kusurlu imkânsızlık, borçlu nedeniyle ortaya çıkmadığı durumlarda ise kusursuzluk imkânsızlık olarak değerlendirilir. Taraflar arasında imkânsızlık nedeniyle hukuki nedenin geçersiz olduğu durumlarda ifa borcundan kurtulan borçlu, karşı taraftan aldığı edimleri sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre iade etmekle yükümlüdür ve kendisine ifa edilmeyen edimleri isteme hakkını kaybeder²⁸⁴.

Müteahhidin, taraflar arasındaki var olan sözleşme uyarınca teslim günü teslim yükümlülüğünü yerine getirmemesiyle birlikte temerrüde düştüğü zaman sözleşmenin geçmişe yönelik olabileceği gibi ileriye yönelik ortadan kaldırılması da mümkündür. Arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesinin ani edimli olarak değerlendirildiği durumlarda, sözleşmenin geçmişe etkili olarak ortadan kaldırıldığı kabul edilir. Bu durumda da müteahhidin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca taleplerini ileri sürmesi mümkündür²⁸⁵. Çünkü arsa payı karşılığı inşaat sözleşmelerinde yüklenicinin temerrüde düştüğü durumlarda TBK'nın genel hükümleri uygulama alanı bulmaktadır.

Müteahhidin temerrüde düşmesiyle birlikte, sebepsiz zenginleşme görüşü uyarınca sözleşmeden dönüldüğü durumlarda dönme beyanı var ise sözleşme kurulduğu sürece sözleşme hükümleri uygulanır. Taraflar arasında bir sözleşme

²⁸³ Tekdemir, s. 14.

²⁸⁴ www.lexpera.com.tr, E.T. 26.11.2019.

²⁸⁵ TOKAT, Hüseyin, Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesinde Tescile Zorlama Davasının Açılabilmesi Çeşitli İhtimaller, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 24, S. 1, Konya 2016, s. 218.

bulunmadığı için tasfiyeye ilişkin işlemler sözleşme dışı hükümler çerçevesince değerlendirilir. Bu husus uyarınca, sözleşmeye ilişkin ifa edilmeyen taleplerin sözleşme uyarınca talebi istenemez. Tasfiye öncesi ifa edilen edimlerin iadesinde ise sebepsiz zenginleşme hükümleri çerçevesince değerlendirme yapılır. Sebepsiz zenginleşmenin nisbilik özelliği göz önünde bulundurulduğunda, zenginleşen kimseden iadeye ilişkin taleplerin üçüncü kişiye yöneltilemeyeceği ortadadır²⁸⁶.

Yargıtay 15. HD'nin 12.06.2014 tarih ve 2013/8201 E. -2014/17081 K sayılı ilamına bakıldığında, hukuken geçerli bir nedene dayanmayan sözleşmelerin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca çözümlenmesi için denkleştirici adalet ilkesi uyarınca bir değerlendirme yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yalnızca taraflar arasındaki satış sözleşmesinin geçersiz olduğu durumlarda böyle bir talebin ileri sürülebileceği belirtilmiştir²⁸⁷.

Sebepsiz zenginleşmeyle birlikte fakirleşen, müdahalenin sonunda elde edilen artışı talep etme imkânı bulur. Ancak vekâletsiz iş görmede ise müdahale eden kimsenin elde ettiği kazanç, subjektif zenginleşme kapsamında değerlendirilerek vekâletsiz iş görme kapsamında istendiği için sebepsiz zenginleşme kapsamında başvuruda bulunulması söz konusu olmaz. Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin değerlendirme yapıldığında, iş sahibinin fakirleşmesi ve iş gören kimsenin zenginleştiği hallerde sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulama bulur. Bu kurumun esas amacı, meydana gelen değer kaymalarını telafi etmek şartını hukuken koruduğu haklarının ihlal edilmesi ve bu ihlalin hukuki alanda yer alması şartı aranmaktadır. Çünkü sebepsiz zenginleşme talebi, ihlale sebebiyet veren kimsenin iyiniyetli olduğu durumlarda söz konusu olur²⁸⁸.

İş sahibinin vekâletsiz iş görmeyle birlikte sebepsiz zenginleşme nedeniyle ortaya çıkan taleplerini seçimlik hakları şeklinde ileri sürmesi mümkündür. Taleplerin yarışması halinde, seçilen talebin ileri sürülmesi söz konusu olur, iki talebin aynı anda ileri sürülmesi mümkün değildir. Elde edilen kazancın iade

²⁸⁶ AYDIN, s. 429.

²⁸⁷ www.kazanci.com, E.T. 26.11.2019.

²⁸⁸ METİNER, Ali Akın, Gerçek Olmayan Vekâletsiz İşgörenden Fikri Hakların İhlali Nedeniyle Elde Ettiği Kazancın İadesi Talebi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 112.

talebinin olduğu hallerde, sebepsiz zenginleşme talebinin ikincil niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır²⁸⁹.

Kimi durumlarda taraflar arasındaki edimde dengenin bozulmasıyla birlikte sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca taraflar arasındaki menfaat dengesinin korunması amaçlanır. Bunun için dengenin bozulduğu sırada edimini ifa etmemiş kimsenin bu şekilde taleplerini ileri sürmesi mümkündür²⁹⁰. Taraflarca ifanın gerçekleştirilmesi için beklenirken geciktirici koşulun gerçekleşmemesiyle birlikte borçlandırıcı işlemin bağlayıcılığı kalmaz ve yapılamamış hükmünde olur. Bu gibi hallerde zilyetliğin iadesi ya da sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurmak mümkündür. Geciktirici koşulun gerçekleşmediğinde dair sözleşme hüküm ifade etmediğinden dolayı öncelikle karşı tarafa verilen taşınır ya da taşınmazların mülkiyetinin de geçmemesi söz konusu olur. İadeyle yükümlü kimsenin iade yükümlülüğü aynı hakka dayanır ve iadenin kapsamı da bu zilyetlik hükümlerine göre gerçekleştirilir²⁹¹.

Hukuki sebebin gerçekleşmemesi, taraflardan herhangi birinin eylemi neticesinde ortaya çıkabilir. Bazı durumlarda da meydana gelen imkânsızlıkların taraflardan biri marifetiyle meydana gelip gelmediğine ilişkin değerlendirmenin yapılması gerekir. Davaya konu olan sözleşmelerde hukuki imkânsızlık neticesinde ifanın mümkün olmadığının kabul edildiği durumlarda ve sözleşmenin sonlanmasıyla birlikte uyuşmazlığın da sonlandırılması gerekir. Kimi durumlarda ise karar verilirken kar kaybının talep edilemeyeceğine hükmedilir²⁹². Her iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde imkânsızlık nedeniyle borçtan kurtulmanın söz konusu olduğu hallerde borçtan kurtulan borçlu, sözleşmenin diğer tarafından aldığı edimleri sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadeyle yükümlüdür²⁹³.

Yargıtay 3. HD'nin E. 2013/4104, K. 2013/5835, T. 4.4.2013 kararına bakıldığında, taraflar arasında geçerli bir hukuki ilişki kurulmadan önce ilerleyen

²⁸⁹ METİNER, s. 121.

²⁹⁰ GÜLBAHAR SÜZGÜN, s. 49.

²⁹¹ AKÇURA KARAMAN, s. 292.

²⁹² DEMİRBAŞ, Harun, Usulüne Uygun Yapılmayan İhalenin İdare Mahkemesi Kararı ile İptalinin Kamu İhale Sözleşmesine Etkisi, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 4, İstanbul 2017, s. 108.

²⁹³ SEZER, Ahmet, Taşınmaz Vaadi Sözleşmesi, İstanbul Barosu Dergisi, C. 90, S. 4, İstanbul 2016, s. 55.

süreçte hukuki bir ilişkinin kurulacağından bahisle karşı tarafa ödenen paraların iade talebi, sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talep edilebilir²⁹⁴.

3.2.1.4. Hukuki Sebebin Sona Ermiş Olması

Taraflar arasındaki hukuki sebebin sona ermesinden sonra eğer ki taraflardan biri, sözleşme sonuçlanmamış gibi sözleşmeyi sürdürmeye devam ediyorsa, bu durumda tarafların sözleşme sonrasında devam eden bu sürecinde, birbirlerine karşı verdikleri mal/edim veya kullanma-yararlanmaya ilişkin durumları sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iade etmesi gerekir.

Yerine getirilen edimlerde iade yükümlülüğünün doğması, kira sözleşmelerinde de gündeme gelmektedir. Taraflar arasındaki sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonra kiracı tarafından yerine getirilen edimlerin iadesi de sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak talep edilecektir. Bu hüküm uyarınca kiraya veren veya üçüncü kişi tarafından ifa edilen edimlerin iadesi de sözleşmede bu hususlara ilişkin hüküm varsa sözleşme ilişkisine göre, olmadığı durumlarda ise sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca yerine getirilecektir²⁹⁵.

Yargıtay 13. HD'nin E. 2003/15995, K. 2004/5481, T. 19.4.2004 kararına bakıldığında davalının idarecilik görevine atandığı, daha sonra mahkeme kararı ile bu görevden alındığı ve ilerleyen süreçte işlemin iptaline karar verilerek görevine tekrar başladığı görülmektedir. Davacı tarafından, arada geçen süre boyunca çalışmadığı zamanların ücret farkları istenmiş, bu talep doğrultusunda davacının mahrum kaldığı miktarın yalnızca ek ders ücretlerine ilişkin kısmı kendine ödenmiştir. Davacı tarafından istenen diğer meblağların ödenmemesi de söz konusu bu davanın konusunu oluşturmaktadır. Taraflar arasında, iki süre arasında yer alan süre için sözleşme ilişkisi bulunmadığından ve sözleşme hükümleri uyarınca talepte bulunulmadığından dolayı sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre talepte bulunulmuştur²⁹⁶.

²⁹⁴ Kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

²⁹⁵ İLKUTLU, Uğur, Konut ve Çatılı İşyerleri Kiralarında Kira Bedeli, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s. 47.

²⁹⁶ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

Sözleşmenin baştan ya da sonradan geçersiz kılınan hukuki ilişkilerde her iki tarafın önceden verdikleri ya da sonradan geçersiz hale gelen hukuki işlemlerde tarafların önceden belirledikleri edimlerin tasfiyesi amacıyla nasıl hareket edeceklerine ilişkin düzenlemenin olmadığı durumlarda, sözleşme ilişkisinin var olup olmadığına dikkat etmeksizin gereken tüm tasfiye işlemlerinin vekâletsiz iş görme ya da sebepsiz zenginleşme çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür. Tasfiyeye ilişkin olarak değerlendirilmesi gereken ilk husus, nisbi hak nedeniyle iadenin meydana geldiği durumlarda sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulması önceliğidir²⁹⁷.

Tasfiyeye ilişkin karşılaşılan sorunlardan biri de tarafların iadeyi ne şekilde gerçekleştireceğine ilişkin olmaktadır. İadenin nedeni sebepsiz zenginleşme hükümlerinden kaynaklandığı zamanlarda zilyetliğin iadesine ilişkin hükümler uygulama alanı bulacak ve tarafların iadeye ilişkin yükümlülükleri, birbirinden bağımsız iki ayrı borç şeklinde iade söz konusu olacaktır. Edimler geçersiz dahi olsa aynı anda ifaya yönelik bir düzenleme taraflar arasında kararlaştırılabilir. Ancak belirtmek gerekir ki, *karşılıklı sözleşmelerin ifasına* ilişkin hükümler, burada uygulama alanı bulmamaktadır. Bu hüküm doğrudan uygulama alanı bulmamakla birlikte kıyas yoluyla hükümlerin uygulanması mümkündür²⁹⁸.

HGK'nın 2003 tarihli 13-414/410 sayılı kararında yer verildiği üzere, davacı adına vakıflar idaresinin sahip olduğu bir taşınmaz satın alındıktan sonra adına yaptırdığı tescilden sonraki süreç değerlendirilmiştir. İlerleyen süreçte ise söz konusu taşınmazın özel mülkiyete konu olamayacağı gerekçesiyle dava açılarak taşınmazın hazine adına tescili sağlanmış ve taşınmazın önceki sahibi ödediği bedelin iadesi talebinde bulunmuştur. Buna karşın Yargıtay'ın konuya ilişkin görüşü ise bu talebin *denkleştirici adalet ilkesi* uyarınca çözümlenmesi gerektiğine ilişkindir. Bu oran belirlenirken iadeye konu olacak miktarın belirlenmesinde enflasyon, rayiç bedel, tüketici eşya fiyat endeksi gibi değerler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmıştır²⁹⁹. Denkleştirici adalet ilkesi uyarınca haklı bir neden olmadan başkasının

²⁹⁷ AKÇURA KARAMAN, s. 285.

²⁹⁸ AKÇURA KARAMAN, s. 314.

²⁹⁹ AKÇURA KARAMAN, s. 317.

malvarlığından yararlanarak kendi malvarlığında artış sağlayan kimse, edindiği bu zenginleşmeyi iade ederek eski hale iadeyi sağlamakla yükümlüdür.

Geçerli olmayan bir sözleşme uyarınca taşınırın mülkiyetine ilişkin *sebebe bağıllık* ilkesine göre mülkiyetin devrinin gerçekleşmesi söz konusu olmayacaktır. Bu talep, aynı iade talebi şeklinde ortaya çıkacak ve böylelikle iadenin kapsamının zilyetliğe ilişkin olduğu görülecektir. Bunun yanı sıra, *soyutluk görüşü* uyarınca hukuki sebep geçerli olmasa bile mülkiyet hakkı kazanılacağından dolayı taşınıra ilişkin iade talebinin aynı talebe dayanmaksızın sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Burada esas olan, haksız ya da sebepsizce gerçekleşen malvarlığı kaymalarını önlemeye yöneliktir. Bu durumda iade kapsamı belirlenirken iade borcunda taraflardan hangisinin daha önce ifada bulunacağına ilişkin ya da iade kapsamının ne şekilde olacağı veya hasarlardan kimlerin sorumlu olacağı veya diğer tarafların uğradığı zararın ne şekilde telafi edileceğine ilişkin yapılacak değerlendirmenin de belirlenmesi gerekir³⁰⁰.

Taraflar arasında iadenin gerçekleştirilmesine karar verildiğinde, satış bedeli şeklinde kararlaştırılan paranın alım gücünü de ödemenin ilk tarihindeki alım gücüyle orantılı bir şekilde kararlaştırmak gerekir. Bu hususa dikkat edilmediği durumlarda kısmi ödeme gerçekleşir ve bu güncellenmeyen miktar sebepsiz zenginleşme olarak iade borçlusunda kalmaya devam eder. Yapılacak olan bu değerlendirme, iade alacaklısının, sözleşmenin geçersiz hale gelerek uygulanmayacağını öğrendiği tarih itibarıyla iadenin kapsamının belirleneceği tarih şeklinde tespit edilir. Belirtmek gerekir ki, geçersiz sözleşme nedeniyle karşılıklı edimlerin gerçekleşmeyeceğini bilmesine rağmen sebepsiz zenginleşmeyi talep etmeyen alacaklının bu davranışı zararın daha da artmasına neden olacağından dolayı artan zararı iade borçlusundan istemesi söz konusu olamaz³⁰¹.

Kiralama ilişkisinin söz konusu olduğu durumlarda kiracının uzun süreli kiracı olarak kalacağını taahhüd ederek kiralanan şeye ilişkin birtakım harcamalarda bulunarak masraflar yaptıktan sonra taraflar arasındaki sözleşmenin kararlaştırılan süreden önce sona ermesi halinde yapılan bu harcamaların iadesi sebepsiz

³⁰⁰ AKÇURA KARAMAN, s. 287.

³⁰¹ DUMAN, s. 1149.

zenginleşme hükümleri uyarınca talep edilebilir. Ancak bu durum, kiracının kişisel kusurundan kaynaklanıyorsa, bu halde sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak iade talebinde bulunması mümkün değildir³⁰².

Taraflar arasındaki sözleşmenin sona ermesiyle birlikte dönme hükümleri söz konusu olmaktadır. Klasik teoriye göre dönmeye ilişkin bildirimle birlikte sözleşmenin kurulduğu zamandan itibaren tasfiye sebepsiz zenginleşme hükümlerini ortadan kaldırmaktadır. İfa edilmeyen edim yükümlülükleri de sona ermektedir. Bununla birlikte taraflar arasında iktisaba söz konusu olan hak ve malvarlıklarında görülen artış da zenginleşme sayılır. Yasal borç ilişkisi teorisi uyarınca, sözleşmeden dönmeyle birlikte ortaya çıkan iade borcunun özel bir iade borcu olarak değerlendirilmesi yapılmakta ve sebepsiz zenginleşme borcu olmadığı ve bu hükümlerin kıyasen uygulanacağı değerlendirilmektedir. Yeni dönme teorisi ise dönme işleminin geçmişe ya da ileriye yönelik etkin bir işleminin olmadığını belirtmekle birlikte sözleşmenin geçerliliğini değiştirmeksizin sözleşme ilişkisini tasfiye ilişkisi haline getirmektedir. Yerine getirilmeyen edimler içinse kaçınma hakkı meydana gelir³⁰³.

Kimi durumlarda da satım sözleşmelerinde görülen sebepsiz zenginleşmeler olmaktadır. Alıcının sözleşmeden dönme hakkını kullandığı zaman, satıcının, alıcıdan satılan şeyin iadesini isteme, kullanıma ilişkin kira bedelini talep etme ve satılanın bozulmuş olması halinde ise tazminat isteme hakkı bulunmaktadır. Satıcının bu talepler dışında bir talep hakkı bulunmamaktadır ve talep ederse de bu talebi geçersiz olacaktır. Alıcı açısından ise, ödediği taksitleri faiziyle birlikte isteme ve yaptığı masrafları da sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak talep etmesi söz konusudur. Tarafların her ikisi de aldıklarını iadeyle yükümlüdürler³⁰⁴.

³⁰² KIRMIZITAŞ, Türkan, 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na Göre Finansal Kiralama Sözleşmesi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 130.

³⁰³ ANIK, Gülgün, Borçlunun Temerrüdünden Dolayı Sözleşmeden Dönme, TBB Dergisi, Sayı 59, Ankara 2005, s. 226.

³⁰⁴ ÖZEN, Nesli Beril, Taksitle Satış Sözleşmesinin Türk Borçlar Kanunu ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Kapsamında İncelenmesi, İstanbul Barosu Dergisi, C. 90, S, 6, İstanbul 2016, s. 163.

3.2.1.5. Borç Olmayan Ödemenin Yapılmış Olması

Fakirleşenin kendini borçlu sanarak gerçekleştirdiği fiiller nedeniyle bu uygulama söz konusu olmaktadır. Bu gibi durumlarda iadenin gerçekleşebilmesi için gerçekleştirilen ödemenin iradi olup olmadığını değerlendirmek gerekir. Yanılıya düşmeden ifade bulunan kimsenin iade talebinde bulunması mümkün değildir. Ancak yapılan ödeme iradi olmaksızın zorlama şeklinde yapılırsa, bu halde iade talebinde bulunulması mümkündür. Ödemenin yanılarak yapılması halinde de iade talebinde bulunulması mümkündür. Bu gibi durumlarda, kazandırmanın gerçekleştiği zamana ilişkin bir değerlendirmenin yapılması gerekir³⁰⁵.

Borç olmayan ödemelerin yapılmış olması halinde, hukuken geçerli bir durum olmadığı hallerde iadesini talep etmek mümkündür. Ancak bazı hallerde paranın alım gücünün düştüğü durumlarda sebepsiz yere ödenen paranın da uzun zaman geçtikten sonra yalnızca sebepsiz zenginleşmeye ilişkin alacak miktarı yeterli olmayabilir. Sebepsiz zenginleşen kimsenin yıllar sonra dahi iade talebinin karşılanması mümkündür. Sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması gereken sözleşme ve sözleşme dışı ilişkilerde bu duruma ilişkin durumların ortaya çıkması mümkündür. Ortaya çıkan iade talebini uzun zamandan sonra karşılamak mümkün olsa da, bu süreyle bağlantılı olarak temerrüt faizi işlememektedir. Ancak sebepsiz zenginleşme davasında alacaklının sebepsiz zenginleşene karşı göndereceği ihtarda bu duruma ilişkin bir açıklamanın yer aldığı durumlarda sebepsiz zenginleşen kimseye ihtarda bulunulduğunda ya da aleyhine dava açılmasından itibaren borç ilişkisi nedeniyle temerrüt faizi işlemeye başlayacaktır³⁰⁶.

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi E. 2017/10772, K. 2019/1567, T. 26.2.2019 kararına bakıldığında davacının açtığı davada, malvarlığında mevcut olan eksilmeler nedeniyle ve bu eksilmenin gerekçesiz olmasından bahisle iadesinin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca yapılması gerektiği, taraflar arasında haklı bir neden olmaksızın başkasının mal varlığından ya da emeğinden zenginleşmenin geri verilmesi gerektiği ifade edilerek sebepsiz zenginleşmenin tanımına yer verilmiştir. Bu nedenle de somut olayda, davalıların taraf olduğu ortaklığın giderilmesi

³⁰⁵ TERCIER / PICHONNAZ / DEVELİOĞLU, s. 565.

³⁰⁶ NOMER, s. 229.

davasında harcanılan giderlerin karşılandığı ve bununla birlikte davalılara kira yardımının yapıldığını ileri sürülmüş ve davacının kendi isteğiyle karşılaşılan giderlerin olması nedeniyle davalıların sebepsiz zenginleşmesinin olmadığı ileri sürülmüştür. Satış nedeniyle ortaklığın giderilmesine karar verildiğinde taşınmazın satın alınamadığı durumlarda dava konusu giderlerin iradeye dayanarak ödendiği açıktır. Bu kararlar birlikte ifade edilen durum uyarınca, kişinin kendi iradesinin olup olmadığına yönelik bir değerlendirme yapılmış olup, karar da bu doğrultuda verilmiştir³⁰⁷.

Zenginleşme miktarının iadesinin talep edildiği zamana göre zenginleşmeye ilişkin faiz de tespit edilmiş olacaktır. Zenginleşme miktarı, öncelikle nedensiz yere ödenen parayla bu paranın iadesinin talep edildiği zamana kadar elde edilmiş ya da karine olarak bu para aracılığıyla elde edildiği kabul gören faizlerin toplamından oluşmaktadır. İadenin söz konusu olduğu zaman sebepsiz yere ödenen paraların tamamıyla birlikte bu gelirlerden elde edilen ya da edildiği karine şeklinde şekilde ileri sürülen faizlerle zenginleşmenin toplam tutarı oranınca temerrüt faizi yürütülür³⁰⁸.

3.2.1.6. İfanın Sehven Yapılmış Olması

Bazı durumlarda yapılan ödemeler, ödeme miktarını aşabilir. Bu gibi hallerde ödemenin sehven yapıldığının belirtilmesi gerekir ve bu şekilde yapılan ödemenin iadesini sağlamak gerekir. Bu anlamda sebepsiz zenginleşme kurumu, devlet memurlarına yapılan sehven ödemeyi de kapsayıcı niteliktedir.

Devlet memurluğunda belli şartlar altında devlete hizmet veren kimselere bu hizmetten dolayı birtakım mali ve diğer haklar sağlanır. Bunun bir sonucu olarak da fazlaya ilişkin yapılan ödemelerin olduğu görülür. Kanuna uygun şekilde yapılmayan bu ödemelerde kişiler kendine ait olmayan bu ödemeleri iadeyle mükelleftir. Sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca yapılan bu ödemelerin iadesi sağlanır³⁰⁹.

³⁰⁷ www.kazanci.com, E.T., 09.01.2020.

³⁰⁸ NOMER, s. 229.

³⁰⁹ DEMİRCİ, Zafer, Devlet Memurlarına Yapılan Fazla veya Yersiz Ödemelerin Geri Alınması, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, C. 2, S. 2, 2014, s. 49.

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi E. 2011/12926, K. 2011/18158, T. 21.11.2011 kararına bakıldığında, hatalı ödenen denetim tazminatı faiz ve masraflarıyla birlikte davalıdan tahsil edilirken yapılan fazlaya ilişkin ödemeye yöneliktir. Herhangi bir şarta ve tasarrufa dayanmayan ve yalnızca sehven yapılan ödemelerin idare tarafından yapılmış olması halinde sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak istenebileceği belirtilmiştir. Kararda yer verildiği üzere, borç olmayan bir meblağ rızasıyla ödeyen kimsenin sehven ödemeyi gerçekleştirdiğini ispat ettiği ölçüde ödediğini geri isteme imkânı bulunmaktadır. Ancak kararda belirtilen kriter, ödemenin yanlışlıkla yapıldığının ispat edilmesine ilişkindir. Söz konusu kararda HGK'nın 5.12.1984 tarih, 1982/13-387 E.-1984/997 K. sayılı kararından bahsedilmiş olup, herhangi bir şarta dayanmaksızın idare tarafından yapılan ödemelerin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iade edilebileceği ifade edilmiştir. Mahkeme tarafından bilirkişi marifetiyle yapılan fazlaya ilişkin ödemelerin miktarının araştırılarak alınacak raporun sonucuna göre karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle mahkeme, sebepsiz zenginleşmeye göre karar vermiştir³¹⁰.

Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün sıra no 16 genel tebliğinde yer verilen ifade uyarınca, tahakkuk dairelerinin hataları nedeniyle yapılan fazlaya ilişkin ödemenin sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre alındığı ifade edilmektedir³¹¹.

Sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulama alanı geniş bir yer tutmaktadır. Bu alanlardan biri de sosyal sigortalar kurumunca yapılan ödemelerin yersiz ya da fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ödemelerde HGK'nın görüşüne göre, sebepsiz zenginleşme hükümlerine gidileceğine karar verilmiştir. Bu hususta değerlendirilen durum ise yapılan yersiz ödemelerin iadesine ilişkin zenginleşen kimsenin iyiniyetli olup olmadığının değerlendirilmesi esasıdır. Yapılan değerlendirme esasen, zenginleşme konusuna ilişkin zenginleşmenin elinden ne zaman çıktığı, iddia ve ispatın ne kadar miktarda olduğuna yöneliktir. Kişinin bu

³¹⁰ www.kazanci.com, E.T. 26.11.2019.

³¹¹ "657 sayılı Devlet Memurları Kanununun değişik 164 üncü maddesinde aylıkların her ay başında peşin olarak ödeneceği hükme bağlanmıştır. Ancak, tahakkuk dairelerince gerekli hassasiyet gösterilmediğinden, aylıksız izinli olarak veya istifa suretiyle görevinden ayrılan personele de gelecek aya ait aylık ve aylıkla birlikte ödenmesi gereken diğer mali haklar tahakkuk ettirilerek peşin ödenmektedir. Yersiz yapılan bu ödemeler, 818 sayılı Borçlar Kanunu hükümlerine göre sebepsiz zenginleşme nedeni sayılmaktadır. Devletin malvarlığında azalmaya neden olan bu uygulamaları bilerek yapanlar, ilgili kanun hükümlerine göre idari ve cezai açıdan sorumludurlar."

durumu bilmesine ilişkin süreç de, iadenin kapsamını belirleyici nitelikte olacaktır. Yapılan bu ödemelerin, sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanmaksızın dürüstlük kuralı çerçevesinde talep edilmesi de mümkündür³¹².

Yargıtay HGK'nın E. 2013/1502, K. 2015/879, T. 25.02.2015 kararına bakıldığında, yapılan yersiz ödemelerin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iade talebinde bulunulacağı düzenlenmiştir. Söz konusu davanın hukuki dayanağı olarak 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun ilgili hükümlerinde yer alan genel sağlık sigortalıya ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yapılan yersiz ya da fazlaya ilişkin yapılan ödemeler gösterilmiştir. Bu kanunun ilgili hükümlerinin uygulanmasının yanı sıra, yersiz yapılan ödeme neticesinde alacaklara ilişkin iade kapsamında Borçlar Kanununun ilgili hükümlerinin uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda iyiniyetli ve kötü niyetli zenginleşene ilişkin hükümlere değinilmiş, iyiniyetli zenginleşen kimsenin, zenginleşmenin kendisinden talep edildiği tarihte elinden çıkanı iddia ve ispat ettiği miktar uyarınca iade etmekle mükellef olmayacak ve zenginleşen, zenginleşme sürecinde ya da malvarlığının arttığı sırada hukuken geçerli bir nedene dayanmadığını biliyor ve bilmesi gerekiyorsa, bu halde kötü niyetli sayılacaktır. Bu durum da iade borcunun kapsamını belirlediği ifade edilerek, kararda 27.01.1973 tarih, 1972/6 E. 1973/2 K. sayılı İBK kararından da bahsedilmiştir. Yer verilen bu karar uyarınca, fazlaya ilişkin yapılan harcamaların geri istenemeyeceği nedeniyle davanın reddine karar verilmesine rağmen, bu kararda da aynı gerekçeye dayanılarak önceki tarihli İBK kararında da hükmün bozulduğu ifade edilmiştir. Kararın devamında, mahkemenin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca değerlendirme yaptığı, ancak öncelikte 5510 Sayılı Kanuna göre özel düzenleme sayıldığı ifade edilmiştir. Bu durum da, sebepsiz zenginleşme kurumunun asliliği-talilliği hususunda mahkeme tarafından bir değerlendirme yapıldığını göstermektedir³¹³.

Fazlaya ilişkin yapılan ödemeleri de bu başlık altında değerlendirmek mümkündür. Fazla ödemelerin iadesine ilişkin taleplerde sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanmaktadır. Ancak bazı somut olaylarda bu gibi durumlarda yapılan

³¹² Aslanköylü, RESUL, Sosyal Sigortalar Kurumunca Yapılan Fazla ya da Yersiz Ödemelerin Geri Alınması, Kamu-İş Dergisi; C: 13, S: 3, 2014, s. 32-33.

³¹³ www.kazanci.com, E.T., 26.11.2019.

fazla ödemelerin taraflar arasındaki sözleşme hükümleri uyarınca değerlendirilmesi gerekmektedir³¹⁴.

Yargıtay 13. Hukuk Dairesi E. 2012/15384, K. 2012/17269, T. 3.7.2012 kararında da sehven fazla ödenen bedelin iadesine ilişkin değerlendirmede bulunulmuştur. Somut olaydaki taraflar arasındaki ilişkinin sözleşme ilişkisine dayanması nedeniyle davanın da on yıllık zamanaşımı süresine tabi olduğu belirtilmiştir. Bu sürenin dava tarihi itibarıyla değerlendirilmesi gerektiğinden bahisle sözleşmeye ilişkin bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Taraflar arasında sözleşme ilişkisinin bulunduğu durumlarda sebepsiz zenginleşme uyarınca karar verilmesi doğru görülmemiş, bu nedenle sözleşme hükümlerine göre karar verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yargıtay tarafından verilen bu kararlar sebepsiz zenginleşme kurumunun niteliği hakkında görüş görülmektedir ki, sebepsiz zenginleşme kurumu esasen tali niteliğince değerlendirilmiş ve taraflar arasındaki ilişkiye öncelikle sözleşmenin uygulanması gerektiğine karar verilmiştir. Yani taraflar arasında sehven ödemenin olduğu tüm durumlarda sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talepte bulunulamayağı ifade edilmiştir³¹⁵.

Zenginleşmeye sebebiyet veren durumlardan biri de harcamadan kaynaklanan zenginleşmelerdir. Bu gibi hallerde zenginleşen kimse, iyiniyetli olabileceği gibi kötü niyetli bir şekilde harcama yapması da mümkündür. Bir başkasına ait bir malvarlığının kendisine ait olduğu düşüncesiyle harcayan kimsenin durumu bu şekildedir.

3.2.1.7. Fikri Haklar Açısından

Zenginleşmeyle birlikte elde edilen bu malvarlığının harcamada kullanılmasıyla ya da tüketilmesi halinde harcanan ya da tüketilen kısmın rayiç bedeli miktarınca ikame edilen malvarlığı doğrultusunda talepte bulunmak gerekir. Tüketilen malların rayiç bedeli hesaplanarak değerlendirilir. Bazı hallerde ise iyiniyetli zenginleşen kimselerin zenginleşmenin geçerli olduğuna güvendiğinden dolayı gerçekleştirdiği harcamaların da yapılmış olması söz konusu olabilir. Bu

³¹⁴ AKÇURA KARAMAN, s. 295.

³¹⁵ www.kazanci.com, E.T. 30.11.2019. Sehven ödemelere ilişkin başkaca Yargıtay kararlarına bkz. HGK E. 2013/3-590 K. 2014/117 T. 19.2.2014, HGK E. 2013/3-590 K. 2014/117 T. 19.2.2014.

gibi hallerde, iyiniyetli zenginleşen kimsenin bu zararlarının da göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılması gerekir³¹⁶.

Eser sahipliğine ilişkin hakların başkası tarafından hukuka aykırı şekilde kullanılması fikri hakların ihlal edilmesi anlamına gelir. Taraflar arasında daha önce belirlenmiş bir sözleşmenin olduğu hallerde sözleşmeye aykırılıktan dolayı sözleşmede ihlalin olduğu görülebileceği gibi, aynı zamanda da sözleşme ilişkisi olmaksızın haksız fiil, sebepsiz zenginleşme ve vekâletsiz iş görme hükümleri uyarınca değerlendirmenin yapılması mümkün olacaktır. Fikri hakları zarara uğrayan kimse, uğradığı bu zararlar neticesinde kazancın iadesi yoluna sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca başvurması mümkündür. Esasen sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulması için, öncelikle taraflar arasında bir sözleşme varsa sözleşme hükümlerine ya da aradaki hukuki niteliğe başvurularak işlem yapılması, buna karşın sözleşmenin olmadığı durumlarda sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurularak iadenin talebi gerekir³¹⁷.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi E. 2014/10618, K. 2014/19899, T. 16.12.2014 kararına bakıldığında, taraflar arasındaki uyuşmazlığın davacı tarafından üretilen ve fikri haklarına sahip olduğu bir malın davacının herhangi izni olmaksızın davalıda bulunması sebebiyle söz konusu taraflar arasındaki uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu malların davalı tarafından kullanılması ve bu durumdan gelir elde edilmesi nedeniyle davalının sebepsiz zenginleştiğinden ve davalı yedieminin bu süreçte mallara el koyması nedeniyle aradan geçen zamanda üretim yapamadığı için zarara uğradığından bahisle yoksun kalınan karla birlikte fikri hakların kullanılmasından dolayı davacı tarafından talepte bulunulmuştur³¹⁸.

FSEK'te yer alan düzenlemeler uyarınca fikri haklara ilişkin bir ihlalin olduğu veya olma tehlikesinin bulunduğu hallerde, fikri hakların içinde yer alan haksız fiil borç ilişkisinin doğmasına neden olur. Ancak, aynı hakların ihlal edilmesi sonucunda maddi ya da manevi bir zararın ortaya çıkması halinde yalnızca mutlak hakkın belirlenmesiyle müdahalenin önlenmesine ilişkin taleplerin hakkı ihlal eden kimseye karşı yapılması mümkündür. Mevcut zararın olmadığı durumlarda haksız

³¹⁶ KEKLİK, s. 183.

³¹⁷ METİNER, s. 4.

³¹⁸ www.kazanci.com, E.T. 08.01.2020.

fiil nedeniyle sorumluluğa gidilmesi söz konusu olmaz. Bu gibi hallerde sözleşmeye aykırılık veya sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurmak mümkündür³¹⁹. İş görenin iş sahibine yönelik gerçekleştirdiği talepler sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca değerlendirilecektir. Taraflar arasında geçerli bir sözleşme olmaksızın vekâletsiz işgörenin elde edilen kazançlar hesap edilirken işgören kimsenin elde ettiği masraflar düşülür ve iş sahibinin sebepsiz zenginleşmesi de bu şekilde önlenir.

Bir kimsenin resminin izni dâhilinde kullanılmadığı hallere ilişkin elde edilen kazancın iadesini sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca talep etmek mümkün olacaktır. Bu durumda, kişinin kişisel becerisiyle birlikte ortaya çıkan subjektif bir zenginleşme söz konusuysa, ortaya çıkan bu kazancın nedeni kişilik hakları ihlali nedeniyle meydana gelmişse, vekâletsiz iş görme söz konusu olacağından dolayı vekâletsiz iş görme hükümleri söz konusu olacaktır³²⁰. Sözleşmeye aykırılık nedeniyle FSEK'te yer verilen hükümlere ilişkin aykırılıkta sebepsiz zenginleşme hükümleriyle birlikte daha geniş bir koruma sağlanmakta olup, vekâletsiz işgörmeye hükümlerine başvurularak zararın telafi edilmesi amaçlanmaktadır³²¹.

3.3. İade Talebinin İleri Sürülemeyeceği Haller

İade borcuna ilişkin bazı hususlar vardır ki bu durumların mevcudu halinde geri istemek mümkünken, bazı hallerde ise iadenin ileri sürülmesi mümkün değildir. TBK'da yer verilen hüküm uyarınca, bir kimse borçlu olduğunu sanarak ifade bulunduğunu ispat edemediği durumlarda iade talebini ileri sürmesi mümkün değildir. Bu gibi durumlarda ispat yükü fakirleşmiştir.

Hukuka, ahlaka aykırı şekilde kazandırmanın mevcut olması halinde, verilen şeyin iadesi mümkün olmamaktadır. Bu duruma ilişkin açılan bir davanın varlığı mevcut olduğunda ise, davaya konu olan esas değer devlete mal edilmesi hâkim tarafından kararlaştırılabilir. Bu hükmün uygulanabilmesi için hukuka ve ahlaka aykırı sonucun gerçekleşmesinin yanı sıra, hukuka ve ahlaka aykırı sonuç elde etme saikiyle hareket edilmesi ve kazandırmanın gerçekleşmesi gerekir³²². İfade bulunan

³¹⁹ METİNER, s. 8.

³²⁰ METİNER, s. 123.

³²¹ YURDUSEVEN, s. 65.

³²² ANTALYA, s. 844.

kimsenin ahlaki ödevin yerine getirilmesinden dolayı yanıldığını ileri sürmesi ve borç sayılmasına ilişkin talebi de bu durumu değiştirmez³²³.

Yargıtay 13. HD'nin E. 2006/355, K. 2006/6349, T. 24.4.2006 kararına bakıldığında, ahlaki bir amacın yerine getirilmesi için gerçekleştirilen edimlerin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca iadesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Yargıtay 7. HD de aynı görüştedir. Bu konuya ilişkin E. 2006/463 K. 2006/459, T. 23.2.2006 kararında da bu görüş açıkça belirtilmiştir³²⁴.

İçeriğinin hukuka ve ahlaka aykırı olduğu sözleşmelerden bahsederken, bunların batıl sayıldığı için istihkak ya da sebepsiz zenginleşme davasıyla geri istenemeyeceği görülmektedir. Tüketilen, yok olan ya da üçüncü iyiniyetli kişilere devredilen ve zenginleşmeye konu olabilen zenginleşmeler için de durum aynıdır. Bu hususta dikkat edilmesi gereken, verilmesi gereken şeyin sonucunda gerçekleşmesi istenen amacın hukuka ve ahlaka aykırı sonuç elde edilmesine ilişkindir³²⁵.

Geri istemenin sınırlandırılmasına ilişkin hükümler, edim ve edim dışı zenginleşmelerde olmak üzere görülmesi mümkündür. Ahlaki ödevin ifasında yarar elde etme amacı taşımaksızın taraflar arasında gerçekleştirilen kazandırmalarda borç ilişkisi oluşmasa dahi geri verme ilişkisi konu olmamaktadır. Bunun yanı sıra, zamanaşımına uğrayan bir borcun ifasından kaynaklanan zenginleşmelerin de geri istenmesi mümkün değildir. Her ne kadar borç zamanaşımına uğramış olsa da, geçerli bir borç ilişkisi olduğundan dolayı bu borcun ifa edilmesi de sebepsiz zenginleşme teşkil etmeyecektir. Diğer eksik borçların ifasında da aynı sonuç geçerli olur³²⁶. Çünkü borç, eksik borç olsa da borçluya karşı mevcut olduğundan dolayı borç zamanaşımına uğramış olsa dahi, borç olmayan şeyin ifası değildir³²⁷.

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin Esas Numarası: 2016/7546, Karar Numarası: 2016/11892, Karar Tarihi: 20.10.2016 olan kararına bakıldığında, taraflar arasındaki uyumsuzluğun tedbir nafakasının kaldırılması nedeniyle mahkeme tarafından yapılan yargılama sonunda dosyanın temyiz edilmesiyle birlikte Yargıtayca verilen kararın

³²³ EREN, s. 921.

³²⁴ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

³²⁵ EREN, s. 922.

³²⁶ ANTALYA, s. 847.

³²⁷ EREN, s. 920.

ilk derece mahkemesinden farklı olduğu görülmüştür. Taraflar arasındaki müşterek çocuğa on sekiz yaşından önce tedbir nafakası bağlanmış olup, on sekiz yaşını doldurduktan sonra bu gerekçeyle de nafaka yükümlüsünden nafaka almaya devam etmiştir. Davalı tarafından nafaka ödemesinin devam etmemesi ve bu durumun kendisini zor duruma düşürdüğünden bahisle tedbir nafakasının kaldırılmasına ve davalının reşit olma tarihinden itibaren aldığı nafakaların iadesi, davalının reşit olduğu tarihten itibaren iştirak nafakası almaya hakkı olmadığından bahisle davacı tarafından başvuruda bulunulmuştur. TMK'nın 328. maddesinin devamında yer alan hükümden bahisle, çocuğun eğitimi ergin olduktan sonra devam ediyorsa eğitim sona erinceye kadar çocuğa bakmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, davalının ergin olmasıyla birlikte tedbir nafakasının kendiliğinden sona erdiği ve tedbir nafakasının sona ermesiyle birlikte davalının reşit olduğu tarih itibariyle nafaka alma hakkının bulunmaması sebebiyle reşit olduğu tarihten itibaren nafaka alma hakkının bulunup bulunmadığının tespitine ilişkin dava açmasında hukuki bir yarar bulunmadığına da yer verilmiştir. Benzer bir karara ilişkin olarak Yargıtay HGK'nın 17.10.2012 günlü ve 2012/3-470 E. 713 K. sayılı ilamında da benzer bir karar verildiği de aynı kararda ifade edilmiştir. Ancak davalının reşit olduktan sonra eğitimine devam ettiğinden dolayı verilen nafakaların iadesinin istenemeyeceği, yapılan ödemelerin ahlaki bir görevin yerine getirilmesinden dolayı sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak iadesinin istenemeyeceği hükme bağlanarak karar verilmiştir³²⁸.

Kimi durumlarda taksitler halinde ödenen bir borcun, muaccel olmayan taksidi ödenmiş olabilir. Böyle bir durum sebepsiz zenginleşme olarak değerlendirilmez ve hataen ödeme gerçekleştirilmiş olsa dahi sonuç değişmez. Çünkü esasen sebepsiz zenginleşmeden bahsedilebilmesi için olmayan bir paranın ifa edilmesi gerekir. Yoksullaşan kimsenin iradesinin sakatlanmadan ve hataen ödeme yapmış olması gerekir³²⁹.

³²⁸ www.kazanci.com, E.T. 08.01.2020.

³²⁹ ÖĞÜZ / ERGÜNE, s. 96.

3.4. İade Borcunun Kapsamı

Sebepsiz zenginleşme kurumunun yaptırımı, zenginleşen kısmın iadesine ilişkindir. İade borcu, zenginleşen kimsenin iyi veya kötü niyetli olmasına göre değişiklik göstermekte ve iadenin kapsamı da buna göre belirlenmektedir. Bununla birlikte zenginleşmenin elde olup olmamasına göre de iadenin kapsamı açısından değişiklik gösterebilmektedir³³⁰. Kanunda yer verilen hüküm uyarınca iyiniyetli zenginleşenin iadeyle yükümlülük altında olduğu kısım elinde kalan miktarla sınırlı olacaktır³³¹.

İade borcu kapsamı bakımından Yargıtay 3. HD'nin E. 2012/18071, K. 2013/1298, T. 29.1.2013 kararına bakıldığında, sebepsiz zenginleşmenin neyden kaynaklandığını belirlemek gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte iade kapsamını belirlemek gerekir. Bu duruma ilişkin değerlendirmede bulunurken, sebepsiz zenginleşenin iyiniyetli ya da kötü niyetli olduğu somut olaya ve zenginleşenin davranışlarına göre belirlenir. Söz konusu kararda 22.02.1991 gün, 1990/1 E -1991/1 K. sayılı YİBK'ya atıf yapılarak benzer yönde bir değerlendirme yapıldığı ortaya konulmuştur. İade borcunun kapsamını belirlerken zenginleşme ve fakirleşme zamanının da belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle iade talebinde bulunulabilmesi için taraflar arasındaki malvarlığı değerinin kayması nedeniyle tarafların malvarlığındaki azalma ve çoğalmanın davacının sahip olduğu payın satıldığı tarihte gerçekleşmiş olduğu ispatlanmalıdır. Böylece sebepsiz zenginleşmenin belirlenmesinde ortaya çıkan sonuçlara göre değerlendirme yapılması gerektiğine mahkeme tarafından hükmedilmiştir.

3.4.1. İyiniyetli Açısından

İyiniyet kavramına bakıldığında, TMK'nın madde üçte yer verilen hüküm uyarınca, gerçek durumu bilmeme ve bilmenin gerekmediğine ilişkindir. Sebepsiz zenginleşen kimsenin, iadeyle sorumlu olduğunu biliyor ya da bilme durumu söz konusuysa, zenginleşenin iyiniyetli olduğundan bahsedilemez. Ancak TMK'da yer verilen hüküm nedeniyle iyiniyet aslolan olduğundan, fakirleşenin, zenginleşen

³³⁰ TURANBOY, s. 96.

³³¹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 387.

kimsenin iyiniyetli olmadığını ispatla mükelleftir. Somut olayın özelliklerine bakıldığında, zenginleşen kimsenin iyiniyetli olmadığı ve olamayacağı açıkça görülüyorsa, bu halde de ispat yükümlülüğü ortadan kalkar ve ispat şartının yerine geldiğinden söz edilir³³².

Bir kişinin malvarlığında kendi iradesiyle ortaya çıkan eksilmeye masraf denilir. Masrafla zarar arasındaki fark da masraftaki ortaya çıkan eksilmedir. Bunu gerçekleştiren kimsenin iradesine dayalı bir durum söz konusu olmakla birlikte zarar ise o kişinin iradesi dışında gerçekleşmektedir. Masrafın bir başkasının malvarlığı için yapılmış olması da mümkündür. Bu halde, kendi malı sanarak başkasının malvarlığı üzerinde harcama yapan kimsenin, yaptığı masrafla birlikte malvarlığına yönelik bir yarar sağlama amacı bulunur. Esasen dikkat edilmesi gereken husus, sağlanan bu yararın fiilen gerçekleştirilmesi değil, objektif açıdan bakıldığında yarar sağlamaya yönelik sonucun meydana gelip gelmediğinin değerlendirilmesinden ibarettir³³³.

3.4.1.1. İadenin İyiniyetli Yönünden Sınırlandırılması ve Kapsamı

Edimden kaynaklanan zenginleşmelerde görülmektedir ki, zenginleşen kimsenin subjektif biçimde zenginleşme tutarını iadeyle sorumlu olmadığı kabul edildiğinde, söz konusu miktarın kural olarak iadesinin gerektiği hallerde objektif zenginleşme tutarından indirilmesi gerekir. Çünkü objektif değerle gerçekleşen zenginleşmeyi aşan tutarın zenginleşme ortaya çıktığı zaman borçlunun malvarlığında olması gerekmektedir. İyiniyetli için bu durum, elinde kalan kısmın iadesine ilişkin olup, bu kısmı iade etmesi gerekmektedir³³⁴. Bu noktada değerlendirilecek subjektif zenginleşme miktarı, borçlunun olağan koşullarda yapmakla yükümlü olduğu zenginleşme nedeniyle ödemekten kurtulduğu miktara eşittir. İyiniyetlinin elinde kalanla sorumlu tutulabileceği zaman, sebepsiz zenginleşmenin talep edildiği ilk andır. Zenginleşen kimsenin iade yükümlülüğü bu andan sonra başlar. Zenginleşen tarafından istenecek bu giderler, iradi olarak

³³² OĞUZMAN / ÖZ, s. 387.

³³³ TURGUT GÜNBAŞ, s. 83.

³³⁴ KEKLİK, s. 46.

gerçekleştirdiği harcamalardır³³⁵. Zenginleşenin iade sorumluluğundan kurtulabilmesi için elden çıkarma zamanında da iyiniyetli olması gerekir³³⁶.

Zenginleşmeden sağlanan ve maddi karşılığı bulunan edimlerin yok olması ya da son bulmasıyla birlikte iyiniyetlinin zenginleşme miktarı ortadan kalkar. Bu durum zenginleşenin kusurundan kaynaklanmamış olabileceği gibi kusurundan kaynaklanması da mümkündür. Bu durumda da iyiniyetli zenginleşenin, iade borcundan bu kapsamda kurtulması mümkündür³³⁷. Bu noktada değerlendirilmesi gereken husus, zenginleşenin nedensiz iktisap neticesinde yok olan şeyin, yok olmadan önce elde ettiği menfaat oranınca iadeyle yükümlü olmasına ilişkindir. Alman Hukukunda bu, *zenginleşmenin düşmesi* olarak ifade edilmektedir³³⁸.

Sebepsiz zenginleşmeyle birlikte zenginleşen aleyhine ortaya çıkan borcu iade etmekle yükümlüdür. Sebepsiz zenginleşen bu zenginleşmeyi aynen, mümkün olmadığı hallerde ise elinde kalanı geri vermekle mükelleftir. Bu durum *olduğu gibi iade* şeklinde de yorumlanabilir. Bu noktada iyiniyetli zenginleşenin elinde bir şey kalmadığı hallerde zenginleşmeye konu olan şeyin elinden çıktığı def'ini ileri sürerek borçtan kurtulur³³⁹.

Kaçak elektrik kullanımına ilişkin davada YHGK'nın 20.12.2000 E. 2000/3-1803 K. 2000/1813 tarihli kararında davalının, ilgili kurumla bir sözleşme imzalamadan ve abone olmadan elektrik kullanımıyla ilgilidir. Mahkeme, iyiniyet ilkesine uygun olarak, davalı ile tedarikçi arasında zorunlu bir ilişki olduğuna karar vermiştir. Bu nedenle, davalı tarafından Elektrik Tarife Yönetmeliği uyarınca hesaplanan bedelin ödenmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, davacı, zenginleşmenin Elektrik Tarife Yönetmeliği uyarınca hesaplanacak fiyattan daha düşük olduğunu veya kurumun iddia edilen miktar kadar fakirleşmediğini iddia edemez. Bununla birlikte bu savunmaların, davacının tazminat talep eden ya da sebepsiz zenginleşmeye sebep olan tazminata dayandırılması gerekmektedir. Şirkete

³³⁵ ANTALYA, s. 840.

³³⁶ EREN, s. 912.

³³⁷ OĞUZMAN / ÖZ, s. 390.

³³⁸ ANTALYA, s. 840.

³³⁹ ÖĞÜZ / ERGÜNE, s. 98.

verilen hasar miktarı veya davalının sebepsiz zenginleşmesi, elektrik için düzenlenen fiyattan daha düşük olabilir³⁴⁰.

İyiniyetli zenginleşen, elde ettiği malı üçüncü kişiye devretmiş olduğu bedel oranında zenginleşmiş sayılır. Bu bedeli üçüncü kişiden almamış olsa da durum değişmez, iade yükümlülüğü devam eder. Bu malın bağışlanması hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, iyiniyetli zenginleşen kimsenin zenginleşmeyle bir bağlantısı kalmadığından dolayı iade borcundan kurtulduğu yönündedir. Diğer görüşe göre, bağışlamanın bağışlayana verdiği manevi durumun ekonomik bir değer taşımamasına rağmen bu şekilde zenginleştiği için iade talebinde bulunulabileceği ifade edilir³⁴¹.

Baştaki zenginleşmenin zamanla artmasıyla birlikte bu artışın da iadenin kapsamında değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Zenginleşen kimse, iyiniyetli olsa dahi sonradan ortaya çıkan bu zenginleşmeye ilişkin taleplerin iadesinden kaçınması mümkün değildir. Ortaya çıkan zenginleşmenin masraftan kurtulma şeklinde görülmesi de mümkündür. Elde edilen bu tasarrufların da iade kapsamında değerlendirilmesi mümkündür³⁴².

İyiniyetli sebepsiz zenginleşenin iade borcunun iade zamanında elinde kalanlarla sınırlandırılması, iyiniyetli zenginleşen kimsenin güveninin korunmasına ilişkindir. İyiniyetli zenginleşen için, iadeyle yükümlü olduğu malvarlığına ilişkin talep anına kadar birtakım değişiklikler olabilir. Bu nedendir ki değişiklik gösteren malvarlığı değeri olduğu söylenebilir. Çünkü iyiniyetli zenginleşen, zenginleşmenin gerçekleştiğine güvenerek bazı haklarının yok olmasına sebep olacak ya da ispat hakkının mümkün olmadığı birtakım eylemlerde bulunmuş olabilir. Bunun yanı sıra, birtakım zararlara da sebebiyet vermiş olması da mümkündür. Öğretide bu durumda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin uğranılan bu zararların iade borcundan düşülmesi gerektiğine dair görüşler de mevcuttur. Bu hususta değerlendirilen husus, zenginleşenin kendi fiili neticesinde ortaya çıkan bu zararın iade borcu açısından indirim söz konusu olmayacağına ilişkindir. Ancak iade

³⁴⁰ SCHÄFER, Hans-Bernd, Aksoy, Hüseyin Can, Alive And Well, The Good Faith Principle In Turkish Contract Law, Ankara 2014, s. 21.

³⁴¹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 392.

³⁴² OĞUZMAN / ÖZ, s. 392.

davasıyla birlikte davacının ifa ettiği edada hata etmesi sonucunda zenginleşenin edimi sakat hale geldiyse meydana gelen bu zararların indirilmesi gerekir³⁴³.

Sebepsiz iktisap neticesiyle elde edilen malın değerinde herhangi bir değişiklik olmaksızın iktisap ettiği malvarlığı neticesinde başka bir malvarlığında azalmanın görüldüğü durumlarda bunların da iade borcundan mahsup edilmesi kural olarak mümkündür. Fark teorisi altında bu durumun hakkaniyete aykırı sonuçlar ortaya çıkarması söz konusu olabilir. Bu durumun önüne geçebilmek için malvarlığında görülen eksilmenin göz önünde bulundurularak değerlendirmenin yapılması gerekir³⁴⁴.

İade borçlusu bazı durumlarda iktisap edilen şeye ilişkin yapılan iradi harcamaları isteyebilir. Bu giderleri talep etme hakkı, iadenin aynen geçerli olduğu hallerde söz konusu olur. Bu giderler kendisine ödenmediği takdirde iadeyle yükümlü bulunan kimse, iadeden kaçınması mümkündür³⁴⁵.

İyiniyetli kimse, sebepsiz iktisap ettiği mallara ilişkin karşıladığı zorunlu giderleri fakirleşen kimseden isteme hakkına sahiptir. İade alacaklısının işine yaramayacak dahi olsa bu zenginleşmeyi ödemekle yükümlüdür³⁴⁶. Bu iade talebinde, zenginleşmenin ne zaman olduğuna dair değerlendirmenin yapılması gerekir. İadenin sağlanacağı tarih, zenginleşmenin fiilen gerçekleştiği tarih olarak değerlendirilmeyip, alacaklı tarafından bu talebin ne zaman ileri sürüldüğü dikkate alınacaktır. Bu talep davayla talep edildiğinde dava tarihi, dava yoluyla talep edilmediyse de talep tarihinin göz önünde bulundurulması gerekir³⁴⁷.

Yargıtay 6. H.D.'nin, E. 2015/7969, K. 2016/4359, T. 2.6.2016 sayılı kararına ilişkin, söz konusu kararın ortaya çıkmasına etkisi olan somut olaya bakıldığında faydalı giderlerin değer artışında göz önünde bulundurulacağı ve bu kattığı değerlerin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca tahsil edileceğine ilişkin bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Kiracının ihtiyacı ve işin niteliği nedeniyle kiralananana ilişkin yaptığı imalat giderlerini kiralayandan isteyebileceği ifade

³⁴³ TURGUT GÜNBAŞI, s. 75.

³⁴⁴ OĞUZMAN / ÖZ, s. 393.

³⁴⁵ OĞUZMAN / ÖZ, s. 397.

³⁴⁶ OĞUZMAN / ÖZ, s. 398.

³⁴⁷ EREN, s. 913.

edilmiştir. Söz konusu uyuşmazlığa ilişkin değerlendirmenin vekâletsiz iş görme hükümlerine göre karar verilmesi gerektiği ve talebin faydalı ve zorunlu unsurlara ilişkin olup söküp alma hükümlerine göre değerlendirilemeyecek unsurların talep edilebileceği yönündedir. Katılan değerler neler olduğunun belirlenmesi, bu değerlerin yapıldığı tarihle birlikte kira sözleşmesinin kalan süresi içinde yıpranma payının düşüldükten sonra değerlendirildiği ifade edilmiştir ve Yargıtay bu doğrultuda karar vermiştir³⁴⁸.

Lüks giderler açısından ise kötü niyetli kimsenin bunları talep etme ve isteme imkânı bulunmamaktadır. Lüks giderler, gerek olmamasına karşın kişisel zevk için yapılan harcamalardan ibarettir. Bu giderler iade sırasında iade edilecek malda değer artışı meydana getirmişse, bu durumda iade borçlusunda asıl mala zarar vermeksizin söküp alma imkânı bulundurmaktadır³⁴⁹. Karşı tarafın lüks giderlerin bedelini vermekten kaçınması ya da gerekli indirimi yapmaması halinde zenginleşenin asıl mala zarar vermeden bunları alma hakkı her zaman bulunmaktadır³⁵⁰.

İyiniyetli zenginleşen tüm bu masraf kalemlerinin yanı sıra, bu malvarlığı üzerinde noter masrafı yapmışsa, gümrük vergisi ödemişse veya taşıma giderlerine katlanmak zorunda kalmışsa, malın iadesi halinde bu masraf kalemlerinin de mahsup edilmesi gerekir. Zenginleşmeye konu olan malvarlığının saklanması ya da depo edilmesinin gerektiği durumlarda da iyiniyetliye yönelik kalemlerin indirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, taşıma ve gönderme giderleri sırasında karşılanması gereken giderlerin de indirilmesi gerekir³⁵¹.

İyiniyetli kimsenin iade sorumluluğu kapsamına iade masraflarının dâhil edilmemesi gerekir. Masrafın o kimse tarafından yapılmasının gerekli olduğu hallerde ise iade borcundan indirilmesi gerektiği ve iyiniyetli kimsenin bu zenginleşmenin ortaya çıkmamış olması halinde bu masrafları yapmayacağını göz önünde bulundurarak değerlendirmenin yapılması gerekir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, beklenmedik bir olay neticesinde zenginleşmeye konu malvarlığında bir eksilme

³⁴⁸ www.kazanci.com, E.T. 25.11.2019.

³⁴⁹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 399.

³⁵⁰ KAYAR, s. 90.

³⁵¹ EREN, s. 916.

ya da azalmanın olduğu durumlarda, meydana gelen hasarlar alıcıya ait olduğundan dolayı zenginleşen kimseye yıkılması söz konusu olamaz³⁵².

3.4.1.2. İyiniyetlinin İade Kapsamına İlişkin Yargıtay'ın Yaklaşımı

22.02.1991 gün, 1990/1 E.- 1991/1 K. sayılı YİBK'da da değinildiği üzere, geri verme borcunu belirlerken öncelikle fakirleşme ve zenginleşmenin ne zaman gerçekleştiğini belirlemek önemlidir. Dava tarihinden önceki zamanlarda gerçekleşen olaylar neticesinde sebepsiz zenginleşme nedeniyle borçlu olan kimsenin gerçekleştirdiği edimlerin zenginleşme kapsamında değerlendirilmeyeceği esasen ifade edilmiştir. Verilen karar uyarınca, sebepsiz zenginleşme neticesinde iade talebinde bulunulabilmesi için taraflardan birinin malvarlığının diğer tarafın malvarlığı aleyhine çoğalması gerekir. Bu azalma ve çoğalmanın da davaya konu olan taşınmazda davacıya ait payın satılması neticesinde el çektirildiği tarih olarak ifade edilmiştir. Yargıtay 3. HD., 29.01.2013 tarih ve 2012/18071-2013/1298 E., K. sayılı ilamında ise sebepsiz zenginleşmeye ilişkin iadenin kapsamı değerlendirilirken fakirleşme ve zenginleşmeye ilişkin zamanların belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁵³.

3.4.2. Kötü Niyetli Açısından

Sebepsiz zenginleşmeyle birlikte tasfiye ilişkisi söz konusu olur. Malvarlığı kaymalarının önlenerek ortaya çıkan zararların giderilmesi amaçlanırken, zenginleşen kimsenin zenginleşme konusu olan şeye ilişkin gerçekleştirdiği masrafları iade alacaklısından tasfiye sırasında talep eder. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki iadenin talep edildiği sırada iadenin aynen talep edilebilir olup olmadığının değerlendirilmesi gerekir. Aynen iadenin mümkün olmadığı hallerde masrafların iade borcundan indirilerek tasfiyenin tek taraflı gerçekleştirilmesi sağlanır. Zenginleşen kimse iyiniyetli de olsa kötü niyetli de olsa esas olarak iade borcuyla birlikte zararın tazmini değil, malvarlığında meydana gelen kaymaların önlenmesi amaçlanır.

³⁵² OĞUZMAN / ÖZ, s. 404.

³⁵³ KUZGUN, Şerife / KUZGUN, s. 23.

Sebepsiz zenginleşmenin meydana gelebilmesi için zenginleşen kimsenin iyiniyetli ya da kötü niyetli olması sonucu değiştirmez. Esasen bu ayırım, zenginleşenin iade kapsamını ve masrafların talep edilmesine ilişkin hususlara ilişkindir. Aynen iadenin mümkün olmadığı ya da ortaya çıkan masrafların ayrı talep şeklinde olmaksızın iadesi gereken zenginleşmeden mahsup edilmesi gerektiği hallerde indirim kalemi olarak saptanacaktır. Bu nedenle de sebepsiz zenginleşenin gösterdiği tutum, yalnızca iade borcunun kapsamına ilişkindir³⁵⁴.

Bu kapsamda zenginleşmeye neden olan malvarlığının zenginleşene yarar sağlayıp sağlamadığı ve bu yararın ne derecede olduğunun da bir önemi bulunmamaktadır. Kötü niyetli zenginleşenin zenginleştiği şeyde hiçbir yarar sağlamamış olması da sonucu değiştirmez ve iade borcundan kurtulması söz konusu olmaz. İadeyle yükümlü olduğu şeylerin kişisel kusuru nedeniyle eksilmesi ya da telef olması halinde zenginleşmenin ortadan kalktığı söylenemez³⁵⁵.

Kötü niyetli zenginleşenin iade borcu ve kapsamı değerlendirildiğinde ilk olarak zenginleşmeye konu olan malvarlığının değeridir. Bu değer, zenginleşenin elde ettiği ve malvarlığında artış sağlayan şeydir. Bu zenginleşmenin kapsamını para oluşturabileceği gibi, taşınır eşya, hizmet ediminin yanı sıra hak ya da kullanma, yararlanma ya da bir şeyi tüketmeye ilişkin de olabilir. Zenginleşmeye konu olan şeyin fiziki varlığının yanı sıra ekonomik değerinin de bulunması gerekir. Zenginleşmeye konu olan malın ya da hizmetin piyasa değerinden iade bedelinin ne kadar olduğu belirlenir, iade alacağına ilişkin değerlendirmede subjektif değer hesaba katılmaz³⁵⁶.

Zenginleşen kimsenin kötü niyetli olarak değerlendirilmesi için iadeyle yükümlü olduğunu bilmesi yeterlidir. İadeyi kime bulunacağını ve fakirleşenin kim olduğunu bilmesi gerekmez ve bu durum şart olarak aranmaz. Kötü niyetli, yalnızca iadeyle mükellef olduğunu bilen ya da bilmesi gereken kişidir³⁵⁷. Bu durum zenginleşmenin ilk gerçekleştiği sırada meydana gelmiş de olabilir, iade talebinin öğrenilmesiyle birlikte iadenin yapılmamasıyla da ortaya çıkabilir. Bu halde kötü

³⁵⁴ KEKLİK, s. 91.

³⁵⁵ TURGUT GÜNBAY, s. 98.

³⁵⁶ TURGUT GÜNBAY, s. 98.

³⁵⁷ OĞUZMAN / ÖZ, s. 387.

niyetli, elde olanlarla birlikte elden çıkardığı değerleri de iade etmekle sorumludur³⁵⁸.

Geri vermenin kapsamına bakıldığında, müspet ve menfi zenginleşmenin yanı sıra objektif ve subjektif zenginleşmenin tamamı istenir. Geri vermekle mükellef olduğunu bilen kimse, kötü niyetli zenginleşen olduğunu bilmektedir ve zenginleşme gerçekleştiği andan itibaren iade yükümlülüğünün altına girer. Başta iyiniyetli olsa dahi, hak sahibinin iadeyi talep etmesiyle birlikte iadeyi gerçekleştirmezse, bu andan itibaren kötü niyetli olur ve iade borcu altına girer. Bu andan itibaren zenginleşen, zenginleşmenin ilk anından itibaren iadeyle sorumlu olur³⁵⁹.

Kötü niyetlinin iade borcu kapsamına para, hizmet edimi, bir hak girmekle birlikte, bunun yanı sıra bir şeyi kullanma, yararlanma veya tüketmeye ilişkin bir durum neticesinde de borcunun ortaya çıkması mümkündür. Bununla birlikte, kötü niyetli zenginleşenin yararlandığı kaynaklar neticesinde elde ettiği değerlere ilişkin de değerlendirme yapılarak bunların da iadesinin talep edilmesi mümkündür. Kötü niyetli zenginleşenin kötü niyetli bir şekilde elde etmeyi ihmalde bulunduğu ürünler de geri verme kapsamında değerlendirilmesi gerekir.³⁶⁰

3.5.1. Kötü niyet Kavramı

Gerçekleşmeyen bir sebep neticesinde zenginleşmenin söz konusu olduğu hallerde, beklentinin gerçekleşmemesiyle birlikte bu durumun öğrenildiği an itibariyle kötü niyetli zenginleşilmiş sayılacaktır³⁶¹.

İade borcunun kapsamını değerlendirirken zenginleşenin iyiniyetli olup olmadığının da değerlendirilmesi yapılırken TMK 3. maddede yer verilen iyiniyet kavramı göz önünde bulundurulur. Bu açıdan değerlendirildiğinde iyiniyet, zenginleşen kimsenin iadeyle mükellef olduğunu bilmemesi ve bunun yanı sıra bilmesinin de beklenmediği durumlardır. Düzenlenen bu kanun hükmünün tersinden değerlendirme yaptığımızda kötü niyetli kimse ise, elde ettiği zenginleşmeyi iade etmesi gerektiğini ve bu nedenle de zenginleşmenin haklı bir neden olmaksızın

³⁵⁸ EREN, s. 907.

³⁵⁹ EREN, s. 907.

³⁶⁰ EREN, s. 909.

³⁶¹ OĞUZMAN, ÖZ, s. 388.

meydana geldiğini bilen ya da bilebilecek durumda olan kimsedir. Bunun yanı sıra, zenginleşen kimsenin haklı bir nedene dayanmaksızın zenginleştiğini bilmesinin yanı sıra zenginleşmenin ilerleyen süreçte sebepsiz hale geleceğini bilmesi ya da bilebileceği ihtimalinin bulunması durumunda da kötü niyetli olduğu kabul edilir³⁶².

3.5.2. İspat Yükü ve Bilme Kavramı

İadenin zenginleşenden talep edildiği zamanki zenginleşme miktarı iade kapsamını belirler³⁶³. Bu halde, iade yükümlülüğünün söz konusu olmaması için, malın elden çıkıp çıkmamış olmasına göre bir değerlendirme yapılarak karar verilmesi gerekir. Elden çıktığı zamanda iadeyle yükümlü olduğunu biliyorsa, bu halde zenginleşenin iyiniyetli olduğundan bahsetmek mümkün değildir ve malı iade etmekle yükümlülüğü başlar³⁶⁴.

Sebepsiz zenginleşen kimsenin kötü niyetli olduğuna ilişkin ispat külfeti TMK 3. maddede yer verilen hükümlerle ilişkilidir. Bu nedenle iyiniyetlin asıl olduğu değerlendirilerek hukuki yorumun da bu çerçevede gerçekleşmesi söz konusu olacaktır. Bu nedenledir ki, zenginleşen kimsenin kötü niyetli olduğuna ilişkin ispat yükü fakirleştiğini iddia eden davacıdadır. Zenginleşen kimsenin zenginleşmeyi elden çıkardığı hallerde zenginleşmeye konu olan şeye ilişkin ve yaptığı faydalı masraflara ilişkin iyiniyetli olduğunu ispat etmekle yükümlü değildir. Fakirleşenin, zenginleşenin kötü niyetli olduğunu ispatlamadıkça zenginleşen kimse iade borcu için iyiniyetli sayılacak ve zenginleşmeye ilişkin yaptığı masrafların tamamını davacıdan talep etmeye devam edecektir³⁶⁵.

Yargıtay 23. Hukuk Dairesi'nin E. 2016/5203, K. 2019/1781, T. 8.5.2019 kararına bakıldığında, üçüncü kişinin yolsuz kayda dayanmak suretiyle aynı hak kazanımının korunması amacıyla tescilin yolsuzluğunu bilmemesi ve bununla birlikte bilebilecek durumda olmayarak iyiniyetli olması gerektiğini ifade eder. Tescilin yolsuz olduğunu bilen üçüncü kişilerin iyiniyetli olduğundan söz edilemeyeceği gibi, burada aranacak olan iyiniyet, tescil isteminin yevmiye defterine

³⁶² KEKLİK, s. 96.

³⁶³ OĞUZMAN / ÖZ, s. 389.

³⁶⁴ KILIÇOĞLU, s. 417.

³⁶⁵ KEKLİK, s. 99.

kaydı sırasında olması gerektiğine ilişkindir. Üçüncü kişinin iyiniyetli olmadığına ilişkin ispat yükü iddia eden tarafta olup, ispatın zor olduğu durumlarda karinelere yararlanılması mümkündür. İspat edildiği durumda ve üçüncü kişinin iyiniyetli olmayıp, söz konusu durumda tescilin yolsuz olduğu kanaatindeyse geriye etkili fesihle birlikte tarafların verdiklerini sebepsiz zenginleşme kuralları uyarınca iade talebinde bulunmaları mümkündür. Yüklenciden arsa hissesi karşılığı bağımsız bölüm alan kimsenin iyiniyetli olduğu asıl, kötü niyetli olması ise istisnadır. Bu durumun ispatı üçüncü kişinin iyiniyetli olmadığını iddia eden kişi tarafından ispat edilmesi gerekir³⁶⁶.

3.5.3. İade Borcunun Kapsamı

Kötü niyetli zenginleşen kimse, elden çıkardığı zenginleşmeden sorumlu olmasıyla birlikte kurtulduğu masrafın objektif karşılığını da iade etmekle mükelleftir. Bununla birlikte zenginleşme, zenginleşen kimsenin fiili dışında meydana gelmişse, masrafın zenginleşen kimse tarafından yapılmasının zorunlu olup olmadığına ilişkin değerlendirmenin yapılması, indirim kalemlerinin neler olacağını ortaya koyar. Kötü niyetli kimsenin masraftan kurtularak meydana gelen zenginleşmelerde, subjektif zenginleşmeye ilişkin miktarın, objektif zenginleşme miktarından az olması halinde ve kusurunun bulunmadığı durumlarda, zenginleşmenin kapsamının daraldığı düşünülerek iadenin kapsamında değişim söz konusu olabilecektir. Çünkü masraftan kurtulmaya ilişkin durumların olması halinde, meydana gelen zenginleşme miktarının hesaplanması, söz konusu masrafların rayiç bedelinin dikkate alınması gerekir³⁶⁷.

Kötü niyetli zenginleşenin iade kapsamında malın bizzat kendisi tarafından tüketilmesi, mala zarar verilmesi ya da tamamen iade edilemeyecek hale getirmesi, üçüncü bir kimseye satması ya da bağışlaması halinde iade sorumluluğundan kurtulması mümkün değildir. Ancak, iadeye konu olan malın dış olaylar ya da üçüncü kişinin davranışı nedeniyle eksilmelerin olduğu hallerde genel hükümlere göre sorumluluğu söz konusu olacaktır. Bu bağlamda dikkat edilecek husus, kötü

³⁶⁶ www.kazanci.com, E.T. 09.01.2020.

³⁶⁷ KEKLİK, s. 48.

niyetli kimsenin kendisinden beklenen özeni gösterip göstermediğine ilişkin olacaktır³⁶⁸.

İadeyle yükümlü olduğunu bildiği halde zenginleşmeye konu olan malvarlığını bilerek elinde tutmaya devam eden kimsenin de kendi kusurundan sorumlu olması söz konusu olacaktır. Çünkü esasen sebepsiz zenginleşme kurumunun özelliğine bakıldığında her türlü zararın tazminini değil, değer kaymalarının telafi edici bir yönü bulunmaktadır. Kötü niyetli kimsenin gerçekleştirdiği fiil haksız fiil olduğu durumlarda her türlü zararın telafi edilmesi mümkün olacaktır³⁶⁹. Kötü niyetli kimse malvarlığında meydana gelen zenginleşmeyi tamamen vermekle yükümlü olduğu gibi, zenginleştiği değer içinde malın kaybolması, hasara uğraması ya da değer azalmasından da sorumludur³⁷⁰.

Zenginleşenin, zenginleştiği şey üzerinde haklı bir gerekçeye sahip olmadığını bilmesi yeterli olup, bunun yanı sıra hileli davranış gerçekleştirip gerçekleştirmediği değerlendirilmez. İadenin hangi nedenden kaynaklandığını bilmesi yeterli olmakla birlikte, iade borcunun sebepsiz zenginleşme nedeniyle kaynaklandığını bilmesine gerek yoktur. Zenginleşenin, iadenin hangi sebepten meydana geldiğini bilmesi gerekmemekle birlikte, sebebin sonradan ortadan kalkmış olması halinde de hukuki gerekçenin geçmişe etkili şekilde ortadan kalktığını bilmesiyle birlikte iyiniyetli olsa bile bu durum son bulur³⁷¹.

Yasal temsilcinin sebepsiz zenginleşmeye sebebiyet verdiği durumlarda kişinin sorumluluğu söz konusu olur. Bu durumda yasal temsilcinin kötü niyetli olduğunu ve bu şekilde davrandığını söylemek gerekir. Bunun yanı sıra, zenginleşenin reşit olmasa bile temyiz kudretine sahip olduğu ve elde ettiği zenginleşmenin haklı bir nedene dayanmadığını bilmesi halinde başka bir koşul göz önünde bulundurulmaksızın kötü niyetli zenginleşen olduğu söylenebilir. Zenginleşenin tüzel kişilik olduğu durumlarda ise benzer bir durum söz konusu olur. Tüzel kişinin organlarını meydana getiren gerçek kişilerin, zenginleşmenin haklı bir

³⁶⁸ OĞUZMAN / ÖZ, s. 395.

³⁶⁹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 395.

³⁷⁰ AKINTÜRK, s. 98.

³⁷¹ KEKLİK, s. 100.

nedene dayanmadığını bildiği hallerde tüzel kişiliğin kötü niyetli zenginleştiğinden bahsetmek mümkün olacaktır³⁷².

Kötü niyetli zenginleşenin elde ettiği bu zenginleşmeyi kendi kusur ve davranışlarıyla ortadan kaldırması halinde bunlarda sorumlu olmaya devam eder. Ancak bu kimse, elde etmeyi ihmal ettiği herhangi bir semere bulunuyorsa bundan sorumlu olması mümkün değildir. Bununla birlikte, kötü niyetli zenginleşen kimse, sebepsiz iktisap ettiği şey üzerindeki bakım ve gözetme sorumluluğunu yerine getirmese kusursuz sorumlu olacağı kabul edilir³⁷³. Elde edilen malvarlığı üçüncü kişi tarafından zarara uğrarsa ya da tüketilirse sorumluluğu devam eder. Bunun yanı sıra, edinilen malvarlığı üçüncü kişiye satılırsa, kötü niyetli zenginleşenin sorumluluğu devam eder ve satış bedelince iade borcuyla sorumlu olduğu söylenir³⁷⁴.

Ancak kötü niyetli kimsenin, sebepsiz iktisap edilen mala ilişkin yaptığı faydalı giderleri isteme imkânını ancak maldaki artışın iade zamanında da etkisi görülüyorsa bu durumda faydalı gideri istemesi mümkündür³⁷⁵. Yapılan faydalı masraflara ilişkin masraflar fazlalık olarak değerlendirilmediğinde bunların tazmini de söz konusu olmayacaktır³⁷⁶.

Lüks giderler açısından ise kötü niyetli kimsenin bunları talep etme ve isteme imkânı bulunmamaktadır. Lüks giderler, gerek olmamasına karşın kişisel zevk için yapılan harcamalardan ibarettir. Bu giderler iade sırasında iade edilecek malda değer artışı meydana getirmişse, bu durumda iade borçlusunun asıl mala zarar vermeksizin söküp alma imkânı bulunmaktadır³⁷⁷.

Kötü niyetli kimsenin iade sorumluluğu kapsamına iade masraflarının da dâhil edilmesi gerekir. Masrafın o kimse tarafından yapılmasının gerekli olduğu hallerde ise iade borcundan indirilmesi gerekmediği ve kötü niyetli kimsenin bu zenginleşmenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermesi ya da bu zenginleşmeyi biliyor

³⁷² KEKLİK, s. 100.

³⁷³ OĞUZMAN / ÖZ, s. 396.

³⁷⁴ REİSOĞLU, s. 285.

³⁷⁵ OĞUZMAN / ÖZ, s. 398.

³⁷⁶ KILIÇOĞLU, s. 434.

³⁷⁷ OĞUZMAN / ÖZ, s. 398.

olması halinde bu masrafları yapması gerektiği göz önünde bulundurarak değerlendirilmenin yapılması gerekir³⁷⁸.

3.5.4. İade Borcuna İlişkin İndirim Kalemleri

Kötü niyetli kimse, sebepsiz iktisap ettiği mallara ilişkin karşıladığı zorunlu giderleri fakirleşen kimseden isteme hakkına sahiptir. İade alacaklısının işine yaramayacak dahi olsa bu zenginleşmeyi ödemekle yükümlüdür³⁷⁹. Bu halde kötü niyetli zenginleşenin, zenginleşilen şey üzerinde bazı harcamalar yapıp malvarlığında eksilmelerin olabilmesi mümkündür. Bu eksilmelerin zorunlu ve faydalı masraflara ilişkin olduğu göz önüne alındığında, indirim kalemleri içinde değerlendirilir³⁸⁰. Böylece taraflar arasında yaşanması muhtemel hakkaniyet ilkesine aykırılığın önüne geçilmeye çalışılır.

3.6. İadeye İlişkin Özel Durumlar

İadeye ilişkin değerlendirilmesi gereken durumlardan ilki, iadeye ilişkin uygulanması gereken faize ilişkindir. Borç nedeniyle faizin uygulanması için, borcun para borcu olması gerekir. Sebepsiz zenginleşmenin de varlığından söz edebilmek için mutlaka parasal karşılığının olması gerekir. Faiz borcunun uygulanması için borç ilişkisine konu olan edimin sonradan para borcuna dönüşmüş olması halinde de faizin uygulanması mümkün hale gelir. Borçlu, alacaklının parasının belli bir miktarını kullandığı hallerde, taraflar arasında mevcut olan sözleşme ilişkisi uyarınca belli bir süreç içinde kullanımı ya da kullanma süresinin bitmesine rağmen kullanmaya devam ettiği paranın ifa edildiği tarih boyunca kullanmasıdır. İlk durumda anapara faizinden, ikinci durumda ise temerrüt faizi söz konusu olur. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle meydana gelen borçlarda, taraflar arasındaki sözleşmenin paranın kullanımına ilişkin geçerli bir sözleşme olmayacağından dolayı anapara faizinden bahsetmek mümkün değildir³⁸¹.

İade borcunun konusunu oluşturan meblağın iadesinden başka bir durumun gerçekleşmesi halinde, alacaklının temerrüt faizi talep edememesinin yanı sıra,

³⁷⁸ OĞUZMAN / ÖZ, s. 404.

³⁷⁹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 398.

³⁸⁰ EREN, s. 911.

³⁸¹ KEKLİK, s. 194.

zenginleşenin iade borcunu aynen ifa etmesi, edemediği durumda ise gecikme nedeniyle ortaya çıkan borcu talep etmesi gerekecektir. İade borcunun para borcu olması halinde ise fakirleşenin temerrüt faizini aşan zararın talebi söz konusu olacaktır. Bu nedenle, iadenin gerçekleştiği anında iade zamanında paranın kaybettiği değer de göz önünde bulundurularak iadenin sağlanması gerekir³⁸².

Yargıtay 23. Hukuk Dairesi E. 2012/2873, K. 2012/4261, T. 18.6.2012 karara bakıldığında, sebepsiz zenginleşme anından itibaren davacının faize hak kazandığı ve bu hakkın kazanımı için herhangi bir ihtar gerek olmadığı ve faizin sebepsiz zenginleşmenin ortaya çıktığı tarihten itibaren hükmedilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sebepsiz zenginleşme iddiasıyla açılan davada sebepsiz zenginleşmeye ilişkin iade borcunda temerrüde ilişkin alacaklının ihtarının şart olduğuna dair herhangi bir düzenleme bulunmamasıyla birlikte bu durumun genel hukuki yapı ve nitelikleri uyarınca ortaya konarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Gaspedenin sürekli olarak temerrüt halinde olduğuna ilişkin yapılan değerlendirme uyarınca, Yargıtay'ın verdiği karar yerinde bir karardır. Böylece sebepsiz zenginleşmenin gerçekleştiği tarih itibarıyla faizin yürütülmesi söz konusu olacaktır³⁸³.

Esasen bu konuda farklı dairelerin farklı kararlar verdiğini görmekteyiz. Esasen Yargıtay 3 HD'nin E. 2013/19736, K. 2014/4100, T. 17.3.2014 tarihli kararına bakıldığında ise sebepsiz zenginleşme nedeniyle faizin yürütülebilmesi için borçlunun temerrüde düşürülmesi ve alacağa faiz yürütülebilmesi için ihtarın gönderilmesinin veya dava açılmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir³⁸⁴. Kişisel kanaatimizce, her ne kadar kanunda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin böyle bir şart veya düzenlemenin olmaması, gereken düzenlemenin uygulanmayacağı anlamına gelmez. Böyle bir durumda TBK'da yer alan diğer hükümlerin sebepsiz zenginleşme hükümlerine de uygulanarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Dahası, sebepsiz zenginleşme hükümlerine ilişkin kararlar ekseriyetle Yargıtay 3 HD tarafından değerlendirildiğinden dolayı, bu dairenin verdiği kararlar daha isabetli olduğundan dolayı verilen bu karara katılmıyoruz.

³⁸² KEKLİK, s. 190.

³⁸³ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

³⁸⁴ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

Yargıtay 3. HD'nin E. 2013/19500, K. 2014/3868, T. 12.3.2014 kararına bakıldığında, zenginleşen kimsenin iyiniyetli de olsa kötü niyetli de olsa iade talebinden önce temerrüde düşüldüğünü söylemenin olanaksız olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, sebepsiz zenginleşme nedeniyle gecikme faizinin yürütülmesi için borçla ihtar gönderilmesi ya da aleyhine dava açılarak temerrüde düşürülmesi gerektiği ifade edilmektedir. İade borcunun konusu para borcuna ilişkin olduğu durumlarda temerrüt faizinin iade talebiyle birlikte başlayacağı ifade edilmiştir³⁸⁵.

Sebepsiz zenginleşme nedeniyle meydana gelen borcun iadesinde zenginleşme ve fakirleşme miktarının denk olması gerekir. Bu iki miktarın denk olması gerekmektedir birlikte iade borcunun üst sınırını belirlerken kullanılan bir kriterdir. Zenginleşenin kötü niyetli ya da iyiniyetli olması durumunda, kanunda belirtilen iade sınırını hiçbir şekilde aşamaz. Ancak belirtmek gerekir ki, fakirleşme miktarının fazla olması da bu durumu değiştirmez. İade borcunda, fakirleşmenin sebepsiz zenginleşmenin koşulu niteliğinde değerlendirildiği takdirde iade miktarının fakirleşme miktarı kadar olacağı söylenebilir. Böylelikle, fakirleşme miktarının hesaplandığı zaman zenginleşenin subjektif fakirleşme miktarı dikkate alınmaz, objektif fakirleşme miktarı değerlendirilir³⁸⁶.

Kötü niyetli zenginleşenin, zenginleştiği malvarlığındaki iktisap etmeyi ihmal ettiği semereler nedeniyle koşulların varlığı halinde haksız fiil hükümleri uyarınca sorumlu tutulması mümkündür. Çünkü fakirleşen normal şartlar altında bu semerelerden faydalanma imkânı bulmasına karşın, bu semerelerden kötü niyetlinin zenginleşmesi nedeniyle faydalanamamıştır. İadenin üst sınırını belirlerken bu semerelerin de göz önünde bulundurulurak borcun kapsamını belirlemek gerekir³⁸⁷.

³⁸⁵ www.kazanci.com, E.T. 01.12.2019.

³⁸⁶ KEKLİK, s. 199.

³⁸⁷ KEKLİK, s. 200.

3.6.1. Zamanaşımı ve Talep Hakkının Sonlanması

Zamanaşımına dayanılarak mülkiyetin kazanılması halinde, iyiniyetli haksız zilyedin sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca zenginleştiğinden söz etmek söz konusu değildir³⁸⁸.

İade alacaklısının talepte bulunabilmesi için iadeye ilişkin hakkın öğrenilmesinden itibaren iki yıl ve zenginleşmenin ortaya çıkmasından itibaren her halde on yıl geçmekle birlikte sebepsiz zenginleşmeden ortaya çıkan iade talebi zamanaşımına uğrar. İki yıllık sürenin başlaması, iade alacaklısının zenginleşeni ve zenginleşmenin kapsamını öğrenmesiyle birlikte başlar. Eğer ki miktara yönelik netlik yoksa bu halde zenginleşme miktarının netlik kazanmasını beklemeksizin zamanaşımı süresini kesmek için dava açılması mümkündür³⁸⁹. Gerekli özenin gösterilmesiyle birlikte geri isteme hakkının öğrenme tarihi esas alınır. Fakirleşmenin elbirliğiyle alacaklarda olması halinde ise alacaklıların tamamının öğrenmesi dikkate alınır³⁹⁰.

Sebepsiz zenginleşmede on yıllık sürenin başlaması, alacağın doğduğu tarihle muacceliyetine ilişkin tarih esasen aynanda başlar. Sürenin başlaması, davacının zenginleşmeye ilişkin geri isteme hakkını öğrenmesine bağlı değildir. Esasen sürenin başlangıcına ilişkin durum, zenginleştirici olayın çeşidine göre değişiklik göstermektedir. Kazandırmaya ilişkin zenginleşmelerde, zenginleşmenin başlangıcından itibaren ya da geçerli bir neden olmaksızın meydana geldiği durumlarda, sürenin başlangıcı zenginleşmenin görülmeye başladığı tarih itibariyle ortaya çıkar. Gerçekleşmeyen bir nedenden dolayı zenginleşmenin olduğu hallerde ise, zenginleşmeye esas teşkil eden durumun ortaya çıkmayacağı kesin olarak anlaşıldığı durumdan itibaren zamanaşımı süresi başlar. Haksız fiil nedeniyle ya da zenginleşen kimsenin müdahalesi nedeniyle meydana gelen zenginleşmelerde sürenin başladığı zaman, zamanaşımı süresinin başlangıcına göre esas alınır. Üçüncü

³⁸⁸ KEKLİK, s. 69.

³⁸⁹ OĞUZMAN / ÖZ, s. 408.

³⁹⁰ EREN, s. 924.

kişinin fiili nedeniyle ya da umulmayan olay nedeniyle gerçekleşen fiillerde ise olayın başladığı an dikkate alınır³⁹¹.

On yıllık sürenin varlığı, azami süredir. Bu sürenin başlamasıyla birlikte öğrenme şartının da gerçekleşmesiyle birlikte iki yıllık zamanaşımı süresi de başlamış olur. Bu süre içinde davacı, on yıllık sürenin dolmasına son bir ay kaldığında öğrenirse, bu halde davanın bir ay içinde açılması gerekir, bu süre de dolduğunda dava süresinin zamanaşımına uğradığı görülür. Bu süre içinde zamanaşımını kesen olayların varlığı ortaya çıkıyorsa, bu halde zamanaşımının kesilmesine ilişkin hükümler burada da uygulanır. Ancak zenginleşmeye konu olan durum, ceza yargılamasını da gerektiriyorsa ve daha uzun bir zamanaşımı süresinin meydana geldiği hallerde ilişkin kanunda bu duruma ilişkin açık bir hüküm yer almamaktadır³⁹². Uygulanacak bu süre, kamu kurum ve kuruluşları açısından bir değerlendirme yapıldığında, kurum veya kuruluşun dava açmaya ilişkin yetkili kimsenin geri alma hakkını öğrendiği tarihten itibaren geçerlilik kazanır.

Taraflardan ikisine de borç yükleyen sözleşmelerde tarafların borçları birbirinin karşılığı niteliğindedir. Bir tarafın alacağı zamanaşımına uğramadığı durumlarda borcun da zamanaşımına uğramadığı kabul edilemez. Tarafların borcu birbirinin karşılığı olduğundan dolayı bir tarafın alacağının zamanaşımına uğramasıyla birlikte diğer tarafın lehine sebepsiz zenginleşme meydana gelecektir³⁹³.

Yargıtay 10. HD'nin E. 2015/13355 K. 2015/14032 T. 07.09.2015 verdiği karara bakıldığında, sebepsiz zenginleşmenin özel hükümlere tabi olduğu ve zamanaşımına ilişkin tanım ve yorumlanmasının imkânsız olduğu yönünde karar verilmiştir. Kanunda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin zamanaşımına yönelik yer verilen hükmün tıpkı genel hükümlerde olduğu gibi çözümlenmesi gerektiğine karar verilmiştir. Zamanaşımı def'inin borcu ortadan kaldırmadığı, bunu ileri sürerek talepte bulunan tarafın borcu ifadan kaçınmasına yönelik yetki verdiği ifade

³⁹¹ EREN, s. 925.

³⁹² EREN, s. 925.

³⁹³ ERTAŞ, Şeref, Sürekli Borç İlişkilerinde (Dauerschuldverhaeltnisse) Zamanaşımı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, İzmir 2015, s. 3103.

edilmiştir. Zamanaşımı açısından öğrenme tarihini hem özel hukuk kişilerinde hem de kamu hukuku kişilerinde³⁹⁴ aynı şekilde değerlendirildiği belirtilmiştir³⁹⁵.

Zamanaşımına ilişkin düzenlemelerle birlikte sebepsiz zenginleşme neticesinde ipoteğin terkinine yönelik kesinleşen hükümlerde zamanaşımının başlamasına ilişkin sürelerde alınan kararlarda ayırt etme gücünden yoksun kimselerin korunması esas alınmaktadır. Zamanaşımının başlangıcına ilişkin hükümler genel düzeni korumak amaçlı olmakla birlikte toplum açısından kapsayıcı niteliktedir³⁹⁶.

Borcun zamanaşımına uğramasıyla birlikte zenginleşme talebine karşı zamanaşımı def'i ileri sürülmesi mümkündür. Borcun ortadan kalkmadığı durumlarda zamanaşımı def'i ileri sürülmediğinde alacağın hüküm altına alındığı durumlarda alacağın tahsil edilmesi mümkündür. Ancak borçlu, zamanaşımı süresinin bittiğini gözetmeksizin ödemede bulunmuşsa, verdiği geri isteme imkânı bulunmamaktadır³⁹⁷.

Daimi def'i hakkı, sebepsiz zenginleşme sebebiyle zarara uğrayan kimsenin zamanaşımına ilişkin sürenin geçmiş olmasına rağmen zenginleşene karşı koruma altına alan bir hükümdür. Zenginleşen kimsenin zarar gören kişiye karşı talep ve dava açma hakkının bulunduğu hallerde borcun ifasından kaçınabilme imkânı vermektedir³⁹⁸. Borçlunun talepleri yerine getirilmediğinde borçlu iadeyle yükümlü değildir. Bu süreçte borçlu hapis hakkını kullanabilir. İfanın yerine getirilmesini bekleyene kadar bu talebini sürdürme imkânı vardır.

³⁹⁴ Karar içinde zamanaşımına ilişkin sürenin başlamasına ilişkin olarak YHGK'nın 16.09.1987 gün ve 1987/9-68 Esas, 1987/618 Karar numaralı ilamına atıfta bulunulmuştur.

³⁹⁵ www.kazanci.com, E.T. 25.11.2019.

³⁹⁶ YÜCER, s. 72.

³⁹⁷ OĞUZMAN / ÖZ, s. 406.

³⁹⁸ KILIÇOĞLU, s. 435.

SONUÇ

Türk Borçlar Kanunu'nda yer verilen borç kaynaklarından üçüncüsü sebepsiz zenginleşmedir. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle meydana gelen bu borç uygulanmakta olan hukuki yapıya uygun olmasına karşın esas itibariyle ortaya çıkan sonuçların haksız sonuçları giderme amacı taşımakla birlikte hukuk ve toplum yaşamında önemli bir yeri vardır. Esas itibariyle sebepsiz zenginleşmenin ele alınıp değerlendirildiği nokta iade borcuna ilişkin olup, söz konusu bu talep sebepsiz zenginleşmenin nisbiliği uyarınca yalnızca zenginleşene karşı ileri sürülebilir. Bununla birlikte başka bir borçtan kaynaklanmasına gerek olmaksızın ortaya çıkması mümkün olduğu için sebepsiz zenginleşmenin *bağımsızlık* özelliğinden de bahsetmek mümkündür.

Sebepsiz zenginleşmeyle meydana gelen talep hakkı esasen haksız fiil ve vekâletsiz iş görmenin dışında borç kaynaklarından oluşan taleplerle birlikte yer almayacağı kabul edilmesi gerekir. Bununla birlikte sebepsiz zenginleşmenin, alacaklının geçerli olmayan bir sözleşmeden kaynaklanan bir edim neticesinde meydana gelmesi mümkündür. Bununla birlikte sebepsiz zenginleşmenin müdahale olmaksızın bir eylem sonucunda ortaya çıkması ya da üçüncü bir kişinin fiili ya da doğa olayı şeklinde beklenmedik bir olay neticesiyle gerçekleşmesi de mümkündür.

Türk Hukukunda yer alan görüş uyarınca, sebepsiz zenginleşme neticesinde bir borcun ortaya çıktığını söyleyebilmek için taraflardan birinin malvarlığında artmanın sonucu zenginleştiğini, diğer tarafın da malvarlığında azalma olmasıyla fakirleşmesi gerekmektedir. Fakirleşme ve zenginleşme arasında illiyet bağının olması ve bununla birlikte malvarlığında görülen artmanın haklı bir nedene dayanmaması da sebepsiz zenginleşmeden bahsedebilmek için aranan diğer koşullardır.

Esasen bu çalışmada sebepsiz zenginleşmenin gerçekleşmesi için koşullarının neler olduğunu, diğer hukuklarda ne şekilde değerlendirildiğini ve sebepsiz zenginleşme kurumunun Yargıtay kararlarında ne şekilde değerlendirildiği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, iade borcunun ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği ve iadenin kapsamının da ne kadar kapsamlı olduğu değerlendirilen diğer

hususlardandır. Bu nedenle, iade borcunun kapsamı belirlenirken iade borçlusunun iyiniyetli ya da kötü niyetli olup olmadığının değerlendirilmesi önem arz eder. Çünkü bu iki borçlunun iade kapsamları büyük oranda farklılık göstermektedir. Yapılan bu ayırmda, borçlunun iyiniyetli ya da kötü niyetli olduğunu belirleyip durumun koşullarına göre değerlendirme yapmak gerekir.

Zenginleşmenin talep edilmesiyle birlikte davalının kötü niyetli olduğundan bahsetmek mümkün olmaz. Somut olayın koşullarının göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılması ve davacının, davalının kötü niyetli zenginleştiğini ispat etmesi gerekir. Hâkim somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yaparken, tarafların ispat ölçüsü uyarınca ve TMK 4'te yer alan takdir yetkisi uyarınca değerlendirmede bulunacaktır. Bu değerlendirmeler yapılırken göz önünde bulundurulması gereken unsurlardan biri de iade borcunun kapsamına ilişkindir.

İade borcunun kapsamı belirlenirken zenginleşen kimsenin her türlü zenginleşmesi iade borcunun kapsamına alınmaz. İade kapsamının değerlendirilken objektif-subjektif değerlendirmenin göz önünde bulundurularak iadenin kapsamı belirlenerek zenginleşmenin, zenginleşmeye neden olan olay arasında nedensellik bağının değerlendirilmesi gerekecektir. Zenginleşilen şeyin hangi miktarda ve hangi değerine göre iade edileceği ve bunun yanı sıra zenginleşenin yaptığı masrafların iade sırasında ne kadarını talep edebileceğini de bu çalışma kapsamında değerlendirdik.

İyiniyetli zenginleşen yalnızca iade sırasında zenginleşme sonrası elinde kalanı vermekle mükelleftir. İyiniyetli zenginleşen kimsenin zenginleşmeye konu olan şeyin yok olmasıyla birlikte kusuru olsun ya da olmasın iade borcunun olduğunu söylemek söz konusu olamaz. Ancak zenginleşen, zenginleşilen şeye ilişkin bir tasarrufta bulunarak malvarlığında azalmayı engellediği oranda iade borcu olduğu söylenir. Bununla birlikte iyiniyetli zenginleşenin iade sırasında elinde bulunanları da vermekle yükümlü olduğunu belirtebiliriz. Ancak iade sorumluluğunun, elde edilmesi ihmal edilen ürünler nedeniyle olması söz konusu değildir. İade sorumluluğu kapsamına bu durumun katılmaması, iyiniyetli zenginleşenin, zenginleşmenin olmaması halinde daha kötü duruma düşürülmemesi fikrine ilişkindir.

İyiniyetli zenginleşenin iade sırasında zenginleşilen şeye ilişkin yaptığı zorunlu ve faydalı masrafları talep etme hakkı vardır. Zenginleşenin, lüks masraflara ilişkin talebi karşılanmadığı durumlarda ise söküp alma imkânı bulunmaktadır. Ancak buna karşın kötü niyetli zenginleşen, zenginleştiği şeyden herhangi bir yarar sağlamamış olsa bile kendi kusuru olmadığını ispatlamadığı sürece iadeyle yükümlü olur. Kötü niyetli zenginleşenin iade sorumluluğu iyiniyetliye göre çok daha geniş olmakla birlikte elde ettiği ürün ve faydaların tamamını iade sırasında mevcut olmasa da iade etmekle mükelleftir. Bununla birlikte zenginleşme neticesinde uğradığı zararları talep etme imkânı da bulunmaz. Faydalı masraflara ilişkin yaptığı masrafları, iade anında mevcut olan fayda oranında isteyebilir. Lüks masrafları ise iyiniyetli zenginleşenin yaptığı gibi söküp alma imkânı bulunmaktadır.

İade borcunun kapsamını belirlerken denkleştirici adalet ilkesi uyarınca iade borcunun para olduğu durumlarda, iade sırasındaki değerinin hesaplanarak paranın iade edileceği zamana kadar kanuni faizin uygulanması mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra, sebepsiz zenginleşmede iade borcunun kapsamını belirlerken kanunda yer alan hükümlerin uygulandığını göz önünde bulundurduk. Yargıtay tarafından verilen bazı kararlarda görülmektedir ki zenginleşmeye sebep olayın neden kaynaklandığı ve bu durum karşısında tarafların talebinin ne olduğu, tarafların karşılıklı yarar ve zararlarının da değerlendirilerek sosyal ve ekonomik durum değerlendirmesi yapılması yönündedir.

Fakirleşme unsurunun, sebepsiz zenginleşmenin bir şartı olmadığına ilişkin yapılan değerlendirme uyarınca, sebepsiz zenginleşmenin olması için zenginleşmenin başka bir kimsenin aleyhine gerçekleşmesi yeterlidir. Fakirleşmenin iade borcu kapsamında değerlendirilmesiyle birlikte subjektif nitelikteki zenginleşmenin ya da üçüncü kişilerin malvarlığı aleyhine elde edilen zenginleşmenin ya da üçüncü kişinin malvarlığına yönelik zenginleşmenin iadesi gündeme gelir. Sebepsiz zenginleşme nedeniyle bir borç ilişkisinin ortaya çıktığını söyleyebilmek için fakirleşme unsuru dışındaki diğer unsurların varlığı aranır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kötü niyetli zenginleşenin, zenginleşme nedeniyle malvarlığında görülen en yüksek değer iadenin konusunu oluşturur.

KAYNAKÇA

AKÇURA KARAMAN, Tuba, “Sona Ermiş veya Geçersiz Sözleşmelerde Tarafların İfa Etmiş Oldukları Edimlerin İadesi”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, No 69, İstanbul 2018.

AKINTÜRK, Turgut, “Borçlar Hukuku”, 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2010.

ANIK, Gülgün, “Borçlunun Temerrüdünden Dolayı Sözleşmeden Dönme”, TBB Dergisi, S. 59, Ankara 2005.

ANTALYA, Gökhan, “Borçlar Hukuku Genel Hükümler”, 2. Bası, Beta Yayınları, 1. Cilt, İstanbul 2013.

ASLANKÖYLÜ, Resul, “Sosyal Sigortalar Kurumunca Yapılan Fazla ya da Yersiz Ödemelerin Geri Alınması”, Kamu-İş Dergisi; C. 13, S. 3, 2014.

AYDIN, Gülşah Sinem, “Arsa Sahibinin Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesinden Dönmesinin Yükleniciden Arsa Payı Satın Alan Üçüncü Kişilere Etkisi ve Bu Etkinin Yargı Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Maltepe Üniversitesi’nde gerçekleştirilen Taşınmaz Hukukunun Güncel Sorunları Sempozyumu, İstanbul 2018.

BAKKAL, Ali, “Borçlar Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme Kurumunun Genel Şartlarından “Fakirleşme” Üzerine Mukayeseli Bir Tetkik”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. II, Şanlıurfa 2001.

BİLGEC, Hakan, “Şahıs Şirketlerinde Ortakların Kişisel Alacaklılarına Tanınan Haklar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Gazimağusa 2012.

BUSSY, Andre, “İsviçre Hukukunda Sebepsiz Zenginleşmenin (Haksız İktisap) Umumi Şartları Üzerine Bir İnceleme”, Çev. Kemal Tahir Gürsoy, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1-4, Ankara 1948.

ÇAĞLAYAN AKSOY, Pınar, “Ayıplı Malı Aynen İade Edemeyen Alıcının Sözleşmeden Dönme Hakkı”, 33. Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 33, S. 3, İstanbul 2017.

DEMİRAY, Mustafa, “Serahsi’ye Göre Haksız İktisapta Fakirleşme Şartı”, Uluslararası Serahsi Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 22, Sakarya 2010.

DEMİRBAŞ, Harun, “Usulüne Uygun Yapılmayan İhalenin İdare Mahkemesi Kararı ile İptalinin Kamu İhale Sözleşmesine Etkisi”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 4, İstanbul 2017.

DEMİRÇİ, Zafer, “Devlet Memurlarına Yapılan Fazla veya Yersiz Ödemelerin Geri Alınması”, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, C. 2, S. 2, 2014.

DEMİRSATAN, Barış, “Türk Borçlar Kanunu’nun 78. maddesinin Uygulama Alanına İlişkin Olarak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 14. 3. 2012 Tarih ve E. 2011/13-748 K. 2012/140 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 71, S. 2, İstanbul 2013.

DIAZ, Julio Alberto, “Unjust Enrichment and Roman Law”, Pensar, Fortaleza 2007.

DİMDİK, Hakan, “6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununun Genel Hükümleriyle Getirilen Değişikliklerin Değerlendirilmesi”, İzmir Barosu Dergisi, S. 2, İzmir 2012.

DUMAN, İlker Hasan, “Yükleniciden Bağımsız Bölüm Satın Alan Kişilerin Arsa Sahibinden İsteyebilecekleri veya İsteyemeyecekleri Hakları”, İçtihatlı İnşaat Hukuku, Seçkin Yayınları, İstanbul 2012.

DU PLESSIS, Jacques, “The Relevance of the Plaintiff’s Impoverishment in Awarding Claims Based on Unjustified Enrichment”, University of Stellenbosch, Stellenbosch 2007.

EMIRI, O. Festus, “Unjustified Enrichment Law In The Civil and Common Law Traditions”, Reader, Delta State University, Faculty of Law.

ERÇOŞKUN ŞENOL, H. Kübra, “Gerçek Olmayan Vekâletsiz İş Görmenin Sistemik Açısından Borçlar Kanunundaki Yeri ve 2020 İsviçre Borçlar Kanunu Tasarısı’ndaki Durum”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 22, S. 4, Ankara 2018.

EREN, Fikret, “Borçlar Hukuku Genel Hükümler”, 20. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.

ERTAŞ, Şeref, “Sürekli Borç İlişkilerinde (Dauerschuldverhaeltnisse) Zamanaşımı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, İzmir 2015.

FEENSTRA, R., Çev. KARADENİZ, Özcan, “Hukuk Tarihi Açısından Sebepsiz Zenginleşme Dogmatığı”, Ankara Üniversitesi, Ankara 1968.

Finansal Kurumlar Birliği, 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu Çerçevesinde Faktoring Uygulamaları İle İlgili Güncel Sorunlar” Sempozyumu, Kıbrıs 2016.

GIGLIO, Francesco, “A Systematic Approach to 'Unjust' and 'Unjustified' Enrichment”, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 23, No. 3, Oxford University Press, Oxford 2003.

GÖZLER, Kemal, KAPLAN, Gürsel, “İdari Eylemlerden Kaynaklanan Zararlara İlişkin Davalar Adli Yargının Görev Alanına Sokulabilir mi?” (HMK m. 3 ve TBK, m. 55/2 Hakkında Eleştiriler), Terazi Dergisi, 2011.

GÜLBAHAR SÜZGÜN, Selin, “Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.

GÜLER, Ümit, “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicillerine Göre Müslüman-Zimm î İlişkilerinin İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku Açısından Tahlili”, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, C. 1, S. 2, Adana 2015.

GÜLEŞ, Bedia, “Türk Miras Hukukunda Denkleştirme”, TBB Dergisi, Ankara 2018.

HACAK, Hasan, “İslam Hukuku II Borçlar Hukuku Ders Notları”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2013.

HALİLOV, Ramil, “Türk ve Azerbaycan Hukukunda Vekâletsiz İş Görme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

HATEMİ, Hüseyin, GÖKYAYLA, Emre, “Borçlar Hukuku”, 2. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.

HAY, Peter, “Unjust Enrichment in the Conflict of Laws: A Comparative View of German Law and the American Restatement 2d”, The American Journal of Comparative Law, Vol. 26, No. 1, 1978.

İLKUTLU, Uğur, “Konut ve Çatılı İşyerleri Kiralarında Kira Bedeli”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

JACKSON, Richard Meredith, “The History of Quasi-Contract in English Law”, Cambridge The University Press, Cambridge 1936.

KAHVECİ, Ali Ziya, “Eser Sözleşmesinde Yüklenicinin Temerrüdü ve Sonuçları”, Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri, No 92, 2017.

KARLI, Özlem, “Sebebi Gösterilmeyen Borç Tanınması (Mücerret Borç İkrarı)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

KAYAR, İsmail, “Borçlar Hukuku”, 7. Bası, Detay Yayıncılık, Ankara 2010.

KEKLİK, Ramazan, “Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borçlarda Kötüniyetli Zenginleşmenin İade Borcu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

KILIÇOĞLU, Ahmet, “Borçlar Hukuku Genel Hükümler”, 13. Bası, Turhan Yayınevi, Ankara 2010.

KILIÇOĞLU YILMAZ, Kumru, “Kazancın İadesi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

KIRMIZITAŞ, Türkan, “6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu’na Göre Finansal Kiralama Sözleşmesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezli Yüksek Lisans Programı, Ankara 2016.

KUZGUN, Şerife, KUZGUN, Ersan, “İyi Niyetli Sebepsiz Zenginleşenin Geri Verme Borcunun Sınırlandırılması Sorununun Yargıtay Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 1, İstanbul 2018.

METİNER, Ali Akın, “Gerçek Olmayan Vekâletsiz İşgörenden Fikri Hakların İhlali Nedeniyle Elde Ettiği Kazancın İadesi Talebi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

NEUMAYER, Nathalie, “Unjust Factors or Legal Ground? Absence of Basis and the English Law of Unjust Enrichment”, 2014.

NOMER, Haluk Nami, “Sebepsiz Yere Ödenen Paradan Kaynaklanan Zenginleşmelerde İadenin Kapsamı”, Galasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yayın No: 49, No: 32, İstanbul 2005.

OĞUZMAN, M. Kemal, ÖZ, M. Turgut, “Borçlar Hukuku Genel Hükümler”, 13. Baskı, Vedat Kitapçılık C. 2, İstanbul 2017.

ÖĞÜZ, Tufan, ERGÜNE, Mehmet Serkan, “Borçlar Hukuku”, 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015.

ÖZDEMİR, Yücel, “Türk Hukukunda Kamulaştırmaz El Atma”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Programı, Konya 2018.

ÖZÇELİK, Barış, “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na Göre Kamu Zararından Sorumluluk”, Kamu Zararı Paneli, Ankara 2012.

ÖZEN, Nesli Beril, “Taksitle Satış Sözleşmesinin Türk Borçlar Kanunu ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Kapsamında İncelenmesi”, İstanbul Barosu Dergisi, C. 90, S. 6, İstanbul 2016.

ÖZMEN, Etem Saba, AYDIN, Gülşah Sinem, “Tapu İptal Davası Olarak Yanlış Adlandırma İle Açılan Davalar (Tescili İsteme Davası/ Yolsuz Tescilin Düzeltilmesi Davası)”, İstanbul Barosu Dergisi, C. 88, S. 6, İstanbul 2014.

REİSOĞLU, Safa, “Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler”, Beta Yayınları, 23. Bası, İstanbul 2012.

SAMUEL, George, “Property Nathins in the Law of Obligation”, Cambridge Law Journal, Cambridge 1994.

SCHÄFER, Hans-Bernd, AKSOY, HÜSEYİN CAN, “Alive And Well, The Good Faith Principle In Turkish Contract Law”, Ankara 2014.

SEROZAN, Rona, “Sebepsiz İktisap”ta Yoksullaşma Ögesine Yer Var Mıdır?”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S. 3, İstanbul 2016.

SEROZAN, Rona, “Borçlar Hukuku Genel Bölüm”, 7. Bası, Filiz Kitapevi, III. Cilt, İstanbul 2016.

SMITH, Henry, “The Principle of Unjust Enrichment in English and German Law”, *Otago Law Review*, Vol 9, No 1, 1997.

STOLJAR, Samuel Jacob, “A History of Contract at Common Law”, Canberra: Australian National University Pres, 1975.

TEKDEMİR, Faruk, “Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesinde Müteahhidin Temerrüdü ve Sonuçları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

TERCIER, Pierre, PICHONNAZ, Pascal, DEVELİOĞLU, Murat, “Borçlar Hukuku Genel Hükümler”, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016.

TOKAT, Hüseyin, “Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesinde Tescile Zorlama Davasının Açılabilceği Çeşitli İhtimaller”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 24, S. 1, Konya 2016.

TURAN, Osman Fırat, “Sözleşmede İrade Sakatlıkları Hata-Hile-İkrah”, 2014.

TURANBOY, Kürşat Nuri, “Sebepsiz Zenginleşme Davasının Asli-Tali Niteliği, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi” C. 1, S. 2, Ankara 1997.

TURGUT GÜNBAŞ, Pınar, “Sebepsiz Zenginleşenin İade Borcu”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007.

TWEEDDALE, Andrew, “Unjust Enrichment and Construction Contracts – A Cinderella Story?”, Corbett Co., International Construction, Unjust Enrichment, AGT, 2016.

ÜNVER, Feyza, “Sebepsiz Zenginleşmeye Uygulanacak Hukuk”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

VOHRYZEK, Ana, “Unjust Enrichment Unjustly Ignored: Opportunities and Pitfalls in Bringing Unjust Enrichment Claims under ICSID”, Loyola Marymount University and Loyola Law School, Vol 31: 501, Loyola 2009.

YAĞCIOĞLU, Burcu, “Bağlanma Parası, Cayma Parası, Bunların Ceza Koşuluyla Benzerlikleri ve Farklılıkları”, D. E. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, İzmir 2017.

YAĞIZ, Nevzat, “Avukat ile İş Sahibi Arasında Yapılan Avukatlık Ücret Sözleşmesine Göre Avukata Ödenmesi Gereken Ücretten Davadaki İş Sahibi ile Karşı Tarafın Müteselsilen Sorumlu Olduğu” Kuralının Kapsamına Akdi Vekalet Ücretinin Dâhil Olmayacağına İlişkin 05.10.2018 Gün ve 2017/6 Esas, 2018/9 Karar Sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurul Kararının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, İstanbul Barosu Dergisi, C. 93, S. 3, İstanbul 2019.

YURDUSEVEN, Şeyma, “Fikri Hakkın İhlalinden Elde Edilen Kazancın İadesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

YÜCER, İpek, “TMK mad. 15’in Uygulama Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 2, Ankara 2015.

ZIMMERMANN, Reinhard, “Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach”, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 15, No. 3, Oxford University Press, Oxford 1995.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

www.lexpera.com.tr

www.kazanci.com.tr